

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

ÖTÖDIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGYAR AKADEMIAI KÖNYVÁRUSNÁL.
1866.

TARTALOM.

	Lap
A magyar úgynevezett igekötők s az árja praefixumok. Budenz József	1.
Szintén valami az a ki, a mi-ről. Budenz József	19.
A Vaszk nyelv ismertetése. Ribáry Ferencz	37.
Assyr szók hasonlítása Gr. Kuun Géza	76.
Mordvin közlések: I. Néhány erza-mordvin eredeti mese. — II. Regulynak nyelvtani jegyzetei a moksa-mordvin nyelvről. — III. Moksa- és erza-mordvin szótár (el- kezdve). Budenz József	81.

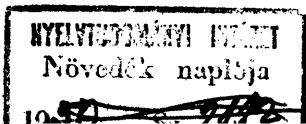
A MAGYAR ÚGYNEVEZETT IGEKÖTŐK S AZ ÁRJA IGEPRAEFIXUMOK.

(Feleletül Brassai S. úrnak.)

OLVASTATOTT AZ 1866. JAN. 22-KÉN TARTOTT AKADÉMIAI ÜLÉSEN.

Brassai úr a Nyelvtud. Értesítő legújabbban megjelent füzetében (III. köt., 355. l.) ezt írja: „Már pedig azt vélem, elég világosan kifejtettem az I. fejezetben (Nyelvt. Ért. III. 53. l.) az igekötők s praefixumok (t. i. az árja igepraefixumok) közti különbséget, de azóta egy újan cseperedett nyelvészünk védelme alá vette a tisztulni kezdett fogalomzavart. Facsaros furcsa fogásának a jegyzésben szolgáltatok igazságot, itt pedig nyilvánítom, hogy az idézett helyen részletezett öt különbség mellett mindig rendületlenül állok, és most már megtoldom egy hatodikkal, sőt hetedikkel is.“ Ezután eléadja még egyszer ismételve az 5-diket, azután a 6. és 7-dik különbséget, eléadását illetén szavakkal fejezvé be (362. l.): „És ezennel általában bevégzettnek nézem az egész ügyet; mert a ki a két pont higadt és érett megfontolása után is a magyar igekötőket s az árja igepraefixumokat egyneműeknek, azon egy rovatba, kategóriába tartozóknak állítaná, az olyannak csak előitélete vagy rögeszméje ellen volnék kénytelen csatázni. Ilyen küzdelem pedig sem sikert nem ígérne, sem becsületet nem szerezne.“

Brassai úr élceskedjék, gúnyolódjék bár tudományos értekezéseiben, a mennyi neki tetszik, — mert ennek legalább az a haszna lehet, hogy a száraz tárgyat is némely olvasóknak élvezhetőbbé teszi, s tudjuk, mily nagy kelete van a magyar konyhában a paprikának, — csak ne szórjon anathemákat azok fejére, kik valamelyik véleményében nem akarnak osztozni. A tudomány el nem ismerhet senkiben is infallibilis tekintélyt, s nevetségessé válik az, ki nagy fenyegetődzéssel maga magának követel ilyen. Avagy kinek a be-

csülete csorbúlna meg, ha valaki még ezentúl is Brassai úr ellen a magyar igekötők s az árja praefixumok egyneműségét vitatná? Talán a vakmerő vitatóé, mert Br. úr ellen tudományos igazság érdekében szót emelni kész szentségtörés, crimen laesae majestatis? Vagy talán Br. úré, mert kiszülne, hogy nem mindenki hajol meg az ő féltett csalhatatlansága előtt? De hiszen úgy sem ígérne ily vállalat semmi sikert, — természetesen nem azt a sikert, hogy a rendíthetetlenül állításai mellett álló Brassai valami azokkal ellenkezőről is meggyőződjék; de igenis talán azt a kicsinyke sikert, hogy a magyar nyelvtudományban egy kérdéses pont vagy Br. úr nézetével egyezőleg vagy az ellen döntetnék el, — mindegyik esetben siker, nem a vitatkozókra, hanem a tudományra nézve.

Azt hiszem tehát, hogy nem járok rosszban, s nem kell a boszszuálló istenek mennyköveitől rettegnem, midőn most Br. úr ijesztgetése ellenére is, még egyszer a magyar igekötők s az árja igepraefixumok egyneműségének védelmére kelek; mert hiszen én vagyok a fent említett „újan cseperedett nyelvész,“ s kénytelen vagyok nyilvánítani, hogy Br. úrnak 6-dik és 7-dik különbségi pontjait, valamint az előbbieket is, tölem kitelhetőleg higgadtan és éretten megfontolván sem vagyok képes arról a roppant különbségről meggyőződni, mely az említett igekötők és praefixumok között léteznék. De hogy Br. úr valahogy azt ne mondhassa, hogy e kérdés megvitatására engem a „kiirthatatlan német nyelvérzékem alkalmatlanná teszen“ (a nyelvérzékéről különben alább is ejtünk még néhány szót), s hogy ennél fogva a magyar igekötők mivoltát meg sem érthetem: most csak annyit mondok biztosításomul, hogy legalább e kérdésben Br. úrral egyenlő compentensséggel bírhatok; mert ha nekem lehetetlen megérteni a magyar igekötőket, tehát neki, bátran mondhatom, lehetetlen megérteni a német s a többi árja igepraefixumok mivoltát.

Nézzük most már egyenként a Br. úr fölhozta nagy különbségeket.

1) „A praefixumok az igékkel összeragadt particulák, melyeknek csak kivételkép van külön létezésök“ (Nyelvt. Ért. III. 53.) — „A magyarban ellenben mondhatni: Megetted az ételt? *Meg.* Elhoztad a pénzt? *El.*“ — Br. úr szerint tehát abból, hogy valamely szó külön is létezik, s egy másik csak összetételben, már a két szó belső minőségére is lehet következtetni. Azonban a magyar igekö-

tők különlétezése vagy önállósága az árja igepraefixumok ellenében, a melyet itt Br. úr állít, csak látszólagos. Mert a fölhozott példákban a *meg-*, *el-*nek csak annyiban van értelme, a mennyiben a közvetlenül megelőző kérdésekből hozzá pótoltatik „*ettem*“ (*megettem*), „*hoztam*“ (*elhoztam*). Tehát csak ellipsisnek köszönik azt a vélt önállóságot, s egészen más kérdés az, hogy a magyarban mennyire és mire terjed az ellipsis, meg az árja nyelvekben mennyire és mire. Magokra az igekötőkre nézve, illetőleg lényegük, minőségükre nézve pedig az tökéletesen indifferens kérdés.

Az 1. pont alatt Br. úr még azt is mondja, hogy a praefixumok nem csak értelmileg, hanem hangzatilag is a hol alkalom van rá összeolvadvák (p. o. *affero* = *adfero*, *aufert* = *abfert*, s a jegyzetben még több példát hoz föl a szanszkritból és görögből); s hogy a görögben az imígy szerkesztett ige csak *egy* accentust kap. Erré viszont csak azt kérdem: mióta határoz a nyelv fonetikai hajlama s sajátsága a szók belső értelmi minőségéről? Vagy azért, hogy a magyar nem mondja ezt *visszadja* e h. *vissza-adja*, ez utóbbi nem egységes szó-e, *egy* accentussal, mint akármely görög praefixumos ige? Arról pedig úgy látszik egészen megfeledezett Br. úr, hogy a szanszkritban és görögben a praefixum kivétel nélkül elválasztható az augmentum által, valamint a Homerusi és védai nyelvben még más szók által is *). De legalább arról megemlékezhetett volna Br. úr, hogy a német nyelv mily messze vetheti el az igétől praefixumainak nagy részét. Ebből már eléggé világos, hogy a praefixumok vélt elválaszthatatlansága, még ha állana is, meg a magyar igekötők elválaszthatósága, a két rendbeli szócskák értelmi minőségére nézve sehogy sem alapíthat különbséget.

2) A második nagy különbség ez: „A praefixumok, a hol magokra állanak, nem határozók, hanem praepositíók képében jelennek meg. A magyar kérdéses szavak ellenben viszonyrag szerepet soha sem viselnek, hanem mindig valódi határozók.“ Brassai úr azt mondja ezekben, hogy a praefixumok, akkor mikor magokban

*) Benfey, K. Sansk. Gr. §. 146. „In den Veden sind die Präfixe aber noch ganz unabhängig vom Verbum, blosse Adverbia; wie sie getrennt durch andere Wörter und hinter dem Verbum stehen können, so können sie auch, wenn mehrere zum Verbum gehören, selbst wenn sie davor stehen, unzusammengesetzt und accentuirt bleiben.“

állanak, akkor t. i. mikor nem igepraefixumok, praepositíók. Azt nem tekintve, hogy nem is igaz, hogy minden árja praefixum egyszersmind praepositio szerepét viselhetné nevek előtt (p.o. soha sem praepositio a latin *re-*, *dis-*, *amb-*, a német *zer*, *ent*, *ge*, *zurück* stb., szanszkr. *nâ*, *pra*, *vi* stb.), s hogy másrészt az sem igaz, hogy a magyar igekötők között nem volna viszonyrag-szerepet viselhető is, (p.o. *be*, *elé*, *közé*, *neki*, lásd Brassai úr saját megtoldott lajstromát, Nyelvt. Ért. III. 353.), — mindenestre furcsának tetszik, hogy Br. úr, midőn az igepraefixumok s igekötők, mint ilyeneknek mineműségét, belső lényegét, szerepét akarja meghatározni, illetőleg megkülönböztetni, avval törődik, hogy mily szerepet viselnek ezek a szók, mikor nem igepraefixumok! De hagyján, tekintsük meg a praefixumokat ezen nem-igehatározó szerepükben is, megengedve, hogy valamennyi, kivétel nélkül, praepositio is lehessen. A praepositio név csak grammatikai terminus, s nem hihetem, hogy Br. úr az illető szócskák új czímét olyannak tekintse, mely azoknak belső mivoltáról is határozná. Vajjon mi következik abból, hogy a *contra*, *ab*, *in*, *περί*, *κατά*, *upa*, *prati*, stb. szók, az árja nyelvekben, mint praepositíók csak casus obliquus alakjával való nevek előtt állanak? Nemde az, hogy ezek magokra csak olyan praepositíók, a milyen postpositíók a magyar *által*, *túl*, melyek *n*-ragos név után állanak (a *hídon által*, a *határon túl*), azaz valóságos adverbiumok? Tehát praepositíói szereplésük sem alapítja meg a praefixumoknak a magyar igehatározói *meg*, *el*, *föl* stbitől való különböző mivoltát, és hogy a kérdés érdemleges részéhez térjünk vissza, nem hiszem, hogy Br. úr, akárhogy megfeszíti is képzelő tehetségét, az árja praefixumokban, akkor és ott a mikor és a hol igepraefixumok, mást bírna fölfödözni, mint valóságos igehatározókat.

3) „A praefixumok, mint ilyek, mondja továbbá Br. úr, ingatag, határozatlan értelműek, s jelentésöket igen gyakran szabják vagy alkalmazzák az igetörzsökhez, melyhez csatolva vanuak (p.o. *verkennen*, *vertheilen*, *entsprechen*, *entbinden*; *exeo*, *excipio*). *Meg*, *el*, *fel*, *le* stb. mindnyájan állandó, biztos, határozott értelműek.“ Evvel hogy „ingatag értelműek“ az árja praefixumok, Br. úr csak nem akar mást mondani, a mint fölhozott példái is bizonyítják, mint azt, hogy egyes praefixumoknak több és egymástól különböző jelentésői vagy értékei vannak. Ezen mit sem fog főnacadni, a ki nem feledi, hogy a nyelvek a szóknak eredeti jelentését átvitelesen tovább fej-

leszthetik, módosíthatják, és ezt tették is s teszik is folyvást. De azt senki sem fogja hinni, hogy ezt oktalanul cselekszik vagy cselekedték, hanem azt, hogy okos észjárás vezérlése után indulva. Hogy mi ezt minden részben és esetben már nem bírjuk fölismerni, az nem a nyelvek baja, hanem a mi bajunk, mely azonban nem jogosít föl, hogy oktalanságot tegyünk föl a nyelvekről. E szerint Br. úr is bizvást elhiheti, hogy az árja praefixumok is, a mennyiben lényegesen több különböző jelentéseket nyertek, azokat csak egy eredeti jelentésből fejlesztették ki okos észjárások után, s hogy ezek a jelentések nem is annyira nekik különbözőek, mint nekünk, kik azokat más nyelvvel, más korbeli fölfogással iparkodunk tolmácsolni. Különben itt sem adja Br. úr helyesen a tényállást, mert nem csak az árja nyelvekben, hanem a magyar nyelvben is vannak változó értelmű igekötők (teszem p.o. csak van különbség azon *el* között, mely *elvinni*-ben van, meg az *elér*ik, *elromlik*, *elél*-beli *el* között, bármennyire bírjuk is mindegyiket egy eredeti jelentésből megfejtetni). — Hogy pedig az árja praefixumok, mint Br. úr mondja, jelentéseket az illető igéhez szabják vagy alkalmazzák, melyhez csatolva vannak, azt bizony jól teszik, s ez a műtét tán nem is kerül nekik nagy megerőlködésbe, minthogy eleve azt kell hinnünk, hogy a nyelv, mint olyan rendszer, melyben okosság van, csak azt csatolja egymáshoz, a mi egymáshoz illik, a mi összefér egymással. Ugyanez okból a magyar nyelv sem mondja azt, hogy *visszahal*, vagy *fölhal*, e h. *meghal*, mert az igének jelentésével nem fér össze az ilyen meghatározás.

4) Az után, a mit az előbbi pontra mondtam, már rövidebben szólhatok Br. úr 4-dik pontjáról. Ebben t. i. azt mondja, hogy „a praefixes igék nem egyszer oly értelmet váltanak, melyet sem egyik sem másik alkotó részből, sőt kettejük kapcsolatából is gyanítani sem lehetne“ (p.o. szkr. *nê* vezet: *pra-nê* szeret, gör. *γινώσκω* ismerék: *καταγινώσκω* vádolok, lat. *habeo*: *adhibeo*, ném. *bringen*, *umbringen* stb.). Akármennyire nem gyaníthatja is Br. úr ilyen praefixes igék értelmének keletkezését, de az bizonyos, hogy az illető nyelvek, mikor azokat a praefixes igéket alkották, t u d t á k, mit miért kapcsoltak össze. „A magyarban mind az ige mind a határozó szócska, változatlanul megtartják eredeti értelmöket.“ Ha ezen állítás tökéletesen igaz volna is, a ténynek magyarozatját abban lehetjük, hogy a magyar nyelv igekötőit, a *meg* és *el*-t kivéve, alig is

használja más jelentésben, mint az eredeti legszorosabb irányjelentésben, vagy egyéb etymologiai jelentésében, — a mi különben még távolról sem bizonyítja azt, hogy az árja praefixok is, akármily nem eredeti értékeket váltanak is, nem olynemű és kategóriájú szók, mint a magyar igekötők, melyek mint határozók az igét „körülmenyesítik vagy alsóbb fogalom körére korlátozzák.“ Különben a magyar nyelv nem ismeri el azt a merevedettséget, vagy értelmi fejlődésre való tehetetlenséget, a melyet Br. úr akar rá fogni; az említett tény nem áll úgy, a mint Br. úr állítja. Mert tagadhatatlanul vannak a magyarban oly igekötős igék, melyek több mint egy, s a mint látszik lényegesen különböző jelentéssel bírnak; teszem az *eláll* más ebben „eláll ígéletétől“, mint ebben „sokáig eláll“ vagy ebben „elállják az útját“; „a *megvet* más ebben „az ágyat megvetni“ mint ebben „a világ kincseit megvetni“; *kihúz* más ebben „fogat kihúzni“ mint ebben: „időt kihúzni“; *letesz*: „letette a pipát“ és „letett a követelésről“; *kifog*: „kifogni a tóból halakat, a pénzből a kamatot“ és „kifog rajta“ stb.; — itt tehát vagy az ige vagy a határozó szócska nem tartotta meg eredeti értelmét.

5) „Az igazi praefixumok (értsd: az árja igepraefixumok) a velök kapcsolt ige minden formáin, változatain, szóval egész hajtogatásán, sőt származékain és a vele szerkesztett szókon át elválhatatlanul vele maradnak. Úgy, hogy egy csupasz és egy azon törzsekű praefixumos ige, oly merőben különböző két szó, a milyen két idegen gyökű ige. *Adhibeo habeo*-tól, *decedo cedo*-tól épen úgy különböznek használatukban s alkalmazásukban, mint *habeo* és *cedo* egymástól (!).“ (Következik még néhány német példa: *beweisen* és *weisen*, *verrathen* és *rathen*, *urtheilen* és *beurtheilen*). „A mi reá fogott praefixumaink ellenben annyira nem határozzák meg a cselekvés mivoltát, hogy szélitiben csak az idők megkülönböztetésére szolgálnak (p.o. *kiszopja* a tehenet = futurum, *szopja* = praesens; *ette* = folytonos múlt, *megette* = teljes múlt).“ Ezekben fejezi ki Br. úr a magyar igekötők s az árja praefixumok közti 5-dik különbséget. Érne is valamint ez a különbség, ha nem állana tökéletes ellenmondásban avval, a mit Br. úr csak imént a 4. pontban adott elé, hogy t. i. a magyar igekötők — a világért sem az árja igepraefixumok) módosítják az ige értelmét, még pedig úgy, mint más határozók is; azaz „körülmenyesítik, vagy alsóbb fogalom körére korlátozzák.“ Br. úr „az ige értelmén“ csak nem érthet mást,

mint a „cselekvés mivoltát“, azt a fogalmat, melyet az igen értünk. S íme egyszerre csak azt halljuk, hogy dehogyan határozzák a cselekvés mivoltát, hiszen csupa tempusjelölök. Ez is talán egy kis fogalomzavar, a melyet Br. úr, ha kedve van, védelme alá vehet. De nem nehéz annak nyomára jutni, hogy miből keletkezett az. Mikor Br. úr a 4-dik pontban oly erősen vitatta, hogy a magyar igekötők változatlanul megtartják eredeti értelmüket, akkor azok mindössze és általán véve lebegtek szeme előtt (úgy a mint később Nyelvtud. Ért. III. 353. l. sorban elészámlálta; mondja is a 4-dik pont alatt, hogy „a *meg, el* stb.“ értvén valamennyi többbit a „stbi“-n). Most ellenben, midőn úgynevezett igepraefixumaink időjelelését fedezte föl, azon való nagy örömeben, hogy megint egy nagy különbséget talált, mely a szemtelen árja praefixumokat messze veti el az egyedül időjelelőknek kiváltságolt magyar igekötőktől, első hevében elfelejti, hogy a mit most ezekről állít, úgy a hogy, legfeljebb vagy négy magyar igekötőről mondható, de ő heventében valamennyire ráfogja, épen a mint válogatás nélkül az árja praefixumokról is általában szól ezen 5-dik pontban. Mert nem tehetem föl, hogy Br. úr azt a merő képtelenséget akarja vitatni, hogy p.o. *fölmenni, lemenni* és *menni* között, *összeszaladni* és *szaladni* között, *átvetni* és *vetni* között, *szétvágni* és *vágni* között semmi más különbség nem volna, értelemtől nézve, mint legfeljebb valamely időjelelésé. Azon egynehány igekötő pedig, melyek — egyelőre elfogadva Br. úrnak állítását és kifejezését — időt jelentenek, olyanok, melyek „a cselekvény teljes bevégeztét jelelik“, a mint Br. úr a 64. lapon maga mondja, még pedig név szerint (lásd ugyanott) *meg* és *el* (most az 5. pont alatt, 357. l., egyik példában a *ki*-t is fölhozza). Megengedve tehát, hogy a *meg, el*, s nem bánom még akármennyi ilyen igekötő, soha egyebet nem jelent, mint a „cselekvény teljes bevégeztét“ vagy a mint a 362. lapon a *meg*-ről mondja „a cselekvény teljesebbé mentét, végrehajtását“, nem olyasmiről az, a mi, az egyszerű ige fogalmához csatolva, épen ezen a fogalmon vagyis az ige értelmén eszközöl módosítást, változást? Ha Br. úr ezt tagadja, azt is kell tagadnia, hogy *facere* és *perficere* vagy *conficere* fogalmilag különböző igék. És hogy lehet azt képzelni, hogy valamely határozó ne vonatkozzék az ige fogalmára, értelmére, mely egyiránt múlt és jelen (illetőleg jövő) idő mellett állhat? Hogy a *meg* és *el*-nek állítólagos időkülönbsztető értéke miben áll, már NyK. III. 95. l.

96. fejtegettem röviden, épen Br. úr Nyelvt. Ért. III. 65. l. eléadott nézeteire vonatkozóan. Itt még csak azt az errort akarom kiemelni, melyből Br. úrnak e részbeli tévedése foly. A végbemenéses*) (perfectió) igék, hogy e rövidebb terminust használjam, az egyszerű igékhez képest oly meghatározást mutatnak elénk, mely az ige által kifejezett cselekvés bizonyos véges folyamát képzelteni velünk, a melyet különösen a transitív igék mellett kitett objectum határoz meg, t. i. a melynek egészén terjed el az igében kifejezett cselekvés. A végbemenéses igék teljes fogalmához tartozik tehát a véges cselekvés végpontjának képzelete is, de nem kevésbé van benne foglalva magának a cselekvés folyamatjának képzelete is. Igénytelen nézetem szerint (— Br. úrnak engedelmevel legyen mondva, mert szerinte kiirthatlan német nyelvérzéken miatt ilyesmihez hozzá sem sejtettek) a magyar végbemenéses igék közül a *meg*-esek képzeletünkben a cselekvés végére fektetnek több súlyt, az *el*-cek ellenben a cselekvés folyamatjára, a cselekvés mintegy vége vagy célja felé sietőnek képzeltevé. Mindenesetre pedig igen természetes dolog, hogy a nyelv a legtöbb esetben a cselekvés végpontjára fekteti a fősúlyt, s könnyen megérthető, hogy ez az eset általában akkor van, mikor a cselekvés múlt időbe helyeztetik, mikor tehát a cselekvés végpontja szükségképen élénkebben idéztetik föl képzeletünkben (p. o. *megírtam* a levelet = elmúlt a levél megírása, azaz elejétől végig való írása = bevégeztem az írást). Innen van, hogy a végbemenéses igék múltja rendesen teljes múlt, a mint Br. úr nevezi. Hasonlóképen a végbemenéses igék praesens, mikor t. i. a cselekvés végpontjának kiemelésével értetnek, nem lehet soha sem tetteges jelen, hanem olyas valamit képzeltek velünk túlnyomó súlylyal, a mi szorosán véve a jövőbe esik. Ebben is tökéletesen

*) Jelen értekezés fölolvassáskor, Ballagi úrnak a „végbemenéses“ műszó nem tetszett volt; ő a „végbemeneteli“-t ajánlta. De mégis a *végbemenéses*-t tartom meg, mert véleményem szerint szabatosabban kifejezi azt, a mit ki akartam fejezni. Ugyanis „végbemeneteli igék“-on oly igéket érthetnénk, melyek mint igék a végbemenelt fejezik ki, azaz „végbemeneni“ és hason értelmű (synonym) igéket; de itt olyan igékről van szó, melyek gyökérteményéhez az illető cselekvény végbemenésének érteménye is hozzá van csatolva, egy szóval: oly igék, melyek végbemenéssel járnak, mintegy avval bírnak. A *végbemenéses* szó e fogalmat kifejezheti ad normam: *kérdéses* = a mi kérdéssel jár, kérdés alatt van, a mihez kérdés van csatolva.

igaza van Br. úrnak. De abban szerintem már nincs igaza, ha azt tartja, hogy a végbemenés kifejezése nélkül nem lehetne igazi teljes múlt, s tetteges jövő, azaz hogy ilyen nem lehetne egyszerű igétől is. Mert a végbemenés kifejezése oly accidens, melyet a nyelv az igeérteményhez köt, de mely az időtől magától független, a miért is a semmi-időben, az úgynevezett határtalan jelenben is (melyhez az infinitivust, a nomen actoris és actionist is hozzá kell számítanunk) inhaerálhat az ige fogalmán, a mint Br. úr maga is megengedi (l. a 68. l.). Továbbá szerintem Br. úrnak nincs igaza, ha azt tartja, hogy végbemenéses igének tetteges jelene merő képtelenség. Br. úr a (65. lapon) így okoskodik: „A mi tetteg folyamatban van, nem lehet egyszersmind be is végezve.“ Az tökéletesen igaz; de az is igaz, hogy lehet valami tetteg folyamatban, a minnek egyszersmind bizonyos vége vagy célpontja van kilátásba helyezve; ez fejezi ki a végbemenéses igének tetteges praesense. Br. úr nyilván a cselekvés végbemenését annak elmúlásával zavarja össze; így azután mondhatja, hogy tetteges jelen idő és múlt idő egyszerre nem lehet. De a mint fentebb mondám, a végbemenéses ige értelmében nem csak a cselekvés végpontja foglaltatik, hanem addig való egész folyamatja is; mikor tehát ilyen ige tetteges praesensét használjuk, nagyobb súlyt fektetünk magára a folyamatra. Így a végbemenéses ige tetteges praesensének in praxi is van értelme. A praesens historicumnak az a természete, hogy az elbeszélést átváltoztatja leírássá; a teljes múlt helyébe a leíró jelen lép. Leíró jelen pedig sehogy sem lehet egyéb, mint tetteges jelen, mert minden cselekvéseit folyamatban levőknek értjük. A praesens historicumban pedig akármelyik végbemenéses ige használható, ez tehát a végbemenéses igék tetteges praesensének legfőbb alkalmazása. De a szorosán vett jelen leírásában is előfordulhat végbemenéses igének tetteges praesense. Avagy nem az van-e ilyen mondatokban: „a mit mondtál, azt mind *meghiszem* már úgy is, ne szólj többet“; „úgy *hálálja meg* jótéteményeimet“; „ez a baj *keseríti meg* leginkább az életemet“; „az az egy *vigasztal meg*, hogy...“ „*eltartja* öreg szüleit keze munkájával“ stb. Természetesen az ige értelménye ezekben más, mint az egyszerű igéé, mert amaz emelhez képest meg van határozva, vagyis, a mint Br. úr még a 4. pontban mondta, alsóbb fogalom körére korlátozva.

Így áll a magyar igeekötők ügye, melyek Br. úr 5-dik pontja

szerint csak az idők megkülönböztetésére szolgálnak. Br. úr ebből azután különbséget következtet a magyar igekötők s az árja igepraefixumokra nézve. Valóban Br. úr nagyon rosszul ismeri az árja praefixumokat, ha azt hiszi, hogy azok között nincs olyan, mely a cselekvés végbemenésének jelelésére is használtatnék. Hát nincs-e a görögben *ἀπέθανον* és *ἐθανον*, *θανοῦμαι* és *ἀποθανοῦμαι*? mi az *ἀπό* itt más, mint a cselekvés végbemenésének tüzetes jelelője? Mi más a *κατά* ezekben: *κατακτείνω*, *καταλαμβάνω* (= megölni, megfogni)? Hát a latin *con* ezekben: *concedere*, *comedere*, *conficere*, *collaudare* stb. (= megengedni, megcsinálni, megdicsérni)? Vagy a *per* ezekben: *perpeti*, *perferre*, (= elszenvedni, elviselni)? Hát a német *ge* ezekben: *gedenken*, *gefrieren*, es *gereut mich* (= megemlékezni, megfagyni, megbánom)? vagy a *ver* ezekben: *verschlingen*, *vertheilen*, *verdorren*, *verbrennen* (= elnyelni, elosztani, elszáradni, elégni)? Hát a szláv *za* p.o. a tót: *zachovať*, *zabiť*, *zabúbiť*-ban (= megóvni, megölni, megszeretni)? vagy az orosz *zachvatit'*, *zamoknuti'*-ban (= megfogni, megázni)? vagy az *u* p.o. a tót *umrjeti*, *upichnuti'*, *uwobiti'*-ban (= meghalni, megszúrni, megcsinálni)? vagy az orosz: *ukazat'*, *widěti*, *ugostiť*-ben (= megmutatni meglátni, megvendégelni)? — Ha pedig Br. úr abban látja a különbséget, hogy a magyar végbemenés igekötők (hogyan és mennyiben, fentebb láttuk) az igeidőkhöz, illetőleg a teljes múlt és tetteleges jövőhöz bizonyos vonatkozásban állanak, ennek a jelenségnek a szláv nyelvek, p.o. az orosz akár még határozottabban kifejlődött hasonmásával állhat elé, a hol számtalan egyszerű igenek praeteritum perfectum-a és futurum perfectum-a az illető igékből képzett praefixumos ige praeterituma és praesense által fejeztetik ki. Az erre használt praefixumok mind olyanok, melyek a csupa végbemenés jelentését ölthetik magokra, s használatuk oka ugyanaz, a mi a magyarban, hogy t. i. a nyelv a végbemenés határzói momentumát tüzetesen meg akarja jelölni. Megjegyezni való, hogy az oroszban mind a két ige nek, az egyszerűnek úgy mint a praefixumosnak, van a maga külön infinitivusa, tehát nyilván való, hogy az két külön értelemnyű ige; noha voltak már orosz grammatikusok is, kik Brassai úrként a kettőből egy conjungatiót raktak össze. — De még jobban elállhat a német *ge* praefixum, a mely szintén nem egyéb, mint végbemenésjelelő szócska, de az újnémetben már olyannyira oda ragadt a múlt részesülökhöz, hogy már semmi, más praefixum nélkül való múlt részesülő a nélkül el nem lehet

(*gegeben, getragen, gekommen* stb.). A mai német nyelv már csakugyan a múlt idő eszközlőjének érti vagy érzi az ilyen *ge-t*, pedig szemünk előtt van, s a nyelv történetében világosan olvasható, hogy az valóságban csak a cselekvés végbemenésének határzói jelölje, egészen olyan, a milyen a magyar *meg*; látszólagos múltidői jelleme csak abból credvén, hogy a nyelvszokás csak a múlt időalak mellé szorította. Br. úr tehát nem jól mondja azt sem, hogy *eszem* és *meg-ettem* között csak az a különbség, a mi a szanszkrit *sthā* és *atīsthan* (állni és álltam), a görög *βουλεύω* és *βεβούλευκα*, a lat. *tango* és *tetigi* közt. Korántsem; hanem az a különbség, a mi a a szkr. *tīstāmi* és *avātīstē* (állok és megálltam), a gör. *εστίω* és *κατείδωκα* v. *κατέφαγον* (ettem és megettem), a lat. *edo* és *comedi*, vagy *tango* és *contigi* között van.

Ennyi legyen elég Br. úr 5-dik különbségének méltánylására. Ugyanezen ponthoz csatolja még, a mi azonban a vitatott különbséggel nem áll kapcsolatban, egy tévedés helyreigazítását, a melybe a „*meg*“-ről írt értekezésemben magam is beleestem. Br. úr a 358. lapon a jegyzetben ugyancsak kimutatja, hogy „a mely ige *meg*-gel accusativussal párosúl, a nélkül is kiható, s a melyik magára nem lehet az, semmiféle igekötő azzá nem teszi.“

6) Egy új és valóban különös különbséget Br. úr abban fedez föl, hogy „az úgynevezett igekötő, épen mint más minden határozó, a mondat részei minden kategóriába beleillik. Telik hát belőle inchoativum, jelző, szükséges vagy pótló egészítmény, a hogy a dolog természete s a mondó inteniója hozza magával (p.o. *ki* szeretnék menni, — ez Br. úr elnevezése szerint inchoativum, minthogy a mondatkezdő *ki* hangsúlytalan a hangsúlylyal kezdő mondatzöm előtt). Kiváltképp gyakori ez az eset a tagadó és tiltó szólamokban (p.o. *föl* ne fődözze; *meg* nem sérteték). A végén (361. l.) diadalmasan fölkiált (ha ugyan erre s nem csak a közvetlenül megelőző periódusra vonatkozik, a melyben még egyszer a magyar igekötőknek időhatározó és a cselekvény teljesedésbe mentét jelelő működését emeli ki, — a mire nézve az előbbi pontra utalok): „Van-e ennek csak nyoma is az árja praefixumok használatában?“ Furcsa, Br. úr már egészen megfeledezett arról, hogy mire hozza tulajdonképen föl az ő különbségeit; hogy t. i. annak bizonyítására, hogy az árja praefixumok s a magyar igekötők nem egynemű, egy kategóriába való szók. A mi erre érdemlegesen tartozik az, hogy a ma-

gyar igekötők igehatározók ; tehát az volna a természetes postulatum, hogy Br. mutassa meg, hogy az árja igepraefixumok nem azok. A helyett most arról értekeznek, hogy a magyar igekötő a mondat szórendében milyen helyet foglalhat el, s mily nevet nyer olyankor, saját maga készített nomenclaturája szerint. Avagy Br. úr azt hiszi-e, hogy két külön nyelvbéli szónak egyneműségére az is megkívántatik, hogy a mondat szórendében tökéletesen ugyanazt a helyet foglalják el? A latin adjectivum, mint attributum, sokszor utána áll a substantivumnak, azért tehát nem olynemű szó, mint az újnemet vagy a magyar adjectivum, — így hangzik más tárgyra átvive Br. úr okoskodása. A magyar azt mondja: „*ki* szeretnék menni“ s a német nem mondhatja ezt így: „*aus* möchte ich gehen“, még kevésbé a latin így: *ex* vellem ire“ de azért bizony a *ki*, mely a *menni*-hez tartozik ugyanaz, a mi *ausgehen*-ben az *aus*, s a mi *exire*-ben az *ex*.

7) A hetedik és utolsó különbségen valóban már meglátszik, hogy mily erősen kereste azt Br. úr, csak hogy legyen legalább még egy. „Midőn a magyar valamely igen ritka esetben (nota bene!) bizonyos igeörzököt az eredetitől tetemesen eltérő értelemben akar használni, képző által különbözteti meg a kívánt jelentését, holott a praefixumos nyelvekben csak az ilyes szócskák tesznek hasonló szolgálatot (p.o. *versuchen* van *suchen*-ből, ellenben *kísért* a *kísér*-ből *t* képzővel; a franczia a latin *praetendo*-t használja föl, a mely *prae* és *tendo*-ból alakult, míg a magy. *követelni* a *követni*-ből van *l* képzővel; a német *betragen* a *tragen*-ből, a magy. *viselni* a *vinni*-ből, sőt talán *írtani* is, úgy véli Br., az *írni*-ből.)“ A mit Br. úr itt az árja nyelvekről állít, hogy t. i. „tetemesen eltérő értelmet“ praefixumok által eszközölnek, az lényegesen már a 3. és 4. pontokban befoglaltatik, és annak „már feljebb kiszolgáltattam az igazságot.“ Hogy pedig a magyar nyelv a „tetemesen eltérő értelmet“, igeképző által fejezi ki, arra Br. úr még nem hozott föl elegendő bizonyítékot, s tán maga sem bizonyos benne, a mint a pont elején olvasható „valamely igen ritka esetben“ szavai is mutatják. S ha a fölhozott példákat tekintjük, azokban, a melyek bizonyosak, épen nincs meg a „tetemesen eltérő értelem“, p.o. nincs meg *követelni*-ben, mely a *követni* (*megkövetni*) igének gyakorítója; nincs meg *viselni*-ben, mely kettős gyakorító képzővel *vi* gyöktől származik (*visel* = finn *vieta* v. *vieskele* folytonasan *vinni*, a *vie* *vinni* gyöktől); hogy *kísért* a

kísér-től származik, meglehet, de nem bizonyos; még kevésbé az, hogy *írtani* az *írni*-ből származik, — mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a leszámaztatás jogosultságának egyik föltétele az is, hogy a származéknak ne legyen oly tetemesen eltérő értelme, melyet már semmi természetes eszmelánczolat az alapnak tekintett szó értelmével össze nem köt. Így magában összedől ez a hetedik és utolsó különbség is.

Íme, most megfontoltam Br. úrnak mind a hét pontját, s azt hiszem senki sem foghatja rám a makacs hitelenség vádját, ha azt mondom, hogy még most sem fogadhatom el Br. úr rendíthetetlen nézetét a magyar igekötők s az árja praefixumok közt létező, azoknak lényeges belső mivoltát illető nagy különbségről. Br. úr különbségi pontjai mind csak a tárgyat kerülgetik, lényegtelen külsőségekbe kapaszkodnak vagy a tényállás hamis föltüntetésére támaszkodnak. Egyik sem mutatja meg azt, a mit Br. úrnak egyedül kellett volna megmutatnia, hogy a magyar igekötők ellenében, a melyek igehatározók, az árja igepraefixumok nem igehatározók.

Különösen rám förmed Br. úr azért is, hogy valamikor a *meg* igehatározónak nem csak etymonját nyomoztam, hanem a mai nyelvhasználat szerint való értékéről és jelentéséről is szóltam. Ez halatlan vakmerőség, hogy én a kiirthatlan német nyelvérzékű, kivel csak az árja praefixum eszméje született vele, a magyar nyelvérzék-et akarom tanítgatni, hogy neki tudatlanságot vetek szemére stb. — Hogy mit vétettem a szegény *meg*-nek, azt mindjárt meg fogjuk látni; itt csak azt kérdem Br. úrtól, hogy mit ért vagy képzel tulajdonképen a sokszor emlegetett nyelvérzéken? Talán valami szentléleknek tartja-e, mely a nyelvésznek nyelvészkedése evangéliomát tollba mondja? Akkor igaz, hogy nagyot vétettem ezen szentlélek ellen; de akkor siessen is Br. úr s hirdesse ki a nyelvtudományok monopoliumát azok számára, kiket a gondviselés az illető nyelvek érzékével egyéb halandók fölött kitüntetett, s egyszersmind vegye körül a nyelvtudomány termő földeket szemes örökkel, hogy azokból éjnek idején valamint el ne csempésszenek. S vajjon mit mondana hozzá maga Br. úr is, ki a mint értekezéseiből eléggé látható, mégis szereti pipázni a más nyelvtudományok dohányát is. De szóljunk komolyan. Azt hiszem, Br. úr is tudja, habár néha megfélelkezik is róla, hogy a nyelvérzék nem tudomány, sőt ellenkezőleg annál

tökéletesebb az, mennél tudatlanabb, azaz öntudatlanabb; alapjában az nem más, mint valamely nyelvnek, a mint az jelenben bizonyos területen és társadalmi körben él, gyakorlati bírása, a mely az illető egyént gondolatainak mintegy önként való kifejezésére képesíti. Az ilyenképen nyelvet kezelő egyének (a nép) nem tartoznak azért tudni vagy megmondhatni, hogy miért mondanak valamit így vagy úgy, és rendesen nem is tudják; mert ez már több mint nyelvérzék, ez öntudatos nyelvtudás; azt igenis észrevehetik (megérezhetik), hogy a más beszédében valami hibás vagy idegenszerű, mert ők azt másképen mondták volna, de csupa nyelvérzéküknél fogva nem tudják megmondani, hogy miért van az rosszul mondva. A nyelvérzék szükségképen csak egyénileg megszorított gyakorlati nyelvtudásra támaszkodik, a melynek úgy térre mint időre nézve néha igen szűk határai vannak. Végre még az a sajátosága van a nyelvérzéknek, hogy holmi külhatások által romolhatik is, a nélkül, hogy maga csak sejtené is; épen azért, mert nem tudomány, mely a nyelvfejlődés menetét meg tudná bírálni. Mi köze van tehát a nyelvérzéknek a nyelvtudományhoz? Általában semmi köze nincs hozzá; mert emez nem a nyelvet gyakorló egyénnek ilyen vagy amolyan beszéllő tehetségével, nyelvkezelési képességével, hanem magával a beszédben kinyilatkoztatott nyelvvel mint tárggyal foglalkozik; a nyelvet gyakorló egyének neki csak szolgáltatók e tárgyat, azoktól szedi és gyűjti adatait, még pedig mennél több egyéntől, úgy területre mint időre nézve (nyelvmemlékek). Ha a nyelvész maga magán is, mint egyszersmind érzékes nyelvtudón, tudja tudományának tárgyát észlelni és vizsgálni, annál jobb; ő akkor kettős szerepet visel, nyelvhordozó és nyelvvizsgáló egy személyben. A nyelvvizsgálatra őt észlelési és okoskodó tehetsége képesíti, nem öntudatlan nyelvtudása (a mennyire ilyen a nyelvészben általában még lehet, különösen akkor mikor épen nyelvészkedik). Br. úr is nem azért tud a magyar nyelv vizsgálatához, mert ezt a nyelvet gyermekkorától fogva s már akkor is gyakorolta, mikor még tudományának hírét sem hallotta, hanem azért, mert azt részint magán, részint másokon, sőt újabb és régibb nyelvmemlékeken is megfigyelte, észlelte, s gondolkodott rajta. A mennyire tehát észlelési s okoskodó tehetsége képesíti, vizsgálódhatik e tárgyban más is, kinek különben akármiféle nem-magyar nyelvérzéke van, s ha téved, bizonyosan nem az idegen nyelvérzékében, hanem

abban van a hiba, hogy vagy a nyelv adatait nem észlelte meg jól vagy nem jól okoskodott belőlük.

A *meg*-ről írt értekezésemben (l. NyK. II. 175. stb.) azt állítottam volt, hogy a mai magyar nyelvből elveszett tulajdonképi jelentésének vagyis szóértelmének tudása. Ez az én nagy vétkem a magyar nyelvérzék ellen. Ámde, a miből Br. úr nekem oly nagy vétket csinál, azt ő nem mondva is maga vallja be, mert szerinte (l. Nyelvt. Ért. III. 362. l.) a *meg* „az illető cselekvény teljesezésbe mentét, végrehajtását jeleli“, s ehhez az eredményhez ő mégis csak „kutatásai nyomán“ jutott el. Pedig ha a mai nyelvtudatban megvan a *meg* jelentése, szóértelme, úgy bizonyosan Br. úrnak nem kellett volna különös kutatás, hogy csak azt is megmondhassa, mit jelel a *meg*. Én tehát a *meg* eredeti szóértelmét igyekeztem fölkeresni; de ez Br. úr szerint haszontalan tudás, a melyre nincsen szükségünk. Nincs is arról szó, hogy a magyar nyelvérzéknek arra szüksége legyen, a mely szintoly könnyen nélkülözheti azt a tudást is, hogy a *meg* a cselekvény végrehajtását jeleli; de van szüksége rá a magyar történeti nyelvkutatásnak, mely a mai nyelv tudományának természetes alapját veti meg. Így tehát ebben a részben sem vallhatom magamat vétkesnek, hogy haszontalanságon fáradoztam volna.

A *meg*-nek mai használatáról, még pedig főleg más magyar grammaticusokat követve, az említett értekezésemben három pontot állítottam föl: a) Bevégeztség, perfectio; b) a cselekvés beállítására való vonatkozás; c) (a MNy. Rendszere állítása szerint) a jövő idő jelelése. Az utóbbi pontot már akkor is elvettem, mint csak látszólagos tüneményt, és fentebb is (l. 8. 9. ll.) általában a némely igekötőnek tulajdonított időjelelést közelebről méltányoltam; a 2-dik pontot az elsővel lényegesen egynek mondtam; — tehát a mai *meg*-nek semmiféle álmodt értelmeket nem tulajdonítottam, csak azt állítván róla, a mit Br. úr is tulajdonképi és általános jelentményének állít: „hogy az illető cselekvény teljesezésbe mentét, végrehajtását jeleli“; mert Br. úr különben az én 2-dik pontomat is elismeri, midőn (a 369. l., a jegyzetben) oly *meg*-es igékről tesz említést, melyek „a cselekvény kezdő- vagy születő momentuma teljesültére“ irányozzák a halló figyelmét, vagy melyekben „a cselekvény, támadása pillanatában, már bevégeztét is leli“ (verba momentanea). Tehát itt sem vétettem a szegény *meg*-nek, vagy Br. úr is

ugyanakkorát vétett neki. Legfelebb, hogy egy helyen a „meg-irtam igét így értelmezvén: „bevégzőleg vagy bevégezten irtam“, a miben Br. úr nagy és lényeges hibát lel, nem jól fogalmaztam az értelmezést, noha Br. úr egy kis jó akarattal csak kiérthette volna, hogy azt akartam mondani: „úgy irtam, hogy be is végeztem.“ No, de azért köszönettel veszem tőle a szíves megigazítást.

A *meg*-ről írt értekezésemnek az a célja volt, hogy e szócskának a mai nyelv tudatából elveszett tulajdonképi jelentését, szóértelmét kutassam föl, s megmutassam, hogyan fejlődhetett ki abból a mai végbemenés-jelölő értéke. Tudván, hogy a *meg* az irányjelölő *be, ki, föl, le, neki* stb. igehatározók sorába tartozik, legelőször körülnéztem, hogy vajjon, ha a mai nyelvben nem is, legalább a régiebb nyelvmélekben nem találom-e a *meg*-et, mint irányadverbiumot. És úgy találtam, hogy a *meg* a latin irányjelölő *re*-nek megfelelőleg a „vissza, hátra“ jelentéssel fordul elé, a miből azután következtettem, hogy a *meg* eredetileg nem más, mint a ma csak postpositiónak használt *megé*, mint igehatározó, a mely utóbbi még elé is fordul Erdősínél „*megé*bocsátani = visszabocsátani, visszaküldeni“ (I. Magy. Nyelvészet VI, 48.). De itt eléáll Br. úr olcsó skepsisével, hogy a régi fordítóknak az idegen nyelvekkel való ismeretség megnyomorékította a nemzeties honi nyelvérzékét, s hogy csak hamar a latin praefixumoknak megfelelő valamit kerestek. Világítsuk meg egy kissé Br. úrnak ebbeli képzelődését. Szerinte a régi magyar fordítók a latin *re* (= hátra vissza) praefixumot *meg*-gel fordították volna, noha a *meg* nem jelentett *vissza*-t és rendelkezésükre állottak épen a *vissza* és *hátra* szók is! Ily nyomorultaknak tartja a régi fordítókat, kiket majd alább megint magasztal, „hogy mégis csak magyarok voltak azok a fordítók“, mert a *meg*-et (értsd a perfectiósiót *meg*-et) ott is használták, a hol a latinban vagy semmi praefixum, vagy többféle áll; — mi azért van, mert a latin a perfectiót vagy ki nem fejezi, vagy más praefixumokkal fejezi ki, mint a *re*-vel. Ez utóbbi körülmény egyenesen bizonyosságul szolgál arra, hogy azoknak a fordítóknak a latin igék fordításában nem volt egyébre gondjuk, mint arra, hogy azok értelmét magyarosan fejezzék ki; s ezért csak el kell hinnünk róluk, hogy a latin *re*-t (hátra, vissza, zürück) nem ok nélkül fordították *meg*-gel. E tényből, melynek egy példáját (*meg*hívom = *recantare, revocare*) Br. úr is kénytelen elismerni (noha az *elhívni*-féle magyarázattal sikeretlenül el akarja

disputálni ezt is), s melynek még egy példáját (*megvetni* = *contemnere*, azaz: *rejjcere*, *zurückssetzen*) minden ellenszenvé mellett sem fogja másképen megfejtetni, — ebből egyszerűen csak az következik, hogy a régi magyar fordítók korában a *meg*-nek élt még a nyelv tudatában az irányjelentése is, s hogy a *vissza*, *hátra* még nem szorította volt ki egészen a *megé*-nek igehatározói használatát (v.ö. Erdősinnél *megéboocsátani*). Mit is jelenthetne a *megé* mint adverbium mást mint „*hátra*, *vissza*“? Jól tudom, hogy *vissza* és *hátra* közt van különbség, melyet a nyelvszokás a magyarban a két külön szóhoz csatolt; de mily kevésbé fontos e distinctio, mutatja az, hogy nem egy nyelv mind a kettőre csak egy szót használ, p.o. a rokon cseremisz épen az irányjelző *meg*, *megé*-nek megfelelőleg használja a *möngö* szót (*möngö tolam* = *visszajövök*, *möngö pörtülam* *visszafordulok*, *visszatérek*, *revertor*), mely egyszersmind *hátrahagyottságot* is jelent; így a finn *taka* (*tulen takaisin* *visszajövök*, *katso taa* nézz *hátra*) és a mint tudjuk, a német *zurück*.

A *meg*- (*megé*)-nek ezen irányjelentése, a melynek még nyomai vannak a régi nyelvemlékekben, s mely legalább a *megvetni* (*contemnere*) igében még mai nap is él, hogyan válhatott perfectio-jelzővé? Hogy ebben a nyelvet valami egyszerű természetes észjárás vezérelte, már eleve abból is gyanítható, hogy más nyelvben is *megé* vagy *hátra* jelentésű igehatározó a cselekvés végbemenésének jelzőjévé vált, p.o. a *za* praefixum a szláv nyelvekben (*za* mint praepositio = *megé*, *megett*; töle van: *zadni* = hátulsó, *nazad* = hátra). Minden cselekvés ugyanis egyenes irányban, mintegy pályán való előrehaladásnak képzelhető; az a tér, a melyen áthaladtunk, hátunk mögött van, s ha a bizonyos pálya végpontjához érünk, az egész pályát tettük hátunk *megé*. Hasonlóképen a cselekvésben mintegy előrehaladván, a mennyit belőle elvégeztünk, annyit hátunk *megé* tettünk, s ha egészen elvégeztük, az egészet is hátunk *megé* tettük; nincs már semmi előttünk, a mit még cselekednünk kellene. Említett értekezésemben ezen eszmemenet fejtegetésére a *megjární* (p.o. út) példát használtam, a melynek ezen értelme: „járással elvégezni az utat“ vagy „a járást elvégezni rajta az úton“ a legegyszerűbben, minden erőltetés nélkül foly ebből: „az utat *megé-jární*, azaz: úgy jární az utat, hogy mögénk kerüljön.“ Fölhoztam volt ugyanott, mint hasonló észjárást elétüntetöt, a német *zurücklegen* igét, p.o. *einen weg zurücklegen*. Ebből könnyen lát-

hatja mindenki, mily egyszerű és könnyű, a cselekvés végbemenését jelelő *meg*-et a *megé*-ből, mint igehatározóból magyarázni meg; hogy Br. úr abból semmit sem a k a r t érteni, abból tűnik ki, hogy egy szándékosan nevetségessé elferdített okoskodást fog rám, melynek útján én a *meg*-nek etymonját találtam volna: „*meg* annyit tesz, mint *megé*, *mögé*, *megett*; *megé* annyi, mint *hát mögé*; hát németül: *Rücken*; *Rücken*-től jön: *zurück*; *zurück* annyit tesz, hogy *vissza*; tehát vég-elemzésben *meg* = *vissza*.” És a mint gyanítom, Br. úr értekezésemről ilyen igazságszerető értesítést a tisztelt olvasónak csak azért ad, hogy a jegyzetben egy rossz viczet mondhasson el!! Ilyen becsületes eljáráshoz azután több szavam nincsen.

BUDENZ JÓZSEF.

SZINTÉN VALAMI AZ *A KI*, *A MI*-RŐL.

OLVASTATOTT AZ 1865. FEBR. 19-KÉN TARTOTT AKAD. ÜLÉSEN.

Még nem régen ugyane tárgyról Joannovics Gy. úr értekezett a t. osztály előtt, a mely értekezése most a NyK. IV, 3. füzetében meg is jelent. Olvasása közben némely olyan pontra lettem figyelmesse, melyek a kérdés („vajjon micsoda az *a-ki*, *a-mi*-beli *a*, névelő-e vagy nem?“) érdemleges eldöntésére nézetem szerint a legnagyobb súlylyal bírnak. Ezeket lesz szerencsém a mai értekezésemben röviden elétejeszteni.

Tudva van, hogy mindaddig, a míg az *a ki*, *a mi* egybeírása nem hozott gyakorlatba, az ezekbeli *a-t* úgyszólván tacito consensu névelőnek tekintették; különösen azért is, mert a régibb nyelv, valamint a névelőnek mássalhangzón kezdődő nevek előtt, úgy ennek a relativum előtti *a*-nak is a teljes az alakját használta (*az ki*, *az mi*). Az egybeírás pártolói kezdtek legelőször az *a ki*-beli *a*-nak nem névelői értéket tulajdonítani, s erre nézve egy hatalmas okkal állottak elé, a melylyel annak az *a*-nak a névelőtől különböző voltát bizonyították, hogy t. i. a névelő soha sem hangsúlyos, a kérdéses, relativ névmások előtti *a* pedig mindig hangsúlyos, s ennél fogva a relativummal együtt egy szót képez. Legujabban meg Joannovics úr a kérdéses *a*-nak névelő-volta ellen még azt az argumentumot fejtegeti, hogy hiszen a relativ névmás nem olyasmi, a mit névelővel lehetne meghatározni, úgy mint a tartalmas fogalmú főnevet. Az elválasztva-írás (*a ki*, *a mi* stb.) védői, kik egyszersmind az *a* névelő-voltát vitatták, ez utóbbira nézve csakis a kérdéses *a*-nak a névelővel való mostani és hajdani alaki azonosságára hivatkozhattak; mert el kellett ismerniök, hogy az *a ki*-beli *a*

hangsúlyos, s az ellen sem lehet a legkevesebbet is mondani, hogy a relativ névmás nem kívánja, sőt mint képtelenséget magától elutasítja a névelői meghatározást.

Így áll most a kérdés; a mint látszik, már alig is fér rá még hozzászólás. Mégis akarván tehát a t. osztály figyelmét némely fontos új pontra irányozni, előre kell bocsátnom, hogy nem az *a ki* egybeírásáról, vagy elválasztva-írásáról akarok szólni, — mert ez mellékes kérdés, a melynek elintézése csak a czélszerűségtől, vagy épen csak a conventionalis usutól függ, — hanem csak az illető *a*-nak grammatikai mivoltáról, belső értékéről; ahhoz akarok t. i. hozzászólni, hogy vajjon névelő-e (olyan a milyen főnevek előtt az *az* v. *a*), vagy nyomosító vagy mutató szócska (olyan a milyen az *am* az *amaz*, *amúgy* stbiben)?

Az *a ki*-beli *a* mivoltát illető kérdésre nézve pedig lehet még

1) arról is elmélkedni, vajjon az *a* értelmileg csakugyan a relativ névmáshoz tartozik-e, úgy hogy avval grammatikai fogalmi egységet képez?

2) azt is szemügyre venni, hogy mi tulajdonképen a relativ névmás természete és rendeltetése?

3) mi a relativ névmás eredete és mi által lesz azzá a mi?

Az elősorolt pontokat legezészerűbb megfordított rendben tárgyalnom.

A relativ névmás általában nem eredeti névmásfaj. Ezt már eleve abból lehet következtetni, hogy csak mellékmondatokban van helye, nem pedig az egyszerű önálló mondatban, mely természetesen a mellékmondattal összekötött önálló mondatot megelőzte. Látni lehet azt abból is, hogy némely nyelv el is van relativum nélkül; látni végre azt abból, hogy egy nyelvben sem bír önálló alakkal, hanem vagy a kérdő vagy a mutató névmás alakjaiban lép föl (a melyek legfelebb néha későbbben, a már kategoriává vált relativum megkülönböztetése végett, valami keveset módosultak). — A magyar relativum is csak az eredeti kérdő névmás alakjával bír (a német mind mutató mind kérdő eredetű relativumot használ: *wer*, *welcher* és *der*), s így, czélunkat tekintve, már azon kérdéshez fordulhatunk, hogy mi által lesz a kérdő névmás relativ névmássá?

Erre egyszeriben adja a feleletet azon egyszerű próba, hogy egy kérdő mondatot, minden szavának megtartása mellett, relativ

mondatnak ejtsünk; p.o. ezt a kérdést: „*ki* csinálta?” így: „*ki* csinálta” [— p.o. az meg is tudja igazítani]. Ebből a próbából azt vesszük észre, hogy a kérdő névmás, mihelyt relativumúl kell szolgálnia, elveszti mondatbeli sajátos hangsúlyát, s lehetőleg súlytalan ejtéssel ejtetik. Evvel kapcsolatban áll, hogy a relativ mondatban a bevezető névmás után a többi mondattagok oly rendben sorakoznak, mely által a mondatsúly más mondattagra (s nem a relativ névmásra) esőnek jelöltetik, úgy hogy már a szórend is érezteti a relativum súlytalanságát, míg ellenkezőleg a kérdő mondatban a szórend a kérdő névmás hangsúlyos voltát érezteti; p.o. „*ki* másnak vermet ás” (*ki* = relativum) és: „*ki* ás másnak vermet?” (*ki* = kérdő n.) E szerint a kérdő névmás az által lesz relativummá, hogy mondatbeli hangsúlyát elveszti s lehetőleg alásúlyedtt nyomatékkal ejtetik. S ennek van belső oka is, hogy miért kell történnie, a mely egyrészt a kérdő névmás természetéből, másrészt a relativum rendeltetéséből foly.

A kérdő névmás valamely ismeretlen vagy nem-tudott névszói fogalomnak helyettesítője, s így a mutató névmástól különbözik, mely valamely tudott, de meg nem mondott névszói fogalmat helyettesít; a kérdő névmás ennél fogva még tartalmatlanabb, mint a mutató névmás, mely legalább tudvavőre (mert szemünk előtt levőre) emlékeztet. A nem-tudott fogalmat csak formája szerint ismerheti meg, jelentvén, hogy az névszói fogalom, vagy még azt is, hogy személyi vagy dologi fogalom (*ki* vagy *mi*), vagy, ha a főnév és melléknév kifejlett kategoriáit is tekintetbe akarjuk venni, végre azt is, hogy a nem-tudott névfogalom főnévi-e vagy melléknévi (*ki*, *mi* vagy *mely*). E mellett azonban lényeges sajátossága a kérdő névmásnak bizonyos emelt hangnyomaték (az úgynevezett kérdő hang), melynek célja nem lehet más, mint azon óhajlás kifejezése, hogy a nem-tudott tartalom tudtunkra essék; tehát van benne a kérdő névmásban, mintegy interjectionalis elem, a megtudni-akarás kifejezése, mely épen a kérdő hangemelés által eszközöltetik. A kérdő névmás azt jelenti, hogy a beszéllő valamely névszói fogalmat nem tud, de egyszersmind azt is, hogy azt óhajlja megtudni. Mihelyt a beszéllő azt akarja értetni, hogy valamely névfogalmat nem tud ugyan, de nem törődik vele, hogy azt megtudja: egyszeriben elmarad a kérdőhang, s a kérdő névmás csak indefinitum jelentésével bír: „*ki* jobbra, *ki* balra dől”; „*ki-ki* a maga helyén”; „*ki*nek a lába,

kinek a keze tört el“; továbbá bizonyos cleibetett szócskákkal: *vala-ki*, *vala-mi*, *né-ki* (régies), *né-mi*; v.ö. a görög hangsúlytalan (encliticus) *τις, τι* = *vala-ki*, *vala-mi* a hangsúlyos kérdő *τις, τι* ellenében. — A kérdő névmásnak a mondatban való használatára nézve csak azt jegyezzük meg, hogy névszónak formalis, de tartalom-nélküli helyettese levén, épen úgy használható, mint más névszó: lehet magára mondattag, vagy mondatagnak része, s elfogad minden névszói viszonyítást („*ki* van itt? *kinek* adtad a könyvet? *mit* akarsz? *hol* [= *mely* helyen] van ő? *mely* órában indulsz el? *hogy* [= *mely* módon] szerezted meg?“ stb.).

Most vizsgáljuk meg a relativ névmás rendeltetését, példáulúlvén ezt az egyszerű relativ mondatot: „*ki* el akar menni, [— elmehet].“ A nyelvtan azt tanítja, hogy relativ mondat csak egy főmondat része, azaz a főmondatnak egyik mondattagja, vagy mondattagjának része. Az adott példában jelesen a relativ mondat egész mondattag, t. i. az alanynak viseli képét. Mit eszközölt tehát a relativ névmás? Azt eszközölte, hogy ez a mondat „*el akar menni*“ mint valamely névszó az „*elmehet*“ praedicatumnak alanya lehessen; más szóval, hogy az „*el akar menni*“ mint syntaktikai szövegység, még pedig mint névszó szerepelhessen. S miképen eszközölheti ezt a *ki* névmás? Ha magában ezt tekintjük „*el akar menni*“, ez valamely mondat-praedicatum; megvan benne a fogalmi tartalom, de hiányzik a névszói alak. Ha ezt meg akarjuk neki adni, azt csak oly névszó által tehetjük, melynek névszói alakja van ugyan, de fogalmi tartalma nincsen (mert különben az adott praedicatum „*el akar menni*“ tartalma változnék meg). Ilyen szó pedig a kérdőhangjától megfosztott kérdő névmás, vagyis a hangsúlytalan kérdő névmásalak. Az „*el akar menni*“ praedicatum elébe tévén a hangsúlytalan *ki*-t, szerkezetileg egy teljes mondat keletkezik, melynek *ki* az alanya: „*ki* el akar menni“; e mondatnak értelme így körülírható: „*nem-tudott egyén* el akar menni“, s ez magában önálló mondat. Hozzátevé a fent használt főmondatot: „*nem-tudott egyén* el akar menni, elmehet“ — tulajdonképen két egymás mellé rendelt mondat áll előttünk. S kétségtelenül a nyelv eleinte csak is önálló mondatnak vette az ilyen relativ mondatot, a milyen a „*ki* el akar menni, [elmehet]“, melyben a hangsúlytalan *ki*, mint pronomen indefinitum értetik vala, a mint fentebb láttuk, hogy az neki a természetes névmási értéke. Erre nézve összevethető a magyar *valaki*, mely

kivált a régibb nyelvben relativum gyanánt is szolgál: „*valaki* el akar menni, elmehet.“ Azonban hangsúlyra nézve egybevetvén az indefinite használt *ki*-t a relativ *ki*-vel (p.o. ebben: „*ki* jobbra, *ki* balra“ és ebben: „*ki* jobbra dőlt, egy árokba esett“), azt a különbséget vesszük észre, hogy amaz, annyi levén, mint *egyik* vagy *némelyik*, még némi nyugodt hangsúlylyal bír, főleg emehhez (a relativ *ki*-hez) képest, a mely egészen hangsúlytalan.

Ez a körülmény meg is mutathatja az utat, melyen az indefinitum relativummá lett. Még mind csak a fentebbi példánkkal foglalkozunk: „*ki* el akar menni, elmehet.“ Két coordinált mondat ez; de értelmileg egybeszerkesztve, a főszó az „*elmehet*“ mondatra esik, a melyben az egész, két mondatból álló beszédnek célja foglaltatik; egyszersmind az első mondat „[*vala*]ki el akar menni“ csak élékészítő, alárendelt jellemet ölt magára, s a beszélő azt bizonyos alányomott hanggal ejti. A beszélőnek, kinek az elméjében már az „*elmehet*“ mondat nyilatkoztatásra vár, most a „*ki* el akar menni“ mondattal már nem azt akarja kijelenteni, mint új tudnivalót, hogy „*valaki*, azaz *egyvalaki* el akar menni“, hanem hogy ez a „*valaki* elmehet.“ A *ki*-nek háttérbe szorul az indefinite-egyénítő értéke is, s pusztá formaszóvá süllyed alá, mely, az „el akar menni“ mondat által, azaz a maga praedicatuma által tartalmasítva, az „*elmehet*“ mondatnak alanyává válik. Egyszóval, a *ki* most már csak az „*el akar menni*“ praedicatumnak névszói formalis exponense, azaz relativum, az egész relativ mondat „*ki* el akar menni“ pedig névszói egység = „*elmenni akaró egyén*.“ — Vegyünk most próbául viszonyított relativ névmással való mondatot: „*mit* az isten ad, hasznunkra van.“ A relativ szerkezetet megelőző két coordinált mondat stadiumába vezetve vissza e mellék- és főmondatot, ez áll előttünk: „*valamit* az isten ad, hasznunkra van“ — a *valami*-t indefinite értve. De nem azt akarom ám jelteni, hogy az isten ad valamit, hanem hogy az a „*valami* hasznunkra van“; — a „*mit* az isten ad“ mint relativ mondat alárendeli magát a „*hasznunkra van*“ mondatnak, annak tagjává (a jelen esetben alanyává) válik, s mint névszói egység = „*az isten-adó dolog*“ (hogy törökösen mondjam, magyar szóval). A jelen esetben a relativum tárgyesete fordul elé, s a relativ mondatbeli ige a nem-tárgyi alakban van. Ez onnan van, hogy a relativ mondatban, mint eredetileg önálló mondatban, a relativ tárgyszó határozatlan névmás értékével volt; tehát az, hogy a

megyarban nem lehet mondani „*kit* ott látom,“ egy és ugyanaz avval, hogy nem lehet mondani ezt: „*valakit* (egyvalakit) látom.“ — Ebből egyszersmind következik, hogy, valamint a határozatlan névmás akárhogy viszonyítva állhat önálló mondatban, úgy a belőle fejlődő relativum is; minden esetben pedig válhatik a relativ mondat értelem szerint névszói egységgé a főmondat súlya alatt, a melyben a beszéllő a tulajdonképen jelenteni valóját közli. A relativmondat névszói egységének érzetét azonban a nyelv még elésegíti az által, hogy a főmondatban azt mutató névmás (determinativum) képében még egyszer ismételve kiteszi: „ki el akar menni, az elmehet“; „mit az isten ad, az hasznunkra van.“

Eddigelé csak oly relativ mondatot néztünk, mely a főmondat alanyát teszi; mely tehát mint névszói egység szintén alanyesetben lép föl („ki el akar menni, elmehet = *elmenni akaró* elmehet“; „mit az isten ad, hasznunkra van = *az isten adó dolog* h. v.“). De tudjuk, hogy a relativ mondat lehet a főmondatbeli igének közlelbbi vagy távolabbi tárgya is, s ekkor mint névszói egységnek a tárgyi viszonyítást kellene fölvennie. Ámde az egész relativ mondat nem vehet föl viszonyragot, p.o. a tárgyeseti ragot, vagy dativusi ragot stb.; maga a relativ névmás sem vállalhatja azt el, mert annak a viszonyítása a relativ mondat igéjétől függ. Hogy segít ezen a nyelv? Úgy segít, hogy a relativmondat névszói egységének képviselőjét, a főmondatban álló mutató névmást, mely a relativmondat tartalmára rámutat, ragozza a megkívántató viszonyraggal; p.o. „ki el akar menni, *az-t* elkísérem; vagy: *an-nak* útravalót adok; vagy: *at-tól* elbúcsuzom; vagy: *ar-ra* nem haragszom stb.“; „mit az isten ad, *az-t* meg kell köszönnünk, vagy: *az-ért* hálát adunk, vagy: *az által* boldogok leszünk stb.“ Néha nem teszszük ugyan ki a ragozott determinativumot, de oda értjük, p.o. ki el akar menni, [*azt*] nem tartóztatom; mit az isten ad, [*azt*] köszönettel fogadjuk stb.

Azonban a relativ mondat névszói egysége is befogadja a viszonyítást, mikor a relativ mondat a főmondatbeli igének nem szükséges, hanem mellékes igehatározóját képzi, mikor p.o. a hely, idő, ok kifejezését tartalmazza, melyek a főmondatbeli igét mellékesen határozzák; p.o. „*mert* (= *miért*) beteg volt, nem jöhetett“ — azt akarom t. i. mondani, hogy *valamiért* nem jöhetett, még pedig a „beteg voltá-ért.“ Látjuk, hogy a viszonyítás a relativ névmáson fejeztetik ki, noha az egész relativ mondatot illeti; ismételhető is

még a főmondatbeli determinativumon: „mert beteg volt, azért nem jöhetett.“ „Mikor én még legény voltam, a kapuba kiállottam“ = *valamikor* a kapuba kiállottam, még pedig: még legény voltom-*kor*; correlativummal: „— *akkor* . . . kiállottam.“ „Még én vagyok veled, [addig] ne félj“ = én veled voltom-*ig* ne félj. „Mióta barátom meghalt, [azóta] nem jártam azon a tájon“ = barátom megholta óta nem jártam stb. „Hol füst látszik, [ott] tűz is van“ = füst látszó helyen tűz is van. Az átírásokkal láthatóvá akartam tenni, hogy ilyen relativ mondatokban is, a melyeknek bevezető névmása önálló, nem az igétől függő viszonyítással van, csakugyan az egész relativ mondat, mint névszói egység az, mely értelem szerint a viszonyítást elfogadja. Alább majd alkalmunk lesz, erre visszaemlékezni.

Még az oly relativ mondatokról kell szólnom, a melyekben a relativ névmás, mint melléknév, nem magában képez mondattagot, hanem csak más főnévvel együtt. P.o.: „*mely ember**) hízeleg, [az] csalni akar.“ A főnév, mely a relativummal együtt teszi a mondattagot, úgymint itt az alanyt, megszorítja a relativumnak, mint eredetibb indefinitumnak határozatlanságát. Valamint a *mi*-ben már az is van kifejezve, hogy a nem-tudottság d o l g o t illet, s nem személyt, úgy az egybekapcsolt *mely ember*-ben az a megszorítás rejlik, hogy a nem-tudottság embert illet. Ennélfogva a relativ mondat mint névszói egység nem csak általában = „*hízélgő*“, hanem = „*hízélgő ember*.“ A főmondatban is lehet e megszorítást ismételni: „*az* csalni akar“, vagy „*az az ember* csalni akar.“ Csak azt kell megjegyezni, hogy a melléknévi relativummal való mellékmondat után szükséges a determinativum kitétele vagy odaértése, még pedig olyan melléknévi mutatónévmás-alakban, a milyen a relativumé, p.o. „[a] *mi-lyent* akarsz, *olyant* adok“; [a] *mennyi* pénz szükséges, *annyit* (= annyi pénzt) kérj“; „*mekkorát* fölszáll, *akkorát* le is csik.“ Ide tartoznak szorosán véve, a relativ adverbiumok is: *hol*, *hova*, *honnan*, *mikor*, *miképen*, *mint*, *merre*, *mimódon*, *mihelyt*, *mennyire*, *mily* (= *meny-nyire*), mert ezek az egyszerű, melléknévinek vett névmásból (*ho* és *mi*) és viszonyragos főnévből állanak, p.o. *hol* = *mi*-helyen, *mint* = *mi*-nemint, *mennyire* = *mi* quantum-ra stb. P.o. [a] *mint* vetsz, *úgy* aratsz; *mihelyt* megvirradt, [azonnal = azonhelyt] elment stb. Czé-

*) Mai nyelvszokás szerint jobb volna „a mely ember“ — de még szándékosan kerülöm az *a* lététével való relativumot.

Iunkra csak az szükséges, hogy ilyen relativ mondatoknak tartalmát is, mint névszói egységet tüntessem ki, viszonyraggal vagy a nélkül. Lássuk tehát néhány példáját: „[a] milyent akarsz, olyant adok“ = akartod szerint való [vala]milyent adok; „[a] mennyi pénz neked szükséges, annyit kérj“ = neked szükséges quantumú pénzt kérj (törökül: *sana gerek olan qadar para iste*); a *qadar* = -nyi, tehát törökösen így lehetne mondani magyarul: neked szükséges való-nyi pénzt kérj); „mekkorát fölszáll, annyit le is esik“ = fölszállásához képest való nagyot leesik (vagy: fölszállt-korát le is esik); „[a] mint vetsz, úgy aratsz“ = vetésed szerint való módon aratsz (törökül: *ikdiğiñ gibi biçersin*); „mihelyt megvirradt, azonnal elment“ = megvirradt-helyt (= megvirradás időpontján) elment. Látjuk, hogy a relativ mondat megszüntével megszűnik a determinativum is, mert ez csak a relativ mondat tartalmát rámutatólag ismételte.

Immáran térjünk át a relativ mondatok másik osztályához, a melyekben a relativ névmás egyedül *v i s s z a m u t a t ó*-nak nevezhető (vagy ha tetszik *v i s s z a h o z ó* nak), a minek magyar nyelvtanaink általában nevezik. Semmi esetre nem jó műszó ez, mert az eddig szemléltük esetekben a relativum inkább *előremutató* volt, s a vele correlatióban álló determinativum volt igazán a *viszszamutató* (p.o. a ki hizeleg, az csalni akar). A relativum természetében nincs is semmi mutató, s akárhogy nevezzük is magyarul, azt nem szabad belekeverni a nevébe, a mi nincs meg a természetében. Ezért is itt mind csak a „*relativ*“ szóval élek.

Most először a főmondat után álló relativ mondattal van dolgunk. A fentebb példálul vett mondatot „*ki el akar menni, elmehet*“ — megfordított rendben is lehet eléadni: „*elmehet, ki el akar menni.*“ Ez épen az, a mi p.o. ennek a mondatnak: „*az inas elmehet*“ ilyenné való megfordítása: „*elmehet az inas.*“ Magának a relativ mondatnak természetén nem változtat ez semmit is; most is a „*ki el akar menni*“ névszói egység = *elmenni akaró egyén*. Csak-hogy ha azt a kérdést tesszük, hogy melyik rend természeti észjárás szerint az eredetibb, azt hiszem, a relativ mondat elülállásának kell tulajdonítunk a természetes elsőbbséget. Mert az adott példában az eszmék rendes menete ez: 1) „*valaki el akar menni*“, 2) „*az elmehet.*“ Így ezt is mondhatom: „*úgy aratsz, a mint vetsz*“; de a természetes rend ez: 1) „*valamiképen vetsz*“, 2) „*azonképen aratsz.*“

Hogy mi okból ered és mi célra szolgál a természetes szórend ilyen megfordítása, annak magyarázata nem ide tartozó. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a hátulálló relativ mondat mellett, a kitett determinatív névmás a relativ mondat tartalmára nem visszamutat, hanem azt, mint névszói egységet anticipálja, arra előre rámutat; p.o. „az hasznunkra van, mit az isten ad“; „annyit kérj, mennyi szükséges“, „olyat adok, [a] milyent akarsz“ stb.

Az utolálló relativ mondatnak leggyakoribb esete pedig az úgynevezett jelzői mondat. Ennek nevezik nyelvtanaink „az önálló mondattá bővülő jelzöt.“ „Miután pedig jelzők rendszeren melléknevek és melléknévi részesülők szoktak lenni, azért ezen mondatok melléknévi mondatoknak neveztetnek“ (Riedl). A relativ mondatokról való eddigi fejtegetésemnek az a célja, hogy azok tartalmában a névszói egységet mutassam ki. Röviden abszolválhatnám most a jelzői mondatokat, ha nyelvtanainkra hivatkozva egyszerűen melléknevek bővítményeinek mondanám. De nem hihetem, hogy a melléknevek relativ névmások által való bővítése volt az az út, a melyen a nyelvben a jelzői mondatok keletkeztek. Ellenkezőleg, a jelzői mondat szerintem egy bővebb relativ mondatnak rövidítése. Lásunk példát. „*Oly állatot, mely repül, madárnak hívnak.*“ Azt mondhatjuk ugyan, hogy „*mely repül*“-nek tartalma = *repülő*; tehát az egész = „*repülő állatot madárnak hívnak.*“ Nézetem szerint itt eredetileg két koordinált mondat van, a melyek így következnek egymásután: 1) „[vala]*mely állat repül*“; 2) „*madárnak hívják.*“ Az első mondat, mert a másikon van a beszéd célja, elveszti önállóságát, relativ mondattá lesz: „*mely állat repül.*“ A másik mondattal összekapcsolva, miután itt főnévvel párosult relativum van, ki kell tenni a correlativumot, a mely nélkül különben a tárgyi viszonyitást sem lehetne kifejezni; így lesz: „*mely állat repül, oly állatot madárnak hívnak.*“ Ez volna a természetes szórend. Ezt megfordítva, lesz: „*oly állatot madárnak hívnak, mely állat repül.*“ Az *oly-állat* itt a *mely-állat*-nak correlativuma; de az utóbbit, minthogy a már eléfordult *állat*-ot tartalmazza, meg lehet rövidíteni: „*mely repül.*“ Ezen fölfogás szerint az a főnév, melynek a jelzői relativ mondat teszi a jelzőjét, tulajdonképen nem más, mint a relativ mondat tartalmára előre rámutató determinatívum, s maga a relativum mellől ugyanaz a főnév rövidítés végett el van hagyva. — Az előbbieken csak arról való nézetemet akartam kifejteni, hogy miképen jutott a

nyelv a jelzői mondathoz ; azóta természetesen megszokott szerkezet ez neki, melynek alkalmazásánál nem kell, hogy tudjon még eredetéről. Fontos azonban e vizsgálat, a jelzői relativ mondat valódi tartalmának, mint névszói egységnek, meghatározására nézve. Kifejtett nézetem szerint tehát p.o. ilyen jelző mondatban : „... [a könyv], melyet tőled kaptam“ az eredeti tartalom, mint névszói egység, nem csak ez : [a könyv] „tőled általam kapott“, hanem ez : [a könyv] „tőled általam kapott könyv“ (törökül : *senden aldiyim kitáb*, vagy tatárul : *sendin alyanım kitáb*).

„A jelzői mondatok egy különös nemét képezik azok, a melyek tulajdonképen főmondatok, de mellékmondatok alakjában lépnek föl, s nem valódi jelzői mondatoknak neveztetnek.“ (Riedl, 279. l.). Lássuk ezeknek keletkezhetését egy példán. A Kríza kiadta Vadrózsákban (395. l.) az 1-ső háromszéki mese így kezdődik : „Vót... egy szegény asszonynak *egy fia*, a ki rászánta magát, hogy szógálni mennyen.“ A relativ mondatban halad az elbeszélés, míg ellenben az *egy fia* mellé nem kell jelzői kiegészítés. Szóval az *egy fia* nem determinatívuma a következő relativumnak, s a relativ mondatnak szándékolt értelme és eredeti formája ez : *a fiu* rászánta magát stb. Tehát az egész : vót *egy fiu* ; *a fiu* rászánta magát stb. Íme az, hogy a két mondatban részben azonos szó és fogalom van, ráveszi a nyelvet, hogy a kettőt összevonva, épen az igazi jelzői mondat alakját adja a relativ mondatnak, mert annak eredetibb alakjában szintén megvan a már eléfordult főnév („madárnak hívják azt az állatot, a mely [állat] repül“). Nem-valódi jelzői mondat alakjában találunk oly mondatokat is, a melyek valamely mellékesen magyarázó, mintegy közbevetett megjegyzést tartalmaznak, p.o. Vadrózsák 402. l. „most jut eszébe, hogy ő annak eddig es sokszor adott oda szerelmes leveleket, a miket az ő úrfija annak a kúsasszonyához küldözött“ = „azokat a leveleket tudniillik az ő urfija... küldözte.“

Röviden összefoglalva, a mit a relativ névmás eredetéről és rendeltetéséről fejtegettünk, az eredmény ez :

a) A relativ névmás a kérdő névmás alakjával egyezik, de ennek a tudnivágyást kifejező hangoztatása nélkül való ; eredetileg egy a pronomen indefinitummal, melytől külsőleg úgy vált el, hogy még ennek nyugodt mérsekelt mondatbeli hangsúlyát is alább szálította. Jellemzi ennélfogva a relativ névmást a lehetőleg alányomott

hangoztatása, a mely egyszersmind azt eszközli, hogy csupa formai részének maradjon meg az értéke.

b) A relativ névmás, mint névszói formaszó, a relativ mondatot névszói egységgé alakítja; ez pedig a főmondatnak valamely tagjaként szerepel, s abban, néha szükségképen is, a determinativum által rámutatólag ismételtetik; nem tárgyi viszonyítást elfogadhat mint névszói egység maga a relativ mondat is, s az a relativ névmáson kitétetik; a tárgyi viszonyítás csak a képviselőjén, a determinativumon tehető ki. Egy szóval, a relativ mondat rendesen viszonyragtalan, néha viszonyragos névszói egység. Minden nyelv, mely a relativumot, mint névmási kategoriát kifejtette, abban a könnyű mondat szerkezetnek leghatalmasabb eszközével bír; mert a relativ mondatban a verbum finitum uralkodik, idő, mód és személy szerint meghatározva, s ez természet szerint szabadabban mozog, mint a merevebb participialis alakok.

Most már némileg el vagyunk készülve a magyar relativum előtti *a* tárgyalására is (*a ki, a mi*). Az a vélemény van, hogy ezen *a* a relativ névmáshoz, nem csak helyzetileg és hangzatiilag, hanem értelmileg is tartozik, vele egységet képez. Erre nézve elég arra emlékeztetnem, hogy valamely szónak az előbbihez való encliticus hozzásimulása a folyó beszédejtésben, még korántsem alapítja meg a két szó belső együvértartozását, értelmi egységét; még kevésbé jő szóba természetesen az, hogy az ejtést követve a két szót összeírjuk-e vagy sem. Így p.o. a „de biz' isten“-nek is a két első szavát lehetne egybeírni, s ha helyesírásunk mai ususait kissé átnézzük, csakugyan több csupa encliticus összeírásokat fogunk találni. De mivel az *a ki, a mi* együvértartozónak van tartva, felelni kell a kérdésre: mit mivel ezen *a* a relativ névmáson?

A régibb felelet erre az, hogy az *a* határozott névelő (articulus) levén, úgy határozza meg a relativ névmást, mint a névelő szokta meghatározni a főnevet. Ezt tüzetesen czáfolgatja Joannovics úr (NyK. IV. 456. stb. ll.) avval, hogy a relativ névmásnak nincs határozottsága, s hogy az *a ki, a mi* a névelős főnév próbáját nem állja ki. Egyszerűbb és helyesebb vala azt mondania, hogy a relativ névmásnak nincs jelentési tartalma, mint más főnévnek, p.o. ember, ló, ház, jószág, hűség stb., s ezért nem lehet a névelővel rá-

mutatni; mert különben Joannovics úr czáfolatából azt is lehetne kiérteni, hogy a *ki*, *mi* nem is főnevek; pedig azok, de csak alak szerint, nem tartalom szerint.

Egy másik felelet az, hogy a *ki*, *mi* előtti *a* nyomosit (Toldy, Nyelvt. Ért. III. 414. l. „De a mutató névmásból nem csak a névelő gyengül el, hanem használtatik *határozók nyomosítójaként* is, melyet egyszerűen *nyomosító a*-nak fogok nevezni. Eléfordul ezekben: *ahol* stb., *aki*, *ami* stb.). Toldy úr alkalmasint azért nevezte ezen *a*-t nyomosítónak, mert nem látszik nagy különbséget okozni, hogy ott van-e a relativ névmás előtt vagy nincsen. De komolyan eszünkbe véve, mit tesz ez: „nyomosítás“? s vajjon a relativ névmás olyasmi szó és fogalom-e, melyet nyomosítani lehet? azt hiszem, nem fog kielégíteni e felelet sem. Nyomosítani, ha jól értem a szót, csak azt lehet, a minek némi értelmi súlya van, a melyet épen még fokozni akarunk. Ilyen p.o. az *ám* (az *ám* az ember; nem *ám*), a *szá* (add-*szá* ide), az *ugyan* (*ugyan* miért? *ugyan* hadd el stb.), — de oly szót nyomosítani, mely különben minden mondatbeli hangsúly nélkül van, mint p.o. a relativ névmás, melynek, a mint fentebb láttuk, a nyomatéktalanság, súlytalanság lényeges inhaerense is, hogy az lehessen a *mi*, — oly szót, azt hiszem, merő lehetetlenség nyomosítani. Mert nézzük csak a nyomosítás fentebbi példáit; igaz el lehet hagyni a nyomosítót, de a nyomosított szók a nélkül is súlyosak; hagyjuk el az *a ki*-nek *a*-ját s nem kap azért a *ki*, mint relativ névmás, semmi súlyt is.

A második felelettel némileg rokon a harmadik, mely a relativ névmás előtti *a*-t *m u t a t ó* elemnek vagy szócskának nevezi. Ezt adják a MnySzótára és Joannovics úr. Az ebbeli fölfogást adja elé a MnySz. III. 673. l.: „A *ki* (nem különben a *mely* és *mi*) majd mutató *a*-val, majd a nélkül fordul elé, a mint *t. i.* vagy határozottan rámutatunk a visszahozott személyre, vagy nem, *mi* leginkább akkor történik, ha a mutató *az*, *ez* vagy *maga* *) névmásokkal jő viszonyba, p.o. *ki* vesz, *annak* lesz. *Aki* mer, *az* nyer. *Aki* másnak vermet ás, *maga* esik belé stb.“ — Már fentebb érintettem, hogy a relativ névmás sehogy sem mutató, s mutatósi tehetséget nem is csatolha-

*) Nézeten szerint a főmondatbeli *maga* sohasem áll a relativ névmással correlatióban. Az arra vonatkozó példában („a *ki* másnak vermet ás, *maga* esik belé“) a *maga* a relativ mondatban eléforduló *más* szónak áll ellenében.

tunk hozzá. A fölhozott példákön is lehet azt látni, p.o.: „Aki vesz, annak lesz.“ Mutató itt csak az *annak*-beli *az*, még pedig igazán visszamutató; és mire? Nem a *ki*-re, melynek nincs tartalma, hanem az egész relativ mondatra, melynek névszói tartalma van = *a vevő*. Az *az* itt szükséges determinativum, hogy rajta a relativ mondatot illető viszonyítást lehessen kitenni: *a ki vesz, [az]-nak lesz*. Még kevésbé szólhatunk a relativ névmás mutatóságáról, ha annak eredetét vesszük tekintetbe, melyet fentebb, azt hiszem nem alap nélkül, fejtegettem. Ha a *ki*, mint relativum, az indefinitum jelentéséből áll elé ([*vala*]*ki* vesz; neki lesz): vele akármit, csak demonstratív elemet nem lehet egyesíteni; mert minden demonstratív elemmel határozottság jár, biztosság, szemünk előtt valóság, a mi épen az ellenkezője annak, a mi a pronomen indefinitum.

Mi tehát a *ki*, *mi* előtti *a*? Úgy látjuk, hogy nem boldogulunk vele, ha mint magához a névmáshoz tartozót akarjuk értelmezni. Másra pedig mire vonatkozhatnak? Bizonyosan nem a relativ mondatbeli egyes szóra, de igen is vonatkozhatnak az egész relativ mondatra, mely értelmileg egy névszóval ér föl, nem ragozva vagy ragozva. És tartalmas névszó előtti *a* (vagy régiesen *az*) mi lehetne más, mint a névelő *a* (régiesen mássalhangzó előtt is *az*)? S ez nincs is különben. Egyszeriben meg lehet arról győződni, ha a relativ mondat alakját participálisra változtatván, úgy találjuk, hogy épen oda illik a névelő, a hol a kérdéses *a* állott, p.o.:

a (ki vesz), annak lesz | *a* vevőnek lesz.

a (ki mer), az nyer | *a* merő nyer.

a (ki másnak vermet ás), maga esik belé. | *a* másnak vermet ásó maga esik belé.

a (mi ebből következik) | *az* ebből következő.

(milyen vagy minemű a kérdés), olyan a felelet | a kérdéslyen, vagy a kérdés-nemű a felelet = a kérdés nemével való.

a (milyen vagy minemű a kérdés), olyan a felelet | a kérdésnek *a* nemével való a felelet.

a (hol ő van) | *az* (ő ott-levő hely)-en.

a (mikor ő ezt mondta) | *az* (ő ezt mondta kor)-on; tatárul: (*özi munu aytqau waqt*)-ta.

a (míg én élek) | *az* (én.éltem)-ig.

a mennyit akarsz, annyit adok | *a* (te akaró quantum)-ot adom*).

Már ezekből is látható, hogy milyen jó helye van a névelőnek relativ mondat előtt. De mielőtt a névelőnek relativ mondat előtti jogosultságát tovább fejtegetném, előbb két ellenvetésre kell felelnem. Első az, hogy a relativum előtti *a* hangsúlyos, holott a főnév előtti névelő nem az; s ezért nem is lehet névelő. — Valamely szó-
nak hangsúlyos vagy nem-hangsúlyos volta a mondatban, főleg atól is függ, a mi előtte van vagy utána következik. Igen tanuságos példa lehet erre nézve a *csak* szó: hangsúlytalan p.o. ezekben: *csak* ő tudja; *csak* azt akarom, hogy..; *csak* nem mégy el; ugyan-
csak, bár-*csak*; hangsúlyos ellenben ezekben: *csak*-hoggy, *csak*-ugyan; azaz: hangsúlyos szó előtt, melyre vonatkozik, hangsúlytalan, szintén olyan után, melyre enclitice támaszkodik; hangsúlyos ellenben egészen súlytalan szók előtt, mert ezeknél, t. i. legalább relative, súlyosabb. Épen így van ez az articulussal, a mint t. i. közvetlenül tartalmaz főnév előtt áll, a melynek nálánál több súlya van (*az* ember, *a* föld, *a* világ), vagy a relativ mondatot vezérlő, szükségképen lehetőleg súlytalan, relativ névmás előtt, a melyhez képest több súlylyal bír; más szóval az *a* *ki*, *a* *mi*-beli *a*-nak nem annyira önnönmagában van hangsúlya, hanem a *ki*, *mi* határozott súlytalansága emeli bizonyos hangsúly-magassáig. Ebből világos, hogy a *ki*, *mi* előtti *a* hangsúlyos volta legkevesebbet sem akadályozza, hogy az *a* ne lehessen névelő. S ha nem csalatkozom, magának a főnevek előtti articulushoz hangoztatásában is vannak árnyalatok, a mint t. i. közvetlenül utána nyomatékos vagy nem nyomatékos szó következik; p.o. némileg másképen hangzik ebben: „ez *én* *dolgom*, nem *a* *tied*“, mint ebben: *az* *én* drága jó *barátom*.“ Mint kivételt megemlítem még azt is, hogy csonka relativ mondatban néha a relativ névmásra esik a súly, noha előtte van az *a*, p.o. „annyit, *a* *mennyit*“, „azt *teszem*, *a* *mit*“ — a melyeket úgy vélek magyarázhatóknak, hogy az elhallgatott mondatrészek a súly a relativumra esik.

A másik ellenvetés az, hogy a relativum tárgyesete „a vele

*) Az „*adok*“ igealak csupán csak az *annyit* determinativumhoz alkalmazkodott, mely nyelvszokás szerint, noha benne van az *az* mutató névmás, nem-tárgyi igealakkal jár.

járó igét soha sem kívánja tárgyi ragozással, p.o. *a kit látsz* vagy *kit látsz* stb. „Ez a főoka annak, mondják a MnySz. írói (III. 673.), hogy mi azokkal tartunk, kik az *aki* összetételben nem szoros értelemben vett névmutatót vagy névelőt, hanem csak az általában mutató *a* hangot látják és összeírandónak vélik.“ Hogy miért jár a pusztá relativum tárgyesetével nem-tárgyi igeragozás, azt már fentebb érintettem; t. i. azért mert a relativum az indefinitumból áll elé. A relativum előtti *a* pedig annak csak szomszédja, de nem hozzá tartozója, tehát az *a kit, a mit* nem olyan névelős tárgyeset, milyen p.o. *a házat*, mely tárgyi igeragozást kívánna. Ez: *kit látsz* ebből ered: [*vala*]/*kit látsz* és = látásod alá eső egyén; ez pedig: *a-(kit látsz)* = *a* látásod alá eső egyén. A relativum tárgyesetével járó nem-tárgyi igeragozás tehát csak magának a relativumnak az eredeti értéke miatt van, s nem függ az eleibe tett *a* otlététől vagy ottnehlététől.

Hogy a relativ névmással bevezetett relativ mondat csakugyan névszónak helyettese, már fentebb ki van mutatva. Meg kell még vizsgálnunk, hogy az előtte álló *a* (vagy régiesen *az*) a névelőnek különben való szereplésével egyezik-e?

Hogy a *ki, mi* előtti *a* nem valami otiosus, csupa töltelékhang, hanem hogy van neki értéke, azt a MnySz. írói ezen szavakban akarják kijelenteni, hogy vele „határozottan rámutatunk a visszahozott személyre.“ Joannovics úr is (NyK. IV. 469.) főleg a visszamutatás nyomatoszá tételét tulajdonítja az *a* szócskának. Mind e definitiók az *a* szócskának valami tisztán kiérezhető határozó erőt tulajdonítanak, s bizonyosan tisztán kifejezték volna azt is, mit határoz tulajdonképen az *a* szócska, ha a relativ mondat egységét és nyelvtani értékét szorosabban tekintetbe vészik. Részemről azt vélem, hogy tökéletesen megvan neki a névelőnek különben való értéke, úgy, hogy p.o. *ki lop* = lopó, ez pedig: *a ki lop* = *a* lopó. Hogy azonban hatáskörét helyesen méltányoljuk, a történeti kifejlődésére kell egy tekintet vetnünk. A régibb és legrégeb irodalmi emlékeinkből tudjuk, hogy a magyar nyelvben a Halotti Beszéd korában még csak kezdő félben van az *az* mutató névmásnak, mint névelőnek, használata. De ki van az fejlődve már a XV. század emlékeiben. Ugyanakkor még nincs meg a relativum előtti *az*. De erős lábra kapván az egyszerű főnevek előtti névelő, úgy vélem, nagyon természetes volt és a legkövetkezetesebb észjárás kifolyása, hogy a névelőt ott is kezdte alkalmazni a nyelv, a hol formaszerinti főnév

ugyan nem, de érték és értelem szerint, egy egész mondat képében volt meg a főnév. A ny.-lv tehát ennek eleibe is rakta a névelőt, természetesen ugyanazt czélozván vele értetni és kifejezni, a mit a formaszertinti főnevek előtt. S ma már az ilyen névelő olyan rendessé vált, hogy bizonyos relativumok a nélkül csak alig használhatnának. A nyelvtörténeti fejlődést tekintve tehát nem is lehet szó az α -nak elmaradásáról, hanem csak odatételéről, s előre föl lehet tenni, hogy leginkább az első időben, mikor a relativum előtt lábra kezdett kapni, még kiváltképen csak ott tétetett ki, a hol szüksége érzetett; meg hogy inkább még nem tétetett ki, sem hogy haszontalan volna. Tanulságos lesz, próba végett, egy XVI. századbéli könyv néhány lapjain végig tekinteni, s az *a ki*, *a mi*-félüket szemügyre venni. — — Kezennél van Telegdi Miklós prédikációinak I. része. A 102. lapon olvassuk: „*Az ki* én utánam *akar jőni*, tagadja meg magát.“ Olyan névelő van itt, a milyen ebben volna: „*az* én követőim.“ Értéke pedig, hogy Brassai úr meghatározásával éljek (Nyelvtud. Ért. III. 220.) az, hogy „a főnévnek általános értelmet ad, s azt egész tartalmában, sőt illetőleg egész körében állítja előnkbe.“ — „... *az ki elvégezte*, hogy ... , jól teszi.“ — 103. l. „*Mindenek az kik* jól akarnak élni ... , háborúságot szenvednek.“ — „... akkor kell jó cselekedetnek mondani *az mit cselekszik* (= *a* cselekményét).“ Ezekben szintén mind azonfajú névelő van. — 104. l. „... és azt, *a mit szent Pál mond*, hogy ... “ (v.ö. két sorral alább: „mind az Christus mondása és mind *a szent Pálé*.“ — „... de *úgy* igaz, *a mint* ők mondották, nem *úgy*, *a mint az* szabad akaratnak tagadói értik (= *az* ő mondásuk-képen, *az* ő értésük-képen). — „... ha *azon* ép-ségben megmaradt volna is, *az kibe* teremtett volt (= *a* teremtetési ép-ségben). Brassai úr szerint itt egyenítő articulus láthatunk. — 106. l. „*az ember azt* választhatja magának, *a mit akar*, vagy jót vagy gonoszt“ (= *a* maga akartát). — — De vegyünk elé egy mai korbéli nyelvszöveget is p.o. a Kríza-féle székely Vadrózsákat 395. l. „Volt egy szegény asszonynak *egy fia*, *a ki* rászánta magát, hogy szolgálni menynyen.“ A relativ mondat itt, a mint fentebb láttuk, nem-valódi jelzői mondat, s tovább forgatván az idézett szöveget, az ilyenekben mindig az α -t találjuk a relativum előtt *). Ez pedig, az

*) P. o. 396. l. „Palkó most egy gyönyörű tündöklő *várat* látott, *a mijent* soha még álmába sem látott vót“ (= *ilyen várat* stb.) — 400 l. „s hát távulról re-

a-t névelőnek vevén, igen egyszerűen magyarázódik meg. Ugyanis a nem-valódi jelzői-mondat a főmondatból már ismeretes főnevet tartalmaz, melyről még valami új praedicatumot közöl, a mely, a relativ mondatnak névszói egységét tekintve, mint annak az ismert főnévnek közelebbi meghatározása lép föl. Az előbbiekből ismert főnevet pedig, melyről mint ugyanarról megint szó van, a magyar nyelv határozott névelővel adja elé, s innét a nem-valódi jelzői mondatban is az *a ki*, *a mi*. P. o. a jelen példában is a relativ mondat helyett ennek a főmondatnak kellene állania: „*a fu* rászánta magát“; mert a főmondatban már ez van: *egy fu*, és ugyanarról megint van szó. A mondat relativ alakot nyervén, így hangzik: „*ki* magát rászánta“, a mi értelmileg a. m. „magát rászánt *fu*“, — úgy hogy a „*fu*“-nak mint már ismeretes, meghatározott egyénnek kitüntetésére, eleibe kell rakni az *articulust*; következőképen a relativ mondat eleibe is, s így természetesen eláll ez: *a ki* rászánta magát = *a* magát rászánt *fu*. — Hogy több ilyen példák bonczolgatásával ne untassam a t. osztályt, még csak arra figyelmeztetek, hogy a Vadrózsákban rendszeren a *mikor* *a* nélkül fordul elé; de találjuk az *a mikor*-t is, midőn t. i. a *mikor*-os relativ mondatban megjelölt időpontnak más eseménnyel való azonossága van kiemelve; p. o. 403. l. „éppen akkor, a *mikor* ők az álmat látták vót“ = éppen *az* (ő álomlátásuk *kor*)-on, vagy: éppen az ő álomlátásuknak *a* korában.

Azt hiszem a relativ névmás, illetőleg az egész relativ mondat előtt álló *a*, jelentési értéke szerint, leghelyesebben az egyszerű főnevek előtti határozott *articulus* (*a* vagy *az*) hű hasonpárjának magyarázódik meg, s érdemes munka volna részletesen azon eseteket megvizsgálni és megállapítani, mikor kell a relativ mondat előtt, a mai magyar tiszta népnyelv szokása szerint, úgy a mint az egyszerű főnevek előtt, az *a* névelőt kitenni vagy ki nem tenni. Mert az leg-

pül *egy sas*, a *kinek* a szájjából a láng hét ölnyére szakad“ (= *a sasnak* a szájjából stb.) — 404. l. „Én ma öltem meg egy tudós orvast, *a ki* kitalálta az orvasságot, a mivel stb.“ (= *az [az orvos]* kitalálta stb.) — 405. l. „Ekkor reá talált az utitársára, *a ki* most gazdag vót, az Igasságra“ (= *az [az utitársa]* pedig most gazdag volt), — 407. l. „A vér a tüzet úgy kióttotta, hogy abból csak egy szeketlő szem maradt, *a mi*ből esmént tüzet csinálhatott“ (= abból [a szemből] esmént stb.; egy parallel helyen is így van: elig maradt egy tüzes üszög, *de* abból az őrző reggelre jó tüzet durrasztott). — 410. l. „a Veress vitéz áll elé vőlegénnek, *a kit* ő örökké úgy gyűlölt stb.“ (= *azt* [a V. vitézt] pedig ő örökké úgy gyűlölte) stb.

alább bizonyos, hogy az *a*-nak relativ mondat előtt való kitétele jelentési különbséget okoz, épen úgy a mint a főnév előtti *a* articulusnak kitétele vagy ki nem tétele. A kérdés csak az, mennyiben és mennyire tartott az articulus kifejlődése és használata egymással lépést az egyszerű főnevek előtt s a főneveket helyettesítő relativ mondatok előtt, melyek előtt csak valamivel későbbben kezdtek használni, mint a főnevek előtt.

Elvégre tehát még egy szót arról, hogy az *a*-t a relativ névmással egybeírjuk-e vagy ne? A ki az értelmileg egymástól külön való szokat mind külön írja, mert értelmileg nem képeznek szóegységet, az a relativ névmás előtti *a*-t is, mint a relativ mondat articulusát, elválasztva fogja írni; mert különben is külön írja az egyszerű főnevek előtti articulusát, s itt még az is jó tekintetbe, hogy az *a* nem is a közvetlenül utána álló relativ névmásnak, hanem az egész relativ mondatnak az articulusa. De a ki a beszédejtésben enclitice egymáshoz ragadó szokat egybe akarja írni, bár nem képeznek is belsőleg szóegységet, az egybe fogja írni az *a-ki*, *a-mi*-féléket is; a mire nézve csak azt kell megjegyezni, hogy nem az *a*-t írja a *ki*, *mi*-hez, hanem megfordítva a *ki*, *mi*-t az *a*-hoz, mert amaz a súlytalan encliticum; továbbá azt, hogy akkor az igazi ejtés elütésétére szükségessé válik a *k*, *m* kettőztetése: *akki*, *ammi*. Következetesség okáért akkor az ilyeneket is egybe kellene írni, milyenek: *tedd-meg*, *fuss-el*, stb. — valamint az elválasztva íróknak külön kellene írniok ezen csak encliticus egybeírásokat: *nehogy*, *csakhogy*, *mindazonáltal* stb. Látjuk ebből, hogy helyesírásunkban még nincs meg a tökéletes következetesség.

BUDENZ JÓZSEF.

A BASZK NYELV ISMERTETÉSE.

§. 1. Bevezetés.

A nyelvtudomány fontosságáról már oly sokan, és oly kimerítő érvekkel írtak, miszerint azt még megvitatni akarni felesleges szópazarlás volna; mert már nem csak elismert axiomakért van elfogadva, hogy az, a ki az emberiség és mivelődésének történetét megírni akarja, kénytelen a nyelvtudományt is segédül venni, és hol a népek származásáról vagy családosisításáról van szó, a physiologiai és néperkölsi jelleg számbavétele mellett leginkább a nyelvtudomány adatai dönthetnek, ezek adván egyedül még felvilágosítást az ősrégiség ama rejtélyes koráról, midőn még a történelem mélyen hallgat. — Ezen adatok után határozhatjuk meg, vajjon egy bizonyos korban, mely kisiklik a történész kezei közül, milyen volt ama nép miveltségi állapota, pusztán családi törzsfői nomád szervezetben élt-e, pásztor volt-e kiváltképen vagy értette-e már a földmivelés elemeit, voltak-e némi műeszközei, és fogalmai a jogról, igazságról, milyenek voltak családi és társadalmi viszonyai?

Hogy mennyire kell a történésznek számba venni a nyelvtudomány adatait is, szabad legyen egy pár példával megvilágosítani. A Góthokat, kik a római birodalmat meghódíták, az egykoruak Getáknak, Thrák származásuaknak, sőt mert az egykori Scythia téreiről jöttek, Scytháknak is mondták, és a történelem talán mai napig kétségben volna fajbeliségökről, ha fen nem marad vala Ulfilas bibliafordítása; ebből tudjuk, hogy a germán törzshez tartoztak. Hát a magyar nemzetet nem származtatták-e történetbuváraink, hol a perzsáktól, hol a syroktól, phoeniciaiaktól, vagy mongoloktól, sokan már csak azért is, hogy az általok gyűlölt, mert félremagya-

rázott finnismust megczáfolják, míg a magyar egybe hasonlító nyelvtudomány és főképp annak alkotója — így nevezem joggal Hunfalvy Pált, mert a kezdeményezés és megvitatás elsőségének érdeme kétségkívül őt illeti — a történetbuvárt útba nem igazítá, kimutatván, miszerint a magyar nyelv csakugyan legközelebbi rokona mind a finn, mind a török nyelvnek, és hogy valamint a magyar nyelv az említettek közt a középső helyet foglalja el, ép úgy kellett egy korának is lenni, midőn e rokon fajú népek oly rendben, mint nyelveik, területileg is érintkezésben, szomszédságban éltek; mert csak innen magyarázható ama tünemény, hogy a magyar nyelvben, annak az altáji családban való önállósága mellett, azaz oly tulajdonai mellett, melyek egyedüli sajátjai és saját fajbeliségét meghatározzák, részint szótarilag, részint nyelvtanilag oly tulajdonságai is vannak, melyek hol a török-tatár, hol a finn nyelvekkel, hol mind a két fajbeliakkal közösek. Nem lehet tehát a történetbúvárnak többé a magyar nemzet eredetét az árja vagy sémi népek közt keresni, hanem csak ott, hol például Herodot, Strabo, Tacitus vagy más írónál az altáji fajbeliséget felismerjük, vagy a hol egyenesen finn vagy turk népekről van szó. És itt sokszor egyetlen szó helyesen értelmezve képes a történelemre világot deríteni.

Hogy maga a nyelv egy tekintélyes darab őstörténelmet foglal magában, erről a nyelvtudósok közt szinte nincs kétség. Hasztalan beszélnek például némely magyarfaló szomszédaink a beköltözött magyar nemzet barbárságáról, megtagadva tőle minden kulturai alapot, hasztalan törekednek rágalmaikkal őseinket még a vadállatok színvonalán alul állítani oda; maga ama logicialag szabályszerű nyelv, és abban örökségül átvett jogi eszmék ős kifejezései megczáfolják őket. „A legrégebbi hagyományokból és nyelvemlékekből ismerjük — mondja Erdélyi ¹⁾ — a *szér, bírság, fez* ²⁾, *jorgat* szavainkat, míg másfelől az élet is megörzvé a maga örökét a *törvény, igaz* (jog), *ítélet, bíró* stb. régi használatával.“ Valóban e szavak nem születhettek, mert nem leltek volna alkalmazást „bárdolatlan nomád hordánál“, mint Schlötzer őseinket nevezni méltóz-

¹⁾ Erdély János: A bölcsészet Magyarországon. Budapesti Szemle 1865. X. füzet.

²⁾ E szót Erdélyi János a *fizet* gyökének tartja „zsold“ értelemben u. o. Lásd azonban, a mit az ellen Hunfalvy mond a Nyelvtud. Közlem. IV, 443. stb. II.

tatott, sőt inkább rendezett társadalomra mutatnak. És ha hozzá veszzük a spiritualismus legegyszerűbb szavait, mint: *lélek, hit, értelem, isten, ész, eskü, méltó* stb., melyeknek öröklött birtoka kétségbevonhatlan, ezek honalkotó őseink műveltségének elég kedvező képét adják. Még más szavaink is vannak, melyek egy részt östörténelmet beszélnek el, nemzetünk ősi műveltségi állapotát festik le előttünk. Ha a családtagok szeretetéről tanúskodnak „az édes atyám, édes anyám, édes testvérem“, ellentéve a „mostoha“ szónak, szép atyám, szép anyám-féle kifejezések, a *hölgy* szó, melynek nő és hermelin értelme van, jelenti, hogy mind kettő Hunfalvy úr szerint becses ragadmány tárgya lehetett; a leány *eladó* volt, leendő férje a *vevő* = *vő*, az egybekeltek *megházasodtak*, — házat, családot alapítottak, és nőből lett *feleség*, férjével egyenjogú, nem pedig rabnő, mint a keletieknél.

Az árja vagy indoeurópai népcsaládról kétségtelen nyelvhasználati adatok után bebizonyítja a nyelvtudomány, hogy ősi osztatlan állapotában nem foglalkozott rendszeresen a földműveléssel, hanem pásztor-nomád volt; mert míg a termények legtöbb és a földművelési eszközök nevei áganként különböznek, a házi állatok nevei az egész családban ugyanazok. Mommsen római történetében kimutatja ¹⁾, hogy a görög-itáliai népek együtt tanulták a földművelést, mert erre vonatkozó műszavaik ugyanazok, de a többi árja nyelvektől különböznek, míg a rómaiak hajózási műszavaikból az is kitűnik, hogy a hajózás mesterségét a műszavakkal együtt a görögöktől kölcsönözték, és csak saját nyelvökhöz idomították.

De más részről arra is hozhat föl a történelem példát, hogy vannak esetek, midőn maga a nyelv nem világosítja föl a történelmet valamely bizonyos nép származása felől. St. Domingo néger lakosai a francia nyelvet beszélik. Tegyük föl, századok múlva elfeledné a történet megemléteni, hogy a négerek Afrika különféle vidékeiről, mint rabszolgák hurczoltattak az új világrészbe, ugyan jól járna azon nyelvész, ki beszédjük után itélve őket francia származásuaknak mondaná, tudja a jó Isten, miféle hypothesis gondolván ki a vérkeverék, éghajlat és társadalmi viszonyok befolyásáról? Azért bátorzkodtam fentebb említeni, hogy midőn a történész valamely nép származását és rokonítását akarja megfejteni, a nyelv mel-

¹⁾ Mommsen Theodor; Römische Geschichte I. k. 16. s. köv. 11.

lett szükséges, hogy tekintettel legyen még physiologiai és erkölcsi jellegére is. És, mert a magyar nemzet külső jellegét, erkölceit, szokásait, hadakozási módját annyira elütőnek találták a történészek attól, a mit a finnekről Tacitus mond, ha csakugyan őket akarja jellemezni, vagy a mit újabbkori ethnographusok írnak, sokan és ezek közt Cassel is ¹⁾ a magyar nemzetet két külön nép vegyületének mondják, miszerint a török faju hódítók meghódított finn alattvalóik nyelvét vették volna föl. Cassel is úgy magyarázza Bibor Koszta császár ismeretes szavait a magyar és kazar nyelv kölcsönös használatáról, miután a kazar származású kabarokban finn nyelvű népet hisz, és ezt azért különösen, mert a magyar és finn physiologiai és erkölcsi jellegét összegeyzethetőnek nem tartja. A magyar nyelvnek a finnel való rokonságát kétségbe vonván, az abban el nem vitéható finn jelenségeket másképp megfejtteni nem tudja vagy nem akarja.

§. 2.

A nyelvtudomány kétségtelen tanúsága szerint ama három nyelvcsaládnak, melynek ágai Elő-Ázsiát egészen, s Európát nagyobb részben lakják, ős hazája csakugyan Elő-Ázsiában keresendő, — talán Kasmir gyönyörű völgyeiben volt az emberiség eme részének paradicsomi bölcsője. Innen ágazhattak el a különböző néprajok a szélrózsa minden irányában, és hihetőleg különböző időben. Az ékíratok világánál kiderült, a mint azt Herodotus angol magyarázóí kifejtik ²⁾, hogy az altáji faj nem csak régibb volt az áriáknál, hanem a mivelődés első csiráit ez fejtette ki, és az ékírás föltalálása is neki tulajdonítandó; de számitlag csekélyebb lévén, midőn az áriák terjeszkedni kezdetek, ellenökben mindig több és több tért veszített, sőt az Elő-Ázsia feletti uralom hosszú időkre ezekre szállott.

Az áriák ezen terjeszkedése csak az Atlanti Oczeánnál állapodott meg, hol előcsapataik, a kelt törzsek ütöttek tanyát ³⁾. Hogy

¹⁾ Cassel: Magyarische Alterthümer 150—174. l. Csakhogy Cassel még továbbá azon hibába is esik, hogy a nyelvünkben létező és nagyobb részt kölcsönzött ária szóanyagból indulva ki, a magyar nemzetet indogermán származásának mondja.

²⁾ Csengery Antal: Nyugat-Ázsia ős történetei az ékíratok világánál. Budapesti Szemle 1858. III. k. 323. l.

³⁾ A keltok eredetéről és rokonításáról még századunk elején kételyek le-

mikor történt ez, az a történelem talánya, melyre nem tud világot vetni, és csak a görög népnek voltak némi homályos hagyományai róla. Annyi azonban tény, hogy midőn a történelmi öntudat csak derengeni kezdett, már az árja néptörzseket oly rendben látjuk letelepedve, a mint azok mai napig vannak Európában, csakhogy a tiszta keltek világrészünk legszélső nyugati szögleteibe szorítvák, míg hajdan kelet felé a Dunáig és Ádriáig voltak elterjedve.

Miután azonban e vándorlást némi homályos hagyományok nyomán Kr. e. körülbelül a 2000-ik évre tehetjük, önkénytelenül az a kérdés támad, voltak-e és kik azelőtt Európa lakosai?

És e kérdésre bár határozottan nem felelhetünk, mégis vannak körülmények, hagyományok, melyek arra felelni látszanak. A görög nép midőn ama hazába vándorolt, melyet nevének és mivelődésének fényével dicsővé tőn, már mindenütt ős lakókra talált, kiktől hosszab küzdelmek következtében foglalhata csak tért. Ilyenek, hogy a pelasgokat ne említsük, kik hihetőleg csak a görögök ősei és nem külön nép voltak, a lelegek, kaukónok, károk, kuretek, thrákok stb. Itáliában az itáliai fajtól szinte megkülönböztetik a japód, sikhán, morgét és messápi stb. törzseket. Vajjon mindezek különálló nyelvfajt, úgynevezett autochthon benszülött ős népeket képeztek-e, egy korábbi glottologiai korszak szülötteit, vagy csak az árxák előretolt hullámai voltak-e? már most a hagyományok homálya, tudósításaink gyér volta, valamint frott emlékek hiánya miatt meg nem határozhatjuk. De két más pontja van mégis e világrésznek, hol az árja vándorlás előtti korszak lakosai fentarták ősi nemzetiségöket, megfogyva és megtörve bár, de élnek, mint élő rejtvényei a történelem- és nyelvtudománynak, mely őket az ismert nyelvcsaládok közé osztályozni nem tudván, bámulattal szemléli bennök egy történelem előtti, és egy korábbi glottologiai korszak szülötteit; értem az ókori iberek maradványait, a baszkokat, a pyrenei hegyek két oldalán és a Kaukaszus leszgh, mizdseg, cserkesz, szuán és abasz

hettek: Adclung, Murray az árja családhoz sorozták, Schlegel Fridrik, Malte-Brun, Pinkerton — ez utóbbi még 1828-ban kiadott értekezésében, tagadták ezt, míg Prichard J. C. „*The eastern origin of the celtic nations*“ czimű munkájában kiadva Latham-tól 1857. Londonban) és egybehasonlítva a kelt nyelvet a szanszkrit-, görög-, latin-és némettel, diadalmasan be nem bizonyítá. Latham adott hozzá fontos és bő magyarázatot. 42. l.

törzsű lakóit, mert az örmény-georgiaiakat és oszéteket az árja fajhoz számítja a nyelvtudomány.

Azonban itt egy kérdést kell fölvetni, mely skandináv nyelvészekről származván, Rask által fejtetett ki és terjesztetett, és a németeknél kelendőségnek is örvend, és ez az úgynevezett finn hypothesis, melyet Latham Prichard fenidézett művének kiadója is fejteget ugyan, de függőben hagy ¹⁾. E szerint, ha az árjak keletről jöttek, és ez az, a miben kételkedik Latham, midőn ők még Indus, Tigris és Eufrates partjain voltak, más fajnak kellett laknia a Rajna, Duna, Rhone, sőt talán a Themze partjain is. A finn hypothesis szerint, ha e térségek nem voltak lakatlanok, ezen ős lakók a finn családhoz tartoztak, legalább szorosabb nyelvviszonyban voltak ahhoz és egymás közt, mint az árja vagy más nyelvcsaládhoz. És ez a kérdés veleje, melynél egy kissé meg kell állapodnunk.

Mint említém az őskor népei közül csak a baszkok, a Kaukaszus lakói, és az albánok maradtak fen, de ez utóbbiakat a nyelvészek, nyelvök alaposabb vizsgálata után, az árjához számítják. A Kaukaszus nyelvei a nyelvtudomány előtt még meglehetősen terra incognita, Klaproth Gyula ²⁾ kísérletei után e tekintetben nagyon kevés történt. Pedig az ő kísérletei is igen gyarlók, de nem is lehetett neki annyi nyelvanyagot oly rövid idő alatt alaposan földolgozni. Annál sajnálatosabb, hogy kísérleteire oly merész következtetéseket épít, melyeket nyelvtudományából levonni képes nem lehetett. Így például azért, mivel némi csűrös csavarás után az orosz krónikákból ismeretes néhány palócz, kún vezérnevet a cserkeszeknél részint családnevekben, részint a nyelvben megtalálhatni gondolja, hajlandó a palóczokat cserkeszeknek tartani ³⁾, megfeledezvén azon viszonyról, melyben e palócz vezérnevek a magyar nyelvhez állhatnak, mint Oroszopa, Szokol, Sarukán stb., megfeledezvén arról, hogy a palócz nemzet egy része mai napig hazánkban köztünk saját magyar szójárását használja, és hogy az orosz-palócz kérdést egy tekintet nélkül a magyarországi palóczokra megfejtteni nem lehet ⁴⁾.

¹⁾ Prichard: the eastern origin of the celtic nations 50. 51. l.

²⁾ Reise in den Caucasus I. u. II. Band. Halle és Berlin 1812. 1814.

³⁾ Klaproth idézett műve I. köt. 58—66. l.

⁴⁾ Palócz oroszúl polovecz, a szláv pole = mező szótól származhat, és ha Kiewtól a palócz nép egy része követte őseinket mai hazánkba, követte hihetőleg

Ellenben a palócz-kúnokat és besenyőket más helyen egy népnek mondja, mely a mongol hódítás után a nógaji tatárokba olvadt össze, kikben a palóczok utódaira ismerni vél, hivatkozván Rubruquis és Carpini Plan Jánosra; de ez utóbbinak szavait félre is érti, mert ez említi ugyan a Klaproth által idézett szövegben Kumániát, de azt is mondja, hogy korábbi lakói a mongolok által nagy részben kiirtattak, és csak egy rész maradt náluk rabságban¹⁾.

Megvallja különben Klaproth, hogy leszámítván azon néhány szót, melyeket némileg erőltetve finn hasonlatoknak mond, a cserkesz nép a Kaukázus ős régi lakója, és hogy nyelve minden más ismert nyelvtől különbözik, a miről az általa felhozott szógyűjteményt, ragozást, névmásokat és számneveket tekintve alig lehet kételkedni.

Ugyanez áll a többi kaukázusi nép nyelvéről is, melyek sem szótárilag sem nyelvtanilag nem nyújtják a legkisebb hasonlatot sem az altaji nyelvekkel, még a leszgi népcsaládnál az avarok nyelve sem. Ezek vidéke Khunságnak neveztetik, és mint Klaproth mondja, ez se nem mongol, se nem georgiai szó. Ezen avar törzsrre, melyet várkún maradványnak hisz, alkalmazza a Choronei Mózes Hunk = hunni nevét többesben véve, és nem csak hún, hanem magyar vezérek neveit is avar személynevekkel hasonlítja egybe, miből az következnek, hogy a khunsági avarok a hunok, várkúnok, és magyarok legközelebbi rokonai, és fel is hoz 65 szót, melyeket finn, osztják, szürjän, votják, szamojéd stb. szavakkal vet egybe, melyek közé *veres* szavunk is tévedett, avárül = baraf, és ez a legjobb volna, mert a többi igen erőltetett hasonlat. De mit ér mind ez, ha jó volna is? hol van valamely finn nyelvben ily képzés: *či ember*, többes *adamal* emberek, vagy *čėšu* nő, *ručabe* nők? Hát még a számnevek, vagy névmások, az igeragozás? mind meg annyi exotikus növény az altaji nyelvészet mezején! például a számnevek 1—10-ig *co, ke, x'ab, unukk, šu, anntlo, antelgo, mitlgo, ičgo* csak nem finn vagy ogor rokonságuk? És mégis Klaproth ama néhány véletlen név- és szóhasonlatra nem kételkedik, elfogadván különben a hun és várkún népek ogor származását, a khunsági avarokat az *Оваръ Ховрои* = Várkúnok utódainak mondani²⁾.

orosz-szláv nevek is; — Polovce, mező lakosok, mint a Polák (lengyel) is; Horvát (chreb = hát) pedig hegyi lakos.

¹⁾ Klaproth XV. fej. I. köt. 273. s következő l.

²⁾ Klaproth id. m. Lesgische Sprachen 26. l. Der avarische Dialect, u. o.

Nem akarjuk annak lehetőségét tagadni, hogy nemzetünk vándorlása közben egyes szétugrasztott csapatai nem kerestek volna menedéket a Kaukázus völgyeiben, de ezek csekély számuknál fogva rég beolvadtak az őket környező más nyelvű népek közé; mert ha vannak is, mint Besse állítja ¹⁾, a török-tatár nyelvű Karacsai Dugur Oroszbi törzseknek élő hagyományaik magyar eredetéről, de az egész Kaukázusban nincs nyelv a sok között, mely a mienkkel vagy a finnel e néhány török-tatár törzsén kívül rokon volna, és miután ezekről tudomásunk van, hogy a Kaukázus későbbi lakói, a finn hypothesis ide nem terjed ki, és az őskori finn népcsalád idáig nem hatott.

De ha a Kaukázus lejtőin és völgyeiben élő és az ismert nyelvcsaládok közé nem sorozható népek nyelvében nem is találjuk a finn hypothesis valósulását, talán a baszk nép nyelve, mint altaji vagy finn családú e föltétel mellett tehet tanúságot? A baszk nyelvet nem ismerve, vizsgálatlanul néhány szavát fogva fel és hasonlítgatva, már többen voltak hajlandók altaji fajnak mondani. Hosszasabb vizsgálatomból ki fog tűnni, hogy nem az, mert bár néhány szóbeli hasonlaton kívül nyelvtanában is van több idom, a mi altaiságra emlékeztet, de a lényegesebb dologban, névmásai-, számnevei- és az igeragozásban mégis annyira eltér, hogy a nyelv mint sui generis saját fajbeliséggel bír.

Így tehát sehol sincs Errópában a történetelőtti őskorból finn nyelvű népmaradvány, nincs a Kaukázusban, nincs a pyrenei hegyekben és mégis az ős finn világ lehetősége legalább föltehető. Sem a kaukázusi népek nyelvei, sem a baszkok nyelve nem finn, de itt is meg amott érintkezési pontokat találunk, melyek ama lehetőségre utalnak, hogy a finnséggel érintkezhettek. Lehetett tehát mégis finn terület és pedig roppant határokkal a Skandináv félsziget éjszaki csúcsától egész a messinai szorosig, az atlanti Oceántól az altaji hegyekig. Koskinen György finn tudós az éjszaki germán hagyományokban a dvergekről és jotunokról szólván, ez utolsó népben finn fajt lát, mely azonban megelőző a mostani finnek beköltözése korát ²⁾.

¹⁾ De Gerando : Essai historique sur l'origine des Hongrois. 135. s köv. II

²⁾ Ily czímű, finnül írt munkájában : „A szuomi faj régiségéről való ismeretek.“ Ismerteti e munkát Hunfalvy, a Nyelvt. Közl. IV. 209. stb. II,

Továbbá Wedgwood angol nyelvész egybehasonlításokat tén a finn-ugor és európai nyelvek közt, különösen a latinra figyelve, annyi meglepő hasonlatot hoz fel ¹⁾, melyek semmi esetre rokonságra ugyan nem, de mégis oda mutatnak, miszerint föltehető, hogy az Európába tódult árja népesség substratumát csakugyan finnugor családbeli népek képezhették.

Azután még egy jelenség lepte meg a régiségbuvár tudósokat. Nagy-Britannia, Gallia, Germania őskori tumulusaiban talált koponyákról alapos vizsgálatok nyomán kiderült, hogy ezek nem indoeurópai népekéi, hanem kétségbevonhatlan finn vagy lapp jelleget mutatnak föl ²⁾.

Ezek körülbelül az említett finn hypothesis érvei. Nem döntök az igaz, és nem is bizonyítják be azt, a mi az ős régiség homálya miatt nem is lesz tán soha bebizonyítható: hogy az árják beköltözése előtt világészünk lakói a szélesebb értelemben úgynevezett finn családhoz tartoztak. Így a kérdés tán mindörökre is hypothesis marad.

3. §.

A baszk tartományok kiterjedése Francia- és Spanyolországban mintegy 350 □ mf., 800,000 lakossal, kik közül azonban jelenleg már csak valamivel több mint félmillió beszéli a baszk nyelvet. Régenten hihetőleg nem volt az így; Humboldt Vilmos, ki a baszkok közt tanulta meg a nyelvet (és kinek ekképen sikerült a baszk mondása szerint az is, mit az ördög sem volt képes megtenni), baszk törzsszavakból értelmezvén a régi iberiai félsziget, valamint Sicilia és Sardinia helyneveit, azon meggyőződését fejezi ki, hogy a baszkok nyelve volt az ibereké is, és el vala terjedve Spanyolországon kívül még a földközi tenger nagy szigetein is ³⁾. Jelenleg csekély területre szorult, s még annak lakói sem beszélik mind. Irodalmáról szó sem lehet; ez a szentírás fordításaiból, ájtatos könyvek, néhány époszféle költemény s kevés drámából áll.

¹⁾ Transactions of the philological society 1856. Hensleigh Wedgwood: On the connexion of the Finn and Lapp, with the other European languages. 1—17. l. továbbá 172—190. l.

²⁾ Prichard: Origin etc. 51. l.

³⁾ Humboldt Vilmos: Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittest der Baskischen Sprache. Berlin. 1821.

Bár e nyelv mint a történet előtti ősi kor tisztos maradványa a nyelvtudományra nézve oly fontos, mégis ekkoráig igen kevesen foglalkoztak vele, minthogy oly kevés eszköz áll a nyelvész rendelkezésére, ki alig találhat néhány nyelvtant, melyek közül a legnevezetesebbek, mint Larramerdi és Lardizabalé is annyira hiányosak, miszerint, mint Mahn a baszk nyelv egyik szorgos kutatója mondja, nagyon csalódnék, ki azon képzeletben élne, hogy ezek segítségével behathat a nyelv szellemébe. Igen nagy kár a tudományra nézve, hogy Humboldt Vilmos, ki a baszkok közt élve tanulta meg nyelvöket a különböző szójárásokkal együtt, melyeknek nagy számából legelterjedtebbek a *labortani* vagy navarrai, biskayai, és a gízpokai vagy guizpocai, ki nem adta előre hirdetett nagyobb munkáját a baszk nyelvről. Fentebb idézett munkája igen becses, és ebben, mély alapossággal, nem bízva semmit a véletlenre, a nyelv kétségtelen szógyökei nyomán a városok nevéből következteti az ibér nyelv elterjedését a félszigeten, sőt azonkívül is.

Mahn 1857-ben ¹⁾ több baszk szöveget közölt, szentírási fordítást, Cicero Catilina elleni beszédjét, s néhány baszk költeményt, fájdalom magyarázat és szótár nélkül, de azon ígérettel, hogy ez idézett szöveghez nem sokára glossariumot ad, a mivel azonban mai napig adós maradt. Terjedelmes előszavában 23 pontban a baszk nyelv sajátosságait fejtegeti, és azt hol az arja, hol az altaji nyelvcsaládnak különösen finn-ugor nyelveivel egybevetvén, igen sikerült jellemzését adja a nyelvnek. A részleteknél gyakrabban lesz alkalmam hivatkozni reá.

Bonaparte Lucián herczeg 1862. Londonban ²⁾ egy értekezést tett közzé baszk és finn hasonlatokról, ezeket leginkább a többes-szám képzésében, a mordvin határozott névragozásában, a mordvin-, vogul-, magyar tárgyi ragozásában és a hangzók simulásában keresvén; szinte gyakrabban fogunk róla emlékezni a szöveg folyamában.

A baszk nyelvet különben mások is, bár hibásan, hasonlították már. Így például Klaproth benne igen sok Ázsia éjszaki és

¹⁾ Mahn C. A. F. Denkmäler der Baskischen Sprache mit einer Einleitung.

²⁾ Langue basque et langues finnoises. 1. Formation du nominatif pluriel. 2. Déclinaison définie. 3. Conjugaison objective pronominale. 4. Harmonie des voyelles.

nyugati részeihez tartozó formákat és szavakat talált ¹⁾. Hoffmann szerint a sémi nyelvcsaláddal állana rokonságban (?), Edwardo pedig azt mondja, hogy a kelt nyelvhez hasonlít, és az iberektől származtatja az *aequus sequanus arverni néptörzseket* ²⁾. Kennedy James ³⁾ a baszk nyelv elhanyagolását az újkori nyelvészetnek szégyenül róván föl, hoz föl néhány angol és finn hasonlatot, nevezetes adalékul Wedgwood észrevételeihez, ki a német *könig*, *kunig* szókat a tatár *khan*, osztják *khon*, votják *kun* = király szóból származtatja. Kennedy említi, hogy baszkul *jaun* s illetoleg *haun* a. m. úr.

Végre Steinthal, ki az ismert nyelveket tizenhárom osztályra osztá, a baszk nyelvnek ezen osztályok közül a 10-iket jelöli ki, úgy hogy csak az egyiptomi, sémi és szanszkrit nyelvek állnának fölötte.

§. 4. Ejtés és átírás.

A baszk nyelvnek lágy kiejtése van; hangzói és mássalhangzói bizonyos szabályszerűséggel váltják föl egymást.

A mássalhangzókban semmi hangtorlódás nincs, két hangzó soha sem kezd, igen kivételesen zárja be a szót, a szóközepén az *r* rendesen megkettőztetik. Önhangzói *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, melyekből az összetételnél mindenik egész teljes hangját megtartja. Mássalhangzói közt, mint a finn nyelvben, nincs *f*, helyét *p* tölti be. A *c* hang *a*, *o*, *u* előtt magyar *k*-nak hangzik, *e*, *i* előtt pedig mint a franczia *c* vagy magyar *sz* sziszegve hangzik, miért is ez iratban az első *c*-t *k*-val, a másodikat *s*-szel írjuk át. A nyelvtanírók *e* és *i* előtt *qu*-t használnak, a mí egyszerű *k* betűnk helyett. A sajátzerű *ts* baszk hangjelelést megtartjuk, ezt az angol *th*-vel hasonlítják egybe; ellenben a szövegben előforduló *tz*, melyről Humbold azt mondja: ein echt vaskischer Laut, nem egyéb, mint a mi *c* betűnk, és ezt használjuk is.

A *b* hang keménynek látszván a baszk előtt, az lágyan, mint *v* ejtetik, bár *b*-nek iratik, de miután nem lehet megkülönböztetni,

¹⁾ Cantu Caesar Világtörténelem I. köt. 316. l.

²⁾ Hoffman: Die Iberier im Westen und Osten. Leipzig. 1838. Cantunál 184. l. I. köt.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Transactions of the phil. soc. id. m. 216. l.

hol tartja meg a *b* hangját, mert ez is történik, s hol lágyul *v*-re, az írásban megtartottam mindenütt.

A szöveg *ch*-ját *č*-vel jelöltem, mely a spanyol *ch* hangnak legjobban megfelel; így tehát a szöveg betűi írásmódunk szerint következőleg adatnak :

<i>c</i> (<i>a, o, u</i> előtt) = <i>k</i>		<i>y</i> és <i>i</i> két önhangzó közt = <i>j</i>
<i>qu</i> (<i>e, i</i> „) = <i>k</i>		<i>z</i> megtartva mindenütt = <i>z</i>
<i>c</i> vagy <i>ç</i> = <i>s</i>		<i>x</i> ritkán fordul elé = <i>ks</i>
<i>tz</i> mindenütt = <i>c</i>		a lágy <i>ll</i> vagy <i>ly</i> = <i>l</i>
<i>ch</i> „ = <i>č</i>		„ „ <i>ñ</i> „ „ <i>ny</i> = <i>n</i> .

Hehezettel bírnak *k, p, t, l, n, r*, mintegy *h*-val, és ezt meg is tartom, mint *ikhara* remegve, *athe* ajtó, *elhe* beszéd stb.; *l* és *n* pedig *ly* és *ny*-re is lágyíttatnak, mint *sikétu* hinni, *ubildu* folyni.

§. 5. Névragozás.

A névszókhoz tágas értelemben tartozván a dolognév, tulajdonságnév, számnév, névmás és igenév, mindenezeknek ragozása, csak a névmásnál némi csekélyebb kivétellel, a baszk nyelven egy öntetű lévén, majdnem egy mintára vihető vissza. De mielőtt ezt jelelnők ki, a hangsúlyról kell egy észrevételt előrebocsátani.

A baszk nyelv különbözőleg használja a hangsúlyt az egyes és többes számban. Az egyesben a végszótag hangsúlyos, még pedig annyira, hogy ha a határozott ragozásban a dolog-, tulajdonság- vagy számnév végére jön a harmadik személyű mutató névmás, mely articulus gyanánt szerepel, ez kapja a hangsúlyt; ellenben a többes-számban mindig a tövszótagra tétetik, s ugyanez áll az igéknél is, például *jauná, jaunák* az úr, *jaunarén* az uré, de *jáunak, jáunen* az urak, az uraké, *dáu kazute* tí tartjátok azt.

Fentebb mondtuk, hogy a névszó ragjai a baszk nyelvben a harmadik személyű mutató névmáshoz járúlnak, és pedig úgy, hogy az alapszót és ragot mindig teljesen meg lehet különböztetni.

A baszk nyelvben nincs kétféle névragozás, mint például a mordvinban, hanem csak határozott névelőül (articulus) vagy helyesebben mondva névutóul szolgál a harmadik személyi mutató

¹⁾ Mahn id. m. XIII. l. Előszó.

névmás, mint a mordvin *se*, például: *kudo* ház, *kudo*s a ház; a baszkban *ait* atya, *aitá* az atya, *eme* nő, *emeá* a nő.

Ezen articulus azután minden nemre egyaránt alkalmaztatik, mert a baszk nyelv, mint az altaji nyelvcsalád, nemet nem különböztet meg. Ezen articulus ragozása a következő:

	Egyes-szám :	Többes-szám :
Nevező	<i>a, ak</i> (az)	<i>ak</i> (azok)
Birtokos	<i>arén</i> <i>aréna</i> <i>arénak</i>	<i>en</i> <i>ena</i> <i>enak</i>
Tulajdonító	<i>ari, aréncat</i>	<i>ai, encat</i>
Tárgyeset	<i>á</i>	<i>ak</i>
Hívó	<i>á</i>	<i>á</i>
Viszonyító	<i>arékin</i> val, vel <i>agatik</i> által <i>agábe</i> nélkül <i>án, eán, agán</i> ban, ben	<i>akkin</i> val, vel <i>akgatik</i> által <i>akgabe</i> nélkül <i>etan, akgan</i> ban, ben.

Megjegyzendő 1-ször, hogy a nevező *á* végzete benható és szenvedő, *ak* pedig átható igékkel használtatik; például: *humeá il da*, a gyermek meghalt, *gizonák jan du* az ember megette azt.

2) A háromféle birtokesi végzetben szintén különbség van: *arén*, több. *en*, a birtokost jeleli, mellette ki levén téve a birtok, mint: *aitarén semeá* az atyának fia; *aréna*, több. *ena*, magánálló birtokviszonyt jelent egy birtokkal, *arénak*, *enak* több birtokkal, például: *noréna da eče au* kié ez a ház? *gizon-ena* az embereké; *eče ojek norénak diru* kiké azon házak? *gizonenak* az emberekéi.

3) A baszk nyelvnek, mint látszik, tárgyeseti ragja nincs, az alanyeset *á* végzete használtatik mindig helyette.

4) A viszonyító ragokat annak, ki az altaji nyelvcsalád ebbeli sajátságait ismeri, magyarázni, úgy hiszem fölösleges; a magyar anyanyelvében találja meg azok magyarázatát.

Ezeknek említése után nem nehéz tehát bármely baszk névszót ragozni; mert a névmás ragozása befoglalja a névszóét is már. És ebben a baszk nyelv megegyez a mordvinnal, és az árja nyelvcsaládban a svéddelel, csak hogy az elsőnek e mellett még saját határozatlan névragozása is van. Bonaparte Lucián herczeg is hivat-

kozik e hasonlatra fentebb idézett művében. Összeállítom tehát, átnézet végett, a baszk és (moksza) mordvin határozott névragozást, az *eče* és *kud* (= ház) példán.

Egyes-szám.

Nevező	:	ečeá, ečeak	kutś
Birtoki	:	{ečearen, ečearena, ečearenak	kutt
Tulajd.	:	ečeari, ečearenat	kutti
Tárgyeset	:	ečeá (tkp. nevező)	kutt (= birtoki)
Társító	:	ečearekin (a házzal)	kutt marhta
Átható	:	ečeagatik (a ház által)	kutt pačk
Nélkülöző	:	ečeagábe (a ház nélkül)	—
Benható	:	ečeán, ečeagán (a házban)	kutt-esa.

Többes-szám.

Nevező	:	ečeak	kutnä
Birtoki	:	ečeen, ečeena, ečeenak	kuttnen
Tulajd.	:	ečeai, ečeencat	kuttnendi
Tárgyes.	:	ečeak	kuttnen
Társító	:	ečeakkin	kuttnen marhta
Átható	:	ečeagatik	kuttnen pačk
Nélkül.	:	ečeakgabe	—
Benható	:	ečeetan	kuttnen-esa.

A spanyol és francia nyelvtanírók e viszonyítókkal való ragozást ablativusoknak mondják, mert nem értik; de előttök még feltűnőbb, hogy ezeken kívül a viszonyok kifejezésére még más ragozások is vannak, ilyenek: az *zas z ez*, például: *jainkvaz oroicen eztá*, istenre nem emlékezik, *astu da bere buruaz* megfeledkezék magáról; tulajdonkép *saját fejéről* (*bere* 3. sz. birtokos névmás, *buru* fej); *ogiz aseá* kenyérrel jól lakott (ember); *autsez beteá* hamuval tölt. Ezekben tehát kétségtelenül viszonyragokat találunk, melyek a francia és spanyol genitívus vagy ablatívusnak felelnek meg, úgy hogy tehát a viszonyító ragokat még ezekkel egészíthetjük ki:

ait atya, aítá az atya:

Egyes-szám.		Többes szám.
<i>aitárekin</i>	az atyával	<i>áitakkin</i>
<i>aitagátik</i>	az atya által	<i>áitakgatik</i>
<i>aitagábe</i>	„ nélkül	<i>áitakgabe</i>
<i>aitán, aitean</i> } <i>aitagán</i> }	az atyában	<i>áitetan</i>
<i>aitaz</i>	az atyára	<i>aitakaz</i>
<i>aitez</i>	az atyával	<i>aitakez</i>
<i>aitez</i>	az atyából.	<i>aitakez.</i>

De még ezzel sincs vége. A nyelvtanaim szókötési részében a francia és spanyol *de des* articulásokra és praeposíciókra, melyek tudjuk nem csak birtoki jelentéssel bírnak, hanem a mi családunkbeli nyelvekben részint különböző viszonyragokkal, részint viszonzyszókkal (postpositio) fejezhetők ki, a nyelvtanírók nem tudván eligazodni a baszk nyelv e ragjait postpositio és adverbiumként tárgyalják. Összeállítom tehát először a ragokat és azután a viszonzyszókat:

Kíható (-ból, -ből) *koa, ekoa, go, goa*, mint: Tolosakoa Tolosából való, *Madrid-ekoa* madridi vagy Madridból való; ha anyagról van szó, akkor a rag *ez, az*, mint: *cilárez* ezüstből, *urr-ez* aranyból, *ostoz* levélből.

Leható (-ról, -ről) *di, dik, tik, etik*: *goitik* felülről, *lurretik* földről; többesben *etatik, etarik*: *ečetatik* vagy *ečetarik* a házakról.

Távolító (-tól, -től) *gandik, ganik*: *aitaganik* az atyától.

Beható (ba, be) *era, ra*: *ečera* a házba, *basterrerá* a szögletbe.

Közelítő (hoz, hez) *gana*: *bere aitagána* atyámhoz.

Irányzó (felé) *eronz*: *Burgoseronz* Burgos felé.

Közelítő (ig) *eraño, raño, daño*: *Madrideraño* Madridig, *ečeraño* házig, *aurten-daño* ez évig stb.

Felható (ra, re) *az*: *eče-az* a házra.

Társító (val, vel) *rekin*: *aitárekin* az atyával (már említve van.)

Benható: *an, ean, gun, etan, barruan*, mint: *aitán* az atyában, vagy *aitagán*; *eče barruan* a házban stb.

Okadó (ért) *rencako*, mint: *semea-rencako* fiúért.

„ (miatt, végett) *ceko*, mint: *ja-ceko* evés miatt; és *teko*: *iskusi-teko* látásért, látás miatt.

Keresztül, át *rako*, mint : *mendi-rako* a hegyen keresztül, *lau urte-rako* négy éven át, *bostegun-eko* öt napon át, vagy öt uapra, *betiko* mindenkorra; hasonló értelmű meg *acean*, mint : *athe-acean* az ajtón keresztül, az ajtón át stb.

Viszonyszók.

Múlva : *buruïn*; *bost egun buruïn* öt nap múlva; *buru* = fej, tehát tkp. befejeztével.

Előtt : *aurrean*; *gizonarén aurrean* az ember előtt.

Alatt : *pean*; *ical pean* árnyék alatt, árnyékban.

Körül : *ondoan*; *elizarén ondoan* egy ház körül.

Szerint : *arauz, araura*; *San Mateoren arauz sz.* Máté szerint stb.

Az önálló viszonzyszók tehát többnyire a birtoki rag után fordulnak elé, mint a példák mutatják.

Így tehát a baszk nyelv is mint az altaji család nyelvei a különböző viszonyokat az árja praepositiók helyett viszonyragokkal és néhányat külön viszonzyszóval fejez ki.

Van azonban egy sajtáságos ragja is a baszk nyelvnek, mely a kérdés és tagadásnál használtatik, úgymint *ik* és *rik*, amaz más-sal-, ez magánhangzó után, például : *badezu ogirik?* van kenyered? *bururik eztú* nincs itélete (tkp. nincs feje; az *eztu* szóban ez a tagadó nem, *tú* van).

A tulajdonnevek ragozása abban tér el a köz dologneveketől, hogy az esetragok a névmás *á*-ja nélkül ragasztatnak hozzájuk avval a különbséggel, hogy a hangzón végződők *r* segédbetűt vesznek föl, mint *Jose*, *Jose-ren*, *Jose-ri*, *Jose-kin* stb., *Martin*, *Martin-en*, *Martin-i*, *Martine-kin*, *Martin-gatik* stb.

5. §. Tulajdonságnév.

A tulajdonságnév ragozása egészen olyan, mint a főnévé, melynek rendesen utána tétetik, még pedig olyformán, hogy az articlust nem a dolognév, hanem a tulajdonságnév kapja, és ha több van egymásután, csak az utolsó ragoztatik, például *ur garbi-á* tiszta víz, birtoki : *ur garbiarén*, tulajd. : *ur garbiari* tiszta víznek, vagyis mintegy *víz tisztának*; sz. Lukács evangéliuma XV. rész 13. vers :

eta ioan cedin herri urrun batetara, és *elmene* (egy) messze tartományba: *herri* ország, *urrun* messze, *bat batek* „egy“ articulussal, melynek *k*-ja a nyelv szabálya szerint euphonice *t*-re lágyul; a rag *ara* (bà, be) beható értelemben, egyike azoknak, melyeket a hozzá nem értő nyelvtanírók nem is emlitenek a viszonyragok közt.

A dolognév nem csak ha tulajdonságnév, hanem ha névmás, vagy számnév következik is utána, rendesen viszonyrag nélkül áll, sőt számnévvél még többes ragot sem kap, mint: *zaldi ojek* ezek a lovak, *izar bi* két csillag.

A tulajdonságnevek középfoka *go*, *ago* szótaggal képződik: *bero* meleg, *beroago* melegebb; *oca* hideg, *ocago* hidegebb; *eder* szép, *ederágo* szebb; sőt mint a magyar nyelvben a dolognév is hasonlítható, például: *gizonágo naiz hura baño* emberebb vagyok mint ő.

A felső fok *en* szótaggal képeztetik, vagy articulussal *ena*: *andi* nagy, *andien* legnagyobb; *čiki* kicsi, *čikien* kisebb, és mindig birtoki esetet vonz, például: *gucien andiena* mindnyájok legnagyobbika. A felső fok egy másik nemét képezik a más nyelvekben is található összetételek, mint: *čit ederra* igen szép, *čitez andia* igen nagy, *guciz samina* igen keserű stb.

§. 6. Szá m né v.

1 <i>bat</i>	12 <i>amabi</i>	40 <i>berrogei</i>
2 <i>bi</i>	13 <i>amairu</i>	60 <i>hirurogei</i>
3 <i>hiru</i>	14 <i>amalau</i>	80 <i>laurogei</i>
4 <i>lau</i>	15 <i>amabost</i>	100 <i>eun</i>
5 <i>bost</i>	16 <i>amasei</i>	200 <i>bereun</i>
6 <i>sei</i>	17 <i>amazaspi</i>	300 <i>hirureun</i>
7 <i>zaspi</i>	18 <i>amazonci</i>	1000 <i>millá</i>
8 <i>zorci</i>	19 <i>emereci</i>	2000 <i>birmillá</i>
9 <i>bederaci</i>	20 <i>ogei</i>	3000 <i>hirumillá</i>
10 <i>amár</i>	21 <i>ogeitabat</i>	stb. stb.
11 <i>amaika</i>	22 <i>ogeitabi</i>	

A számnevek közül *bi* a latin *bis bini*-hez hasonló, *hiru* némileg a finn-ugor *három, kolmo, kolme* szókra tekint, *bost* a török *beş*-sel, *sei* az árja *sex*-re látszik vonatkozni; a 8 és 9 *zorci, bederaci*

végtagja egyező lévén, már összetetteknek látszanak, míg 1—7 egyszerűek.

A kilenczben = *bederaci* megkülönböztethetjük az egyet = *bat*, itt *bed*; ha a *ci* szótag, valamely elavult 10-et jelentő szónak maradványa volna, azt lehetne mondani, hogy a baszk nyelvben a kilencz = *bederaci* épen úgy „egy hiján tíz“ mint a magyar *kilencz*, finn *yhdeksän*, mordvin *väjkse*, votják *okmüs* stb. Erdekes volna már csak azért is, mert meglepő magyar hasonlat volna a *cz* hang miatt. A 8-at *zorci* már bajosabb elemezni: *ci*, ha tízet jelentene is, de *zor-t bi*-vel magyarázni nem lehet, és mégis a nyelv logicájánál fogva okvetlenül így kell lennie. Meg vagyok róla győződve, de összefüggését segédeszközeim elégtelensége miatt még most kimutatni nem tudom.

A tizedes számok világos összetételek egész húszig, melyek magyarázatra nem szorúlnak; húsz = *ogei*; negyven nem úgy mint a finn-ugor családban „négyyszer tíz“, hanem „kétszer húsz“ = *berrogei*, a 60 = háromszor húsz = *hirurogei*, a 80 = négyyszer húsz = *laurogei*. A baszk ezer = *millá* kölcsönzött árja szó.

A sarkalatos számok a baszk nyelvben mind ragoztatnak, és így articulus is kapnak, az önhangzón végződők *k* betűt, a mássalhangzósak *ek* vagy *ak* szótagot, mint *bat*, *batek*; *bik* kettő vagy határozottan *biak* a kettő; *hirü hiruk*, *bost bostek*, *amar amarrek*, az *r* betű megkettőztetvén.

Bat, *batek* egyszersmind határozatlan articulus is; ragozása kétféle, a mint *bat ak* vagy *ek* ragot vesz fel, hogy határozottságot nyerjen.

Ragozása következő:

Egyesben.

Nevező:	<i>bat</i> , <i>bátak</i>	<i>bat baték</i>
Birtokos:	<i>bátaren</i> , <i>-enzas</i>	<i>bátén</i> , <i>báténa</i> , <i>báténzas</i>
Tulajd.:	<i>batari</i> , <i>-rencat</i>	<i>báti</i> , <i>bátencat</i>
Viszonyító:	(-val, -vel) <i>batekin</i> , (nélkül) <i>batgabe</i> .	

Többesben.

Nevező:	<i>bácuek</i>
Birtokos:	<i>bácuen</i> , <i>bácúena</i> , <i>bácúenzas</i>
Tulajdonító:	<i>bácuei</i> , <i>bácúenzat</i>
Viszonyító:	(-val, -vel) <i>bacuekin</i> , (nélkül) <i>bacuekgabe</i> .

Bi kettő.

Articulus nélkül:	Articulussal:
Nevező: <i>bi, bik</i>	<i>biak</i>
Birtokos: <i>birená, bizás</i>	<i>biena, bienzas</i>
Tulajdonító: <i>biri, birencat</i>	<i>biai, biencat</i>
Viszonyító: <i>birekin, bigabe</i>	<i>biakkin, biakgabe stb.</i>

A sorzó számok *garren* végzettel képződnek: *bigarren* második, *hirugarren* harmadik, *ogeibatgarren* 21-ik; *lenengoa*, *lenengo* első.

A sorzó számok is rendszeren ragozhatók, mint a dolognevek articulussal, mint *bigarrena*, *bigarrenak* stb.

§. 7. N é v m á s.

A névmások felosztása olyan mint más nyelvekben: személyes, birtokos, mutató, visszavivő, s határozatlan névmásokat különböztetünk meg a baszk nyelvben; ragozásuk szabályos, szabályosabb, mint sok más nyelvben.

S z e m é l y n é v m á s o k.

	I. személy.	II. személy.	III. személy.
Nev.	{ <i>ni, nik</i> <i>neu, neuk</i>	{ <i>hi, hik</i> <i>eu, euk</i> <i>zu, zuk</i>	<i>a, ak</i>
Birt.	{ <i>nizás</i> <i>neuzás</i>	{ <i>hizás</i> <i>euzas</i> <i>zuzas</i>	<i>aréna, azás</i>
Tulajd.	{ <i>nirí, nerecát</i> <i>neurí, neurecat</i>	{ <i>hirí, hirecát</i> <i>euri, eurecat</i> <i>zuri, zurecat</i>	<i>arí, arencát</i>
Viszonyító:	vel { <i>nerekin</i> <i>neurekin</i>	{ <i>hirekin</i> <i>eurekin</i> <i>zurekin</i>	<i>arekin</i>
	nélkül { <i>nigabé</i> <i>neugabé</i>	{ <i>higabé</i> <i>eugabé</i> <i>zugabe</i>	<i>agabé</i>

Több.-szám.	I. sz.	II. sz.	III. sz.
Nevező:	{ <i>gu, guk</i> <i>gueu, gueuk</i>	<i>zuek</i>	<i>ajek</i>
Birtokos:	{ <i>guzás</i> <i>gueuzás</i>	<i>zuenzas</i>	<i>ajena, ajenzas</i>
Tulajd.:	{ <i>gurí, gurecat</i> <i>gueuri, gueurecat</i>	<i>zuei, zuencat</i>	<i>ajei, ajenzat.</i>

A többi viszonyító ragok szabályszerűleg járúlnak a többes számú nevezőhöz: *gugabé* nélkülünk, *gueugán* bennünk, *ájekgatik* általok stb.

Birtokos névmások.

Nere-a, neure-a enyim; *híre-a, eure-a* tied, *zurea* tied udvariasb szólásmóddal; *bere-a* övé; *gure-a, geure-a* miénk; *zuena, serena* tietek; *berena, ajena* övék. Mint magánállók rendesen ragoztatnak, mutató névmást nyervén, például *norénak dira?* kié? *neréak* enyém; ellenben a főnév előtt ragozhatlanok: *nere aítá* az atyám, *nere aita-réna* az atyámé.

Megjegyzendő a második személyre nézve, hogy a két elsőbbi *hi, hík, eu, euk* bizalmasabb, ellenben a *zu, zuk* udvariasabb használatú, és ezért van az igénél a második személynek három alakja is, a személyes viszonyokhoz képest a beszéllő és a közt kihez szólunk. Hasonlólag van a második birtokos névmásnál is: *zure-a* udvariasabb mint *híre-a* vagy *eure-a*.

Mutató névmások.

	Egyes-szám.	Többes-szám.
Nevező:	<i>au, onék</i> (ez)	<i>ójek</i>
Birtoki:	{ <i>onená, onenák,</i> <i>onézas</i>	<i>ojena, ójenak</i> <i>ójenzas</i>
Tulajdonító:	<i>oní, onencat</i>	<i>ójei, ójencat</i>
Viszonyítók:	{ <i>onekín</i> (vele) <i>augabe</i> nélkül	{ <i>ójekín</i> <i>ójekgabe.</i>

Más szójárásokban van: *au, auk, haur, hunek*; a birtoki esetek közül az első kettő mellett a birtokolt tárgy egyes, a harmadik mellett többes-számú. Van még egy másik hason értelmű, t. i. *ori,*

orrek = ez, melyet a francia nyelvben az elsőtől avval különböztetnek meg, hogy az elsőt *celui-ci*, *celle-ci*-vel, a másikat *ce*, *cet*, *cette*-tel fordítják, vagyis az első önálló, a másik dolognév előtt áll; különben ennek ragozása egészen rendes: többese *oríék*, birt. *oríeña*, *oríenak*, *oríenzas* tulajd. *oríei*, *oríencat* stb.

Ha most az említett mutató névmásokhoz *kse* vagy *če* szótag járúl, visszaható jelentésűek, mint: *aukse*, *oneček* ő maga; *oriksé*, *orreček* ez maga; ragozásuk a szabályszerűtől eltérő, mint:

	Egyes-szám:	Többes-szám:
Nev.	<i>auksé</i> , <i>oneček</i>	<i>óječek</i>
Birt.	{ <i>onenčena</i> <i>onečenzás</i>	{ <i>óječkena</i> <i>óječenas</i>
Tulajd.	{ <i>oniksé</i> <i>onenčencát</i>	{ <i>ójeikse</i> <i>óječencat</i>
Visz.	{ <i>onekinče</i> (vel) <i>auksegabe</i> (nélkül)	{ <i>óječekgabe</i> (nélkül) <i>ójekinče</i> (vel) stb.

Orikse, *orreček*

Mev.	<i>oriksé</i> , <i>orreček</i>	<i>oríček</i>
Birt.	{ <i>orrenčena</i> <i>orrenčenzas</i>	{ <i>oríečna</i> <i>oríečenzas</i>
Tulajd.	{ <i>orriksé</i> <i>orrečencát</i>	{ <i>oríeikse</i> <i>oríečencat</i>
Visz.	{ <i>orreksegátik</i> (által) <i>orreksegán</i> (ben)	{ <i>oríečekgatik</i> <i>oríečetan</i> stb.

De az első és második személy is bírnak visszaható jelentéssel a mutató névmással tétetvén össze, mint: *nerau*, *neronek* én magam; *herori*, *herorrek* tenmagad; úgy szintén *serori*, *serorrek* tenmagad, a melyben a *zu* 2-ik személyű névmás van; többes-számban: *guerok* minmagunk, *zuek*, *serok* tinmagatok.

Van még a 3-ik személyre nézve is egy más visszaható névmás: *berau*, *beronek* emez ő maga, és *berori*, *berorrek* amaz ő maga; az előbbi úgy ragoztatik, mint *au*, *onek*, a második, mint *orí*, *orrek* az egyes-számban.

Visszavivő névmások.

Melyek egyszersmind kérdő névmások gyanánt is szolgálnak. Ilyen három van: *nor*, *nor* ki, *sein*, *seiñek* mely, mily és *ser*, *serk* mi; ragozásuk egyes, és többes számban egyenlő.

Nev.	<i>nor</i> , <i>nor</i> k	<i>sein</i> , <i>seiñek</i>
Birt.	{ <i>norení</i> , <i>norenák</i> <i>norzás</i>	{ <i>seiñená</i> , <i>seiñenák</i> <i>seinzás</i>
Tulajd.	<i>norí</i> , <i>norencát</i>	<i>seiñí</i> , <i>seiñencát</i> .

A viszonyragok rendszeren járúlnak a nevezőhöz.

Nev.	<i>ser</i> , <i>serk</i> (mi)
Birt.	<i>serená</i> , <i>serenák</i> , <i>serzás</i>
Tul.	<i>serí</i> , <i>serencát</i> stb.

Végre a határozatlan névmások a következők: *ínor*, *ínork* valaki, ellenkezője *nihór*, *nihork* senki, *edoseín*, *edoseiñek* valaki, *eser*, *eserk* valami, *norbaít*, *norbaitek* valamely, *bat*, *batek* egy bizonyos (ez tulajdonkép az *egy*et jelentő számnév, mint névmásnak többes nevezője *bacuek*); *sembait*, *sembaitek* egyes, *seimbat*, *seimbaték* többes-számú kérdő „mennyi“, p.o.: *sembait da orí* mennyi ez? *seimbat* vagy *seimbaték datoz* mennyi jut abból? (többet értve); továbbá ide tartoznak: *bakoíca*, *bakoícak* mindenik, *beste-á*, *besteák* másik.

§. 8. Ige.

A baszk nyelv, igéjének bámulandó szerkezetére nézve, a nyelvtudományban méltán az őskor legtiszteletreméltóbb maradványai közé sorozható. Abban nemcsak a szanszkrita nyelvekhez hasonló flexio van, hanem tagadhatlanul formáinak belső összefüggése, és kifejezésbeli határozottsága által ezeket sokkal fölül is múlja. Mert a baszk nyelv az igrén nem csak az alanyt fejezi ki, még pedig épen nem agglutináló modorban, hanem a személy-ragoknak az ige gyökével való szoros összeolvasztása által, még kétféle tárgyi viszonyt is.

Mahn idézett művében ¹⁾ a baszk nyelvnek ezen tulajdonsága miatt azt találja, hogy legtöbb hasonlatossága van némely éjszak-amerikai nyelvekhez, mint p. o. a Delaware nyelvvel, — csakhogy

*) Mahn XXIX. l. Előszó. — Bonaparte Lucián hg. id. m. I. tábla.

az amerikai nyelvek nemcsak a névmásokat, hanem egész névszókat foglalnak az igébe, a miért tömködő nyelveknek is neveztetnek, a baszk pedig csak a névmásokat veszi föl, de oly tökéletesen összeolvasztva, hogy a részeket sok esetben bajos megkülönböztetni. — E részben csak a finn-ugor ág mutat fel némi hasonlót, és ezek közt a mordvin nyelv 15 alakkal minden személyt befogadhat tárgyul, mit a magyar nem tehet, mert az első személyben csak a másodikat, — minden személyben pedig a harmadikat fogadja tárgyul. A vogul nyelv, mely kettős számmal is bír, ennek betudásával a mordvinnál még több alakot fejt ki tárgyi ige-ragozásában, bár az első személyt tárgyilag az igén nem tudja kifejezni. Bonaparte Lucián herczeg e hasonlatokat külön táblázatban adja, bár a baszk nyelv alakjait csak 28-ra, tehát kevésre teszi, mert csak a jelen időben is 95-öt tesznek; táblázata azonban érdekes összeállítása a baszk, mordvin, vogul és magyar alakoknak.

A baszk ige alakjai már az által is szaporodnak, hogy a második személy változik a szerint, a mint férfi- vagy nőhez beszélünk; sőt van egy harmadik, udvariasnak nevezett alak is, mely kiválóan tisztelt személyhez intéztetik, rendes ragja *zu* második személyű névmás, mely változatlanul az igetőhöz ragasztatik.

A baszk ige hajlítása kétféle, egyik és általánosabb a *habeo* = *det, dezu, du*, vagy a szenvedő és át nem ható igéknél a lenni = *naiz, zera, da* stb. segédigékkel, és ezt összetett hajlításnak mondjuk; a másik, melyet sokan és köztök kiváltkép Mahn az ősi eredeti hajlítás módnak mondanak, melyből csak időfolytán lett a taglaló, az *egyszerű*, mely azonban most már csak néhány kivételt képező igéknél alkalmaztatik: *ekarré* hozni-ből lesz *dakart, dakarzu, dakar* stb.

A baszk nyelvnek háromféle igéje van: cselekvő, szenvedő és közép vagyis át nem ható; van azonban a cselekvő igének még az a megkülönböztetése, hogy vagy tisztán cselekvő (a spanyol *pura*, a francia *absolue* néven nevezi), midőn csak egy tárgyesetet fogad be, legyen az első, második vagy harmadik személy, vagy cselekvő átható ige (transitivum), midőn a tárgy mellett még tulajdonítót is vesz föl az ige.

Ez az oka, hogy a cselekvő igének 18 külön alakja van a tárgyeseti és tulajdonítói személyrag különfélesége szerint; ha pedig tekintjük, hogy a 2-ik személy három-féle szokott lenni, még 5

külön alakkal együtt lesz 23-féle hajlítás, például: *jaten dezu* te eszed (azt), *jaten dituzu* te eszed (azokat), *jaten nazu* te eszel engem — itt csak tárgyeset van, ezek tehát tisztán cselekvő (pura) alakok; de már *jaten didazu* te eszed nekem azt, *jaten dizkidazu* te eszed nekem azokat, és *jaten diguzu* te eszed azt nekünk, *jaten dizkiguзу* te eszed azokat nekünk, „transitivum verbum“-féle alakok.

A mondottak után magától értetődik, hogy a közép vagy át nem ható ige hajlítása sokkal egyszerűbb; mert itt csak 7 alak van, személyi-tulajdonítók nélkül, és azután 6 a három személy egyesí és többesi tulajdonítóival. Ez rendszeren a *naiz* vagyok segédigét használja; de vannak kivételesek is segédige nélkül, mely alakokat régiebbeknek tart Mahn, mint: *nator* jövök, *zatoz* jösz, *dator* jön, *gatoz* jövünk, *zatozte* jöttök, *datoz* jönnek; gyök *etor*, inf. *etorrcen*. Ily közép igénél a személyragok elül vannak, az *n, z, d, g, z, d* betűk által jelölve.

A szenvedő ige hajlítása egyszerű, és mindig összetett; megtartja a cselekvő ige részesülőjét és *naiz* vagyok segédige járul hozzá, mint *eman naiz, eman aiz, eman da*, adatom, -ol, -ik.

Mó d o k. A baszk nyelvben az igének öt módja van; jelentő, kapcsoló, föltételes, ohajtó és parancsoló; azonkívül még hozzá számítanak egy tehető és habitualis módot, de e két utóbbi többnyire csak külön előragok fölvétele által képeztetik, és így nem annyira igemódot, mint összetételi alakot képeznek, mint: *jaten aldet* ehetem, *jaten oidet* szoktam enni.

Idő minden módban eredetileg csak kettő van, mely valóságos ragok által képeztetik, t. i. a jelen és végzetlen múlt; azonban összetételek által még sokkal több idő képeztetik, melyekről azonban később szólunk. Így a jelentő módban a nyelvtanirók még megkülönböztetnek az említettekén kívül végzett jelent, azaz első múltat, második múltat, régmúltat és két jövőt; a többi módokban a szükséghez képest számuk változik, de erről is majd később.

Mint hogy pedig a baszk igék rendes hajlítása segédigék által történik, és az egyszerű ős hajlításmód csak kevesebb számú rendhagyóknak nevezett segédigéknél van használatban, két dolgot kell előbb megkülönböztetnünk:

- 1) a rendes ige határozatlan vagy dolog-módját, igenevét és gerundium vagy állapotjegyzőjét;
- 2) a segédigék hajlítási módját.

miután az alanyi viszonyokat az ige, mint a finn-ugor családban vagy a latin-görög nyelvekben, ragjai által önállóan fejezi ki:

ego habeo	id	<i>nik det</i>	(nyelvjárásilag <i>dut</i>)
tu habes	„	<i>zuk dezu</i>	(<i>dek, deu</i>)
ille habet	„	<i>ark du</i>	(nyelvjárásilag <i>deu</i>)
nos habemus	„	<i>guk degu</i>	
vos habetis	„	<i>zuek dezute</i>	
illi habent	„	<i>ajek dute.</i>	

A jelen időt szándékozván mind a 18, vagyis helyesebben 23 külön alakja szerint tárgyalni, a segédige jelenidejének jellemzésénél alapodunk meg. Itt az ige töje Mahn szerint, és saját magam nyomozása után is mondhatom, *e, o* vagy *u* hangzó, infinitívusa volna *eu-ki* = habere; a tárgyesetet az elül álló *d* betű fejezi ki; az igeszemélyragjai végül következnek, mi, közbevetőleg legyen mondva, minden cselekvő igénél így van; ellenben az át nem ható közép igénél megfordítva: az alanyi személyragok az igető elébe állnak, a személynév mások tulajdonítói hátul olvadnak vele egybe.

A mi a felhozott segédige személyragjait illeti, az első személy *t*, mely hihetőleg *denik* vagy *dunik*-ből vonatott össze; a második személynél *dezu*-ban a személynév más világosan kitűnik, *deu* hihetőleg *de+eu*, és *dek de+hik*-ből lett, mely ragok a 2-dik személyű hármas névmást jelölik; a harmadik személyrag nélkül van; a többes 1. sz. *degu*-nak végszótagja kétségbe nem vonhatólag az első személyű névmás többese; a több. 2-ik személyben *dezute* megkülönböztetjük az illető névmást és egy többest jelentő *te* ragot, mely *dute* 3-ik személyű alakban is előfordul, a melynek egyese *du*.

Már most a cselekvő mintájának jelenidejét egyes 3-ik személyű tárgyesettel tulajdonító nélkül lehet összeállítani; megjegyzendő, hogy a baszk nyelvnek kettős-száma nem lévén, hajlítása hat személyre terjed; hozzá fogjuk egyszersmind csatolni az úgynevezett rendhagyó vagy egyszerű hajlítású ige mintáját is, melyen a gyök és ragok még jobban szembetűnnek, és egybe fogom vetni a magyar, mordvin, és vogul tárgyi igeragozással is.

I. Alak.

A jelenidő alakjait fogom először tárgyalni, és könnyebb áttekintés végett csak az úgynevezett udvarias szólásmóddal vagy

a *zu*, *zük* második személyű névmással; így lesz az alakok száma 18.

a) Összetett alak :

Egyes-szám :		Többes-szám :	
1. jaten	det eszem	1. jaten	degu eszszük
2. "	dezu (deu, dek) eszed	2. "	dezute eszitek
3. "	du eszi	3. "	dute eszik.

b) Egyszerű alak :

Az egyszerű alak mintájául vesszük az *ekarri* vagy *ekarten* = hozni igét, melynek gyöke *ekar*; ebben az első önhangzó euphonia miatt *a*-ra is változik; hozzá adom a magyar, (moksza) mordvin, vogul nyelvek hasonló idomait áttekintés végett.

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Egy.-sz.	1. dakart	hozom	sodasa	kietilem
	2. dakarzu	hozod	sodasak	kietelen
	3. dakar	hozza	sodasasi	kietitá
Több.-sz.	1. dakargu	hozzuk	sodasaşk	kietilu
	2. dakarzute	hozzátok	sodasašt	keitilen
	3. dakarte	hozzák	sodasaz	kietianl

Ebből látható, hogy az egyszerű hajlítású cselekvő ige ép úgy használja, mind az elő- mind az utóragokat, mint a segédige; *d* a mutató névmás egyes tárgyesete, elveszett őskori névmás maradványa; a személyragok ugyanazok, mint a segédigénél, *akar* a gyök. Egy-egy személy tehát így volna elemzendő: *d-akar-gu* = azt-hoz-mi.

II. A l a k.

A mutató névmás többesi tárgyesetével, és itt az összetett és egyszerű hajlítású alak közt különbség mutatkozik, mert az

összetett alak („eszem azokat“ stb.):

Egyes-szám :	Többes-szám :
1. jaten ditut	1. jaten ditugu
2. " dituzu	2. " dituzute
3. " ditu	3. " dituzte

Itt kettőt veszünk észre, ha az előbbi alakkal összevetjük. A gyök hangzója mindig *i*; ehhez még állandóan *tu* szótag járúl, melyet, mint fentebb a *te* szótagot, annál inkább a többes kifejezésének kell vennünk, mert hasonló értelemben még gyakrabban fog előfordúlni; a személyragok ugyanazok. Ellenben más többest jelentő rag fordúl elé az egyszerű hajlításban, hol a gyök és személyragok között *zki* szótagot találunk, mint :

Egy.-sz.	1. dakarzkít	hozom (azokat)	sodasainä	kietianem
	2. dakarzkizu	hozod	sodasait	kietian
	3. dakarzki	hozza	sodasinä	kietianä
Több.-sz.	1. dakarzkigu	hozzuk	sodasašk	kietianu
	2. dakarzkizute	hozzátok	sodasašt	kietian
	3. dakarzkite	hozzák	sodasaz	kietianl

III. A l a k.

Az első személyű névmás tárgyesetével *ni*, *nik*, melyből csak az *n* betű maradt fen.

a) Összetett alak („te eszel engem“ stb.):

Egyes-szám.	Többes-szám.
1. —	1. —
2. jaten nazu	2. jaten nazute
3. „ nau	3. „ naute

Ebben a gyök hangzója *a*-ra változott, és a szabálytól eltérőleg, talán az euphonia kedvéért, az egyes 3. személyben *u* ragot találunk : *nau*, mely a többesben is megmarad : *naute*.

b) Egyszerű alak :

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Egy.-sz.	1. —	—	—	—
	2. nakarzu	—	sodasamak	—
	3. nakar	—	sodasamañ	—
Több.-sz.	1. —	—	—	—
	2. nakarzute	—	sodasamašt	—
	3. nakarte	—	sodasamaz	—

Itt az *n* betű az első személy tárgyesete a gyök előtt, melyet a rendes ragok követnek; a magyarban és vogulban nincs hasonló alak.

IV. Alak.

A második személy három névmása közül, mint mondtam, a *zu*, *zük*-félét veszem föl, melynek *z*-je a hajlításban szembetűnő.

a) Összetett alak („én eszlek téged“ stb.):

Egyes szám :	Többes-szám :
1. jaten zaitut	1. jaten zaitugu
2. —	2. —
3. „ zaitu	3. „ zaituzte.

Itt *z* lévén a tárgyesei rag, a gyök *ai*-ra tágult; a *tu* szótag nem jelent többest, mint a következő két idomban; megfejtését nem bírom adni.

b) Egyszerű alak.

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Egy.-sz.	1. zakart	hozlak	sodatä	kietilem
	2. —	—	—	—
	3. zakar	—	sodatanza	kietitä
Több.-sz.	1. zakargu	—	sodatädäz	kietilu
	2. —	—	—	—
	3. zakarte	—	sodatädäz	kietianl

Hogy az egyszerű alak egészen szabályszerű első tekintetre meglátszik.

V. Alak.

Az első személy többes tárgyesete *gu*, *guk*, melyet a *g* betű képvisel; a gyök *ai*; az itt kétségkívül többest jelentő *tu* szótaghoz járulnak a személyragok.

a) Összetett alak :

Egyes-szám :	Többes-szám :
1. —	1. —
2. jaten gaituzu (te eszel minket)	2. jaten gaituzute
3. „ gaitu —	3. „ gaituzte.

b) Egyszerű alak :

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Egy.-sz.	1. —	—	—	—
	2. gakarzu	—	sodatamašt	—
	3. gakar	—	sodasamaz	—

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Több.-sz. 1.	—	—	—	—
2.	gakarzute	—	sodasamašt	—
3.	gakarte	—	sodasamaz	—

VI. Alak.

A második személy-névmás többesi tárgyasetével *zuek*, tulajdonító nélkül, melyet ha az egyesszámú tárgyaseti ragú hajlítással egybehasonlítunk, melynek 1-ső személye *zakart*, 3-ik személye *zakar*, ezé pedig *zakartet*, *zakarte*: látszik, hogy *te* szótag a növekedés, melyet már fentebb is, mint a többes-szám jelelőjét láttunk, mind az egyszerű alakra nézve, mind az összetettben, hol *zaitut*-ból lesz *zaituzte*, csak az egy *z* különbségével.

a) Összetett alak („én eszlek titeket“ stb.):

1. jaten zaituztet	1. jaten zaituztegu
2. —	2. —
3. „ zaituzte	3. „ zaituztee.

b) Egyszerű alak:

	<i>baszk</i>	<i>magyar</i>	<i>mordvin</i>	<i>vogul</i>
Egy.-sz. 1.	zakartet	hozlak titeket	sodatädäz	kietänem
2.	—	—	—	—
3.	zakarte	—	sodatädäz	kietianä
Több.-sz. 1.	zakartegu	—	sodatädäz	kietianu
2.	—	—	—	—
3.	zakartee	—	sodatädäz	kietianl

Ezen hat alakban párhuzamosan követtük a baszk nyelv sajátosságait a magyar, mordvin és vogul nyelvekkel, melyek szinte tárgyi ragozással bírnak, mint a baszk, mely e részben aránytalanul gazdagabb, mint társai; utána jön a mordvin, mely bár ki tudja a baszk alakjait fejezni, de szegényebb, mert csak 15 alakja van 28 kifejezésre; nyomában jön a vogul, mely a második és harmadik személy tárgyi esetét, bár ismétlésekkel, még kifejezi, de nem az elsőét, bár azáltal, hogy kettős száma van, bizonyos látszólagos előnyt látszik bírni társai felett (ezen alakokat nem láttam itt szükségesnek kiírni, mint a melyeknek megfelelők a baszk nyelvben nincsenek); legszegényebb a magyar nyelv, mely hét alakkal tizen-

három viszonyt fejez ki, t. i. egy s ugyanazon alak mind egyes- mind többes-számú 3. személyi tárgyra vonatkozik, így p. o. *látom* anynyi mint: *látom őt*, és: *látom őket* stb.

Ha eddig a baszk nyelv igéjének ismertetésében ¹⁾ a magyar ággal lépést haladhattunk, most oly térre lépünk, melyen a baszk nyelv, legalább az európai nyelvek közt, egyedül áll; értem azon alakokat, melyekben ez a mutató névmás tárgyesetével még a személyes névmások tulajdonítóit is fölveszi igéjébe. Ilyen alak van 12. Ezek közül a

VII. Alak.

A mutató névmás egyes tárgyesete mellett az 1. szem. névmás *niri* (nekem) egyes tulajdonítóját foglalja magában. Ha az egyszerű egyestárgyi hajlítás 2-ik személyét *dezu* vesszük alapúl, összehasonlítva ezen alak ugyanazon személyével *didazu*, az amott levő *e* helyett *da* szótagot találunk, melyben a növekedésnek kell befoglaltatni; azt mondanám, hogy *da* a növekedés, de a 3-ik személy hoz zavarba, melyben *du*-ból *dit* származott, és azért kénytelen volnék azt megfejtés nélkül hagyni; mert

a) összetett alak:

Egyes-szám :	Többes-szám :
1. —	1. —
2. jaten didazu (te eszed azt nekem)	2. jaten didazute
3. „ dit —	3. „ didate

Azonban tekintve a többesi harmadik személyt *didate*, és tudva, hogy a *te* szótag a többség kifejezése, gyanítom, hogy az egyes 3-ik személy *dida*-ból vnatott össze, és így csakugyan *da* volna a dativus, melyet azonban a *niri*-vel megegyeztetni mégis bajos.

b) Egyszerű alak („te hozod nekem azt“ stb.):

Egyes-szám :	Többes-szám :
1. —	1. —
2. jaten dakardazu	2. jaten dakardazute
3. „ dakardat	3. „ dakardate.

¹⁾ Az idézett hat alak képezi a tisztán esolekvő vagy „pura“ igehajlítást, a mint a nyelvtanok nevezik; a következők a „transitív“ vagy átható alakok.

Ha a 2-ik személyt egybehasonlítjuk az egyszerű csak tárgyiragos *dakarzu*-val, itt is a tulajdonítót a *da* növekedés jelölné; ezt tehát egy elavúlt első személyű névmás tulajdonítójának kell tartanunk.

VIII. Alak.

Az első személy egyes-i tulajdonítója a mutató névmás többesi tárgyesetével, mely, mint már fentebb láttuk, *zki* szótag közbeszúrával képeztetik.

a) Összetett alak („te eszed azokat nekem“ stb.):

Egyes-szám :	Többes-szám :
1. —	1. —
2. jaten dizkidazu	2. jaten dizkidazute
3. „ dizkit	3. „ dizkdate

b) Egyszerű alak :

1. —	1. —
2. dakarzkidazu	2. dakarzkidazute
3. dakarzki	3. dakarzkidate.

A szabályszerűség itt is szembe ötlő: *zki* a mutató névmás többesi tárgyesetét jelenti, *da* az első személy dativusa.

IX. Alak.

Egyes-számú tárgyeset, a második személy egyes-i tulajdonítójával *zu*, mely világosan ki is tűnik.

a) Összetett alak („én eszem azt neked“ stb.):

Egy.-sz.	Több.-sz.
1. jaten dizut	1. jaten dizugu
2. —	2. —
3. „ dizu	3. „ dizute

b) Egyszerű alak :

(én hozom azt neked stb.)

Egy.-sz.	Több.-sz.
1. dakarzut	1. dakarzugu
2. —	2. —
3. dakarzu	3. dakarzute

X. Alak.

A második személy egyes-i tulajdonítója mellett a mutató névmás többesi tárgyesete *zki* gyarapodással. Egészen megfelel a IX.

idomnak, mint „eszem azokat neked“ stb. = *jaten dizkizut*, 3. sz. *dizkizu*, több. 1. *dizkizugu*, 3. *dizkizute*. Az egyszerű alakban („hozom azokat neked“ stb.):

Egy.-sz.	1. dakarzkizut	Több.-sz.	1. dakarzkizugu
	2. —		2. —
	3. dakarzkizu		3. dakarzkizute.

XI. Alak.

a) Összetett alak („eszem neki azt“ stb.):

Egy.-sz.	1. jaten diot	Több.-sz.	1. jaten diogu
	2. „ diozu		2. „ diozute
	3. „ dio		3. „ diote.

b) Egyszerű alak („hozom neki azt“ stb.):

Egy.-sz.	1. dakarkiot	Több.-sz.	1. dakarkioгу
	2. dakarkiozu		2. dakarkiozute
	3. dakarkio		3. dakarkioて.

Ezen idomban az első *d*, mint egyebütt, a mutató névmás tárgyese (azt); *i* a gyök; *t*, *zu*, *gu*, *zute*, *te* a ragok; tehát a harmadik személyű névmás tulajdonítóját az *o* betű képviseli, mely hihetőleg az *au*, *onek* dativusából *oni* ból maradt fen az igében; a *ki* szótag azonban nem fejthető meg.

XII. Alak.

Ennek többese ismét *zki* szótag beszúrása által jelöltetik egészen szabályszerűleg, tehát „én eszem azokat neki“ = *jaten di-zki-ot*, *dizkiozu*, *dizkio*, *dizkioĝu*, *dizkiozute*, *dizkiote* az összetett alakban. Az egyszerű alakban hasonlóan „én hozom azokat neki“ *dakar-zki-ot*, *dakar-zki-ozu*, hol azoban csak *z* járul hozzá, mert a *ki* szótag már az előbbi idomban is foglaltatik.

XIII. Alak.

Most következnek a dativusok többesei „nekünk, nektek, nekik“, *guri*, *zuei* és *ajei*, a mutató névmás egyesi és többesi tárgyese-tével. Ezen idomban először tehát az első személy többesi tulajdonítója és a mutató névmás egyesi tárgyese van, és pedig a *gu* szótag jelöli mindenütt ezen dativust, például ebben: *dakarguzu*, *d* a tárgy,

akar a tö, *gu* a tulajdonító, *zu* a személyrag, tehát = „te hozod nekünk azt.“

a) Összetett alak („te eszed nekünk azt“ stb.):

Egy.-sz. 1.	—	Több.-sz. 1.	—
2.	jaten diguzu	2.	jaten diguzute
3.	„ digu	3.	„ digute

hol a *d* = azt, *i* a gyök, *gu* a dativus „nekünk“, *zu*, *zute*, *te* a személyragok.

b) Egyszerű alak („te hozod nekünk azt“ stb.):

Egy.-sz. 1.	—	Több.-sz. 1.	—
2.	dakarguzu	2.	dakarguzute
3.	dakargu	3.	dakargute

XIV. Alak.

Az első személy többesi tulajdonítója *guri*, a mutató névmás többesi tárgyesetével. Az idom képzése ismét szabályszerűleg a gyök és a tulajdonító *gu* közé ékelt *zki* szótag által történik, mint például „te eszed azokat nekünk“ *jaten di-zki-guzu*, *di-zki-gu*, *di-zki-guzute*, *di-zki-gute*. Az egyszerű hajlításban „te hozod azokat nekünk“ = *dakar-zki-guzu*, többesben *dakar-zki-guzute*; hol *d* a tárgyeset, *zki* ennek többese, *akar* a gyök, *gu* tulajdonító, *zu* és *zute* alanyi személyragok.

XV. Alak.

A második személy többesi tulajdonítója a mutató névmás egyes tárgyesetével.

a) Összetett alak („én eszem nektek azt“ stb.):

Egy.-sz. 1.	jaten dizutet	Több.-sz. 1.	jaten dizutegu
2.	—	2.	—
3.	„ dizute	3.	„ dizutee

b) Egyszerű alak („én hozom nektek azt“ stb.):

Egy.-sz. 1.	dakarzutet	Több.-sz. 1.	dakarzutegu
2.	—	2.	—
3.	dakarzute	3.	dakarzutee

Itt mint mindenütt a *d* a tárgyeset, *i* és *akar* a két gyök, *zu* a második személy tulajdonítója, melynek többesét „nektek“ a *te* szó-

tag képezi, mint a hatodik idomban, vagy általában a többes-szám 2. és 3. személyragjaiban; a *t*, *gu* és *e* az alanyi személyragok.

XVI. Alak.

Az előbbi alak többese *zki* szótag által képeztetik, mint „én eszem nektek azokat“ = *jaten di-zki-zutet* stb.; „én hozom nektek azokat“ az egyszerű hajlításban: *dakar-zki-zutet*, „mi hozzuk nektek azokat“: *dakar-zki-zutegu* stb.

XVII. Alak.

A harmadik személynévmás többesi tulajdonítójával a mutató névmás egyesi tárgyescete.

a) Összetett („én eszem nekik azt“ stb.):

Egy.-sz. 1. <i>jaten diotet</i>	Több.-sz. 1. <i>jaten diotegu</i>
2. „ <i>diotezu</i>	2. „ <i>diotezute</i>
3. „ <i>diote</i>	3. „ <i>diotee</i>

b) Egyszerű alak („én hozom nekik azt“ stb.):

Egy.-sz. 1. <i>dakarkiotet</i>	Több.-sz. 1. <i>dakarkiotegu</i>
2. <i>dakarkiozezu</i>	2. <i>dakarkiozeute</i>
3. <i>dakarkioze</i>	3. <i>dakarkiozee</i>

Ezen idom hasonlít a XI. számbelihez, melyben a *diot* alakban egyes 3. szem. tulajdonító és egyes-számú tárgy van kifejezve; az ott magyarázott *o*-hoz járul a *te* szótag, mely többest jelent és így lesz „neki“-ből „nekik“, és ez az egész hajlítás változatlanul keresztül vonúl; még megjegyzendő, hogy a hol *te* a végtagja a többesi 3. személynek, ahhoz még állandóan mindenütt egy *e* betű jön, mely hihetőleg személyrag, de származására rá nem jöhettem.

XVIII. Alak.

Az előbbi alak többese, a szokott *zki* szótag hozzájárulásával, úgy hogy *jaten diotet*-ből („én eszem nekik azt“) lesz *di-zki-otet* („én eszem nekik azokat“).

a) Összetett alak.

Egy.-sz. 1. <i>jaten dizkiotet</i>	Több.-sz. 1. <i>jaten dizkiotegu</i>
2. „ <i>dizkiotezu</i>	2. „ <i>dizkiotezute</i>
3. „ <i>dizkiote</i>	3. „ <i>dizkiotee</i>

Mely alaknak például 2. személyét elemezvén, találjuk, hogy *d* és *zki* betűk a tárgyeset és többese, *o* és *te* a 3. személy tulajdonítója és ennek többese, mely után a személyragok következnek.

b) Egyszerű alak.

A XVII. alak első személye *dakar ki-otet* lévén, ennek többese már csak *z* által képeztetik, s lesz:

Egy.-sz. 1. dakar-zki-otet	Több.-sz. 1. dakarzkio-tegu
2. dakar-zki-otezu	2. dakarzkio-tezute
3. dakar-zki-ote	3. dakarzkio-tee.

§. 9.

A baszk ige cselekvő hajlítása jelen idejének ezen átnézetéből, úgy hisszük, az olvasónak alkalma volt meggyőződést szerezni azon szabályszerűségről, melyet ezen őskori nyelv követ. Most még kapcsolatban a felhozottakkal tárgyalni fogom először a közép és szenvedő igék hajlítását, mely szintoly következetes, csak hogy ragjai már jobban elmosódtak, és e részben jobban hasonlít ahhoz, a mit a nyelvészek az árja nyelvekben tökélynek szoktak mondani, t. i. a gyök és rag egybeolvadásához. Ezen nemű igéknek szinte kétféle hajlítása van, az egyszerű, melyet itt is Mahn-nal az ősinck, eredetinek mondunk, és az összetett, mely a „vagyok“ segédigével történik. Legelőbb tehát ezen igének jelenét akarom ismertetni, mely ezen hajlításban szerepel, és ez a következő:

Egy.-sz. 1. <i>naiz</i>	vagyok	Több.-sz. 1. <i>guera</i>
2. <i>aiz, sera</i>	vagy	2. <i>serate</i>
3. <i>da</i>	van	3. <i>dira.</i>

Ezen nemű igék tehát, miután tárgyesetet nem vonzanak, csak a személyes névmások tulajdonítóit fogadják be, és azért mindössze csak hét alak fordul elé bennök a jelen időre nézve, tulajdonító nélkül, és hat alak tulajdonítóval. Itt is mindjárt a megfelelő egyszerű alakot fogjuk utána tenni.

I. Alak.

Tulajdonító nélkül; az igenévhez az egyszerű „vagyok“ ige járul; a cselekvő ige jelentése; p. o. *jaten det* németül = *ich habe*

ihn essend (magyarúl ki nem fejezhető); *etorri* jönni: *etorcen naiz, sera* ¹⁾, *da, guera, serate, dira* magyarúl = jövö vagyok, vagy stb. = jövök, jösz stb.

Egyszerü alak (*ibilli* = menni igétöl):

Egy.-sz. 1. nabil	Több.-sz. 1. gabilza
2. zabilza	2. zabilzate
3. dabil	3. dabilz.

Ebben a tö *i*-je *a*-ra változot; a személyragok a középigék-nél elül lévén, az *n, z, g, d* betük jelölik azokat; de az igeszemélyek végén levö *z* és *za* rag, mely más igénél *c* és *ca* ragban mutatkozik, meg nem fejthető, ha csak nem a személyrag erősítőjének vesszük.

II. A l a k.

Az első személy egyesij tulajdonítójával, mint *etorcen natsat* ²⁾, *zat, zatsazkit, zazkit*, hol a végsö *t* az első személy tulajdonítója; többesben *zkit*, mint a cselekvö igéknél; az egyszerü alakban („nekem mégy“ stb.):

Egy.-sz. 1. —	Több.-sz. 1. —
2. zabilkit	2. zabilzkit
3. dabilkit	3. dabilzkit.

Már szembetünöbbs a szabályosság; a személyragok elül, az első személy dativusai hátul állanak; a többes *zki* szótaggal van jelölve.

III. A l a k.

A második személy egyesij tulajdonítójával, melyből a *zu* rag világos.

a) Összetett alak („neked jövök“ stb.):

Egy.-sz. 1. etorcen natsazu	Több.-sz. 1. etorcen gatsazkizu
2. —	2. —
3. „ zatsu	3. „ zazkizu.

¹⁾ Ezen hajlításnál is csak a *zu* 2-ik személyü névmás alkalmazását veszem tekintetbe.

²⁾ Itt a *tz* hangot, mely a gyök és rag összetételéből támadt leghelyesben gondoltam *ts*-el visszaadhatónak.

b) Egyszerű alak („neked megyek“ stb.):

Egy.-sz. 1. nabilkizu	Több.-sz. 1. gabilzkizu
2. —	2. —
3. dabilkizu	3. dabilzkizu

egészen rendszeres képzéssel.

IV. Alak.

A harmadik személy egyesí tulajdonítójával, melyet egyesben *jo*, többesben *o* rag jelöl: *etorcen natsajo* én jövök (neki), *zatsajo*, *zajo*, *gatsazkio*, *zatsazkio*, *zazkio*.

Egyszerű alakban („megyek neki“ stb.):

Egy.-sz. 1. nabilkio	Több.-sz. 1. gabilzkio
2. zabilkio	2. zabilzkio
3. dabilkio	3. dabilzkio

V. Alak.

Az első személy többesi tulajdonítójával, egészen szabályos *gu* raggal, mint: *etorcen zatsagu* te jösz (nekünk), *zagu*, *zatsazkigu*, *zazkigu*. Az egyszerű alakban még szabályosabb, mint: *zabilkigu* te mégy nekünk, *dabilkigu* ő megy nekünk, *zabilzkigu* ti mentek nekünk, *dabilzkigu*, hol a személy többeseit a *ki* szótag előtt beszuratott *z* betű mutatja.

VI. Alak.

A második személy többesi tulajdonítójával, mely *zute* alakban mutatkozik szabályszerűleg: *etorcen natsazute*, *zazute*, *gatsazkizute*, *zazkizute* = nektek jövök, jön, jövünk, jönnek. Az egyszerű alakban ép oly szabályszerű („nektek megyek“ stb.):

Egy.-sz. nabilkizute	Több.-sz. 1. gabilzkizute
—	—
dabilkizute	dabilzkizute.

Mint látjuk, a személyragok mindkét alakban ugyanazok mint az előbbi V. számban; a különbség a tulajdonító ragban van, mely az V. számuban *gu*, itt pedig *zute*, azaz a 2-ik személy többesi *dativusa*.

VII. Alak.

Egészen a IV. számú alakra emlékeztet; ott egyes számú tulajdonító, itt a többesi tulajdonítója a harmadik személyű névmásnak, mely csak *te* többest jelentő rag által jelöltetik minden személyben, mint: *gabilzkio* mi megyünk neki, *gabilzkiote* mi megyünk nekik, *etorcen zatsazkio* ti jöttök neki, *etorcen zatsazkiote* ti jöttök nekik stb.

Evvel a fentebb eladottakban, azt hiszem, oly vázát nyújtottam a baszk ige jelen idejű alakjainak, hogy az olvasó általuk teljesen tájékozhatja magát a rendszerben. Nem adtam ugyan még a szenvedő ige alakjait, de ez mindenben megegyez a közép ige hét alakú képzésével, és nem adtam, nehogy az átnézetet nehezítsem, még öt alakot, melyek az *eu*, *euk* és *hi*, *hik* másodszemélyű névmás szerint képeztetnek; de mint mondám az olvasót annyi alakkal túlterhelni nem akartam, és azután a *zu*, *zuk* névmás használata sokkal általánosabb, és világosabb képét is adja az igehajlításnak a jelen időre nézve, melyről azonban úgy sem mondhatnék el mindent; mert a számtalan nyelvjárás, és azokban levő változatosság miatt azt lehet mondani, ezen alakok kimeríthetlenség. A guipuzcoai nyelvjárás, melyet tárgyaltam, legelterjedtebb és leginkább használtatik az irodalomban, bár ez nagyon csekély is.

A második közleményben szándékom az aligmúlt és a többi idők képzési módját felmutatni, mely, minthogy szintén szabályszerűleg történik, sokkal kevesebb helyet igényel, és legtöbb esetben elegendő csak képzési módjára rá mutatni. Azután a többi beszédrészeket is elemzés alá vevén, végre még mutatványul egy nyelvszöveget fogok hozzácsatolni, azt a türelmes olvasó tájékozására magyarázattal kísérvén.

RIBÁRY FERENCZ.

Hibaigazítás: A 46. lapon, 12. sor felülről,
e helyett: gizpokai vagy guizpocai
olvasd: guipuzcoai. — R. F.

ASSYR SZÓK HASONLÍTÁSA.

A „Journal Asiatique“ 6-ik folyambeli VI. kötetének 133—179 lapjain található assyr szótár olvasása közben készült egyes kijegyzéseimet itt azok számára közlöm, a kiket sémi tanulmányok érdekelnek; közlöm különösen a héber nyelvvel foglalkozók számára, kiknek e jegyzetek tanuságosak lehetnek.

Oppert és Ménant a „Journal Asiatique“ említett kötetében a khorsabadi palota terjedelmes felírásában előforduló szók gyűjteményét adják. Minél több ily egyes szógyűjtemény lát napvilágot, annál közelebb van azon idő, melyben az assyr nyelv szótára megírható lesz.

A sémi nyelvek szótár-irodalmára, a mennyiben ez a közhasználatnak nyitva áll, egy tekintetet vetve, észreveszszük a teljességtől való tetemes hátramaradást. A bibliai héber nyelv szótára szerencsés¹ kivételt képez. Gesenius érdemeit e helyen említetlenül nem hagyhatjuk.

A Targumim-ok szótárának megírásához dr. Levy fogott, de e szótárnak még csak két első füzete jelent meg ¹). Egy másik dr. Levy (M. A.) phoeniciai szótárt adott ki, melynek előszavában írja, hogy szótárának csupán kilenced része foglaltatik Gesenius phoeniciai vocabulariumában ²). Azonban ezen így meg bővített szótár még sokfelől gyarapítható. Bernstein syr szótárának kiadását csak megkezdhetette. Lane arab szótára sem kész. Az eddig használt syr, arab szótárok hiányosságáról Lane és Bernstein meggyőző tanu-

¹) Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und einen grossen Theil des rabb. Schriftthums. Erste Lieferung, Zweite Lieferung. Leipzig, 1866.

²) Phoenizisches Wörterbuch. Breslau, 1861.

ságot tesznek. Ezen, a phoeniciainak kivételével, századok óta irodalmilag ismert sémi nyelvek szótáraiban ily hiányosságot fedezvén fel, nem lehet csudálnunk, hogy az assyr nyelvnek még csak egy kis szógyűjteménye van meg. Azonban már ebből is meríthet a szóhasonlítás a többi sémi nyelvekbeli szók eredeti értelmének földerítésére sok érdekes adatot.

Az assyr hangtanra nézve fontos tudni, hogy mássalhangzóinak számában és értékében a héber és árámi nyelvekkel egyezik meg; hangtani törvényeiben azonban az arab és héber nyelv képét viseli s az árámi nyelvektől eltér. Az assyr nyelv a héber sziszegő betűket (sibilantes) megtartja, s nem változtatja el „mutae consonantes“-ekre. Az eddigelé ismert assyr szókincs legnagyobb része közös a többi sémi nyelvvel. Némely szóban a sémi nyelvek éjszaki, más szóban a sémi nyelvek déli ágával egyezik meg, egy harmadik része meg kizárólag assyr. A particulák rovata alatt is több csupán csak az assyr nyelvben előfordulókra találunk. Értelmök meghatározása tetemes nehézséggel jár. Ilyenek אַן, mely a ritkán előforduló ל helyett áll; אַן (= ban, ben).

A hasonlítható assyr szók közül legelőször is az אמר szót említem, melynek értelme az assyrban: látni; *imur* = lát. A héber אָמַר tudvalévőleg = mondani (dixit) ¹⁾, továbbá = gondolni, parancsolni. A syr 'emar = dixit, locutus est; studuit, laboravit ²⁾. Az arab اَمَرَ = parancsolni اَمْرًا = idő, alkalom (καιρός). Az assyrban אמר mellett נמר is fordul elé hasonló értelemben (= látni). Ezen alakok gyöke mar; מַר = transivit, praetervectus fuit, processit, abiit, praeteriit stb. מַרר a héberben = folyni, csepegni (ily értelemben ezen ige nem használtatik az ó sz. könyveiben. מַרְרָה = epe (arabul مَرَّة); מַר = csep (a מַרְרָה névszóból eredhetett a keserüséget jelző névszó és azon igealak, melynek értelme „keserü lenni“). Az elfolyás, elmulás lévén a מַרر eredeti értelme, ezen értelem egyfelől látássá, másfelől szólássá módosúlhatott. A látás ugyanis a tárgyak

¹⁾ Paucis in exemplis iisque incertis et nonnisi sequioris Hebraismi אָמַר absolute poni videtur pro דִּבְרַר (loquutus est). Így ír Gesenius.

²⁾ Edmundi Castelli lexicon syriacum ex ojus lexico heptaglotto seersim typis describi curavit Joannes David Michaelis.

képeinek megjelenése és elmulása a szem reczehártyáján. A szólás pedig az ajkakon elhaló szavak elmulása. Mózes szépen hasonlítja szavait a harmat folyásához (5-ik k. 32, 2. Károlyi G. fordítása szerint): „Csepegjen mint az eső az én tudományom, folyjon mint a harmat az én beszédem.“

أَمَّا⁶ = occasio praeceps (az elsiető alkalom). A gondolkozás és szólás összefüggése a héber, chald, számaritán אָמַר igében nem fog meglepni. Hiszen a szó a gondolatnak, a fogalomnak nyilvánulása; a fogalom a belső, még hallhatóvá nem lett szó. A görög nyelvben λόγος: 1) szó, 2) ész, értelem, 3) tartalom, beszéd tárgy.

אֲשִׁב = יָשַׁב; asibut = lakók (part. kal., m. plur.). A héber י, arab و, (وَأَب) = loca concessus) helyett, mint látjuk, א betű állhat az assyr szóban. A részesülők n. n. alakja a többes-számban az assyr nyelvben jellemzetes. Fokozottabb abstractio lesz ez által elérhető.

גִּשְׂרָה = deszka. Ide tartoznak az arab جَسْرٌ⁶, chald גִּשְׂרָה, syr gisoro szavak, melyek mind hidat jelentenek. גִּשְׂרָה a héber קָשַׁר (= összekötni) igével függ össze; קָשַׁר = összekötés. Ezen szó eredetibb értelme az arab كَسَرَ igében maradt meg változatlanul. Az összekötés fogalmának kifejezésénél a tárgyak megtörését jelző szó is ajánlkozott s a héber nyelv épen ezen szót választotta az összekötés kifejezésére. A hid szó kifejezésében valamennyi sémi nyelv megegyezett, erre épen a megtörést (fractura) jelző szót használván.

גָּבַל = állani. Ezen értelem rejlik a גָּבַל szóban is, a mely „zászlót“ teszen; גָּבַל = signum erectum. E szót az eddigi magyaróknak nem sikerült megfejteni.

יָד = láb. Ez felette meglepő értelmű assyr szó; a többi sémi nyelvben יָד mindig „kezet“ tesz. A jad szó eredeti értelme a nyitva tartott kezét¹⁾, a láb talpát jelentette.

A kiegyenítés, egyengetés képi eredeti értelmét. Az arab وَادَّأ igé (mely a وَادَّأ szóhoz közel rokonság viszonyában áll) = aequa-

¹⁾ כַּף tulajdonkép = marok, quod incurvatum, cavum est. A יָד és כַּף közt eredetileg fontos különbség létezett.

vit, complanavit. A יֵ eredetileg a lapost jelenté, a mi épen úgy lehet a kéz lapja, mint a láb talpa. Az arab وَدَّأَ ige rokonságához tartozik e két szó: وَانٍ, دَيْيَةٌ; az első = pretium, pecunia aut aliud, quo redimitur, expiaturve caedes; a másik „völgyet“ tesz.

מנר = tudni. Ezen ige az arab نَجَدَ (res manifesta est) igével függ össze. A héberben a Hifil alak van használatban.

מרר = repülni. Ezen ige az arab مَرَّ-val együtt az assyr, héber, arab امرر-val függ össze. Verba volant.

מרר = ire. Ezen ige is az előbbi szócsaládhoz tartozik.

נהר = procerum esse. Az arab نَهَدَ; a héber הָרָה szóban is ez az alapértelem.

עצם = anyag. A héber עָצַם = csont.

צבא = ember. Ezen névszóval azonos a héber צָבָא = sereg. Ezen szó valószínűleg a héber יָצַב szóval függ össze; ezen nevezet az ember egyenes tartása (statura erecta) végett támadhatott. A צבא, megfelelőleg az אָנַשׁ szónak, embert és embereket (sok embert, sereget) jelentett. A héber nyelv e szónak csupán csak második értelmét őrizte meg.

קָרָה = kéz. Ezen szó etymologiai megfejtése érdekes feladvány.

A talmudban קָרָה = nyel (manubrium), markolat (a marok szóból *Handgriff*); קָרָה = valaki beszédjéből szavakat elkapkodni; קָרָה = szolgálni, tulajdonképen kézi munkát cselekedni. Mind ezen szavakban benn van a kéz, kézbevétel, kezelés fogalma.

רגל = pede movere. רָגַל héberül = láb. A רָכַל héber ige szinte ide tartozik (= circumivit; רָכַל = kereskedő).

רהם = misereri. Több assyr szóban a héber הֵ helyett הָ áll.

שלה = bevégezni; sillan = vég. A zsoldároknak oly gyakran előforduló שָׁלָה szó ezen assyr ige értelmében veendő; nyilván e két szó szorosan összefügg. Ninivében a babyloni חֵ helyett שֵׁ betű ejtetik ki. Az שֵׁ nek azon két hangzása, melyet a héber megkülönböztet (az írásban a punctum diacriticum holléte által: שֵׁ és שׁ), az assyrban ki nem fejlődött, שָׁלָה tehát = szünet (pausa). A שָׁלָה

szó (Gesenius szerint „tot interpretum conjecturis et hallucinationibus vexata“) ezen segítséggel etymologiai tekintetben megvilágosíttatik.

Végre még a תרך szót említem (= hagyni, elhagyni). Ez az ige ezen értelemben az assyron kívül csak az arabban fordul elő:

تَرَكَ = hagyni, elhagyni. A cháldban előforduló תרך = elüzni.

GR. KUUN GÉZA.

MORDVIN KÖZLÉSEK.

Reguly hagyományának a mordvin nyelvre vonatkozó része a következő darabokból áll: 1) Szógyűjtemény, moksa- és erza-mordvin, a melyben a két dialectusbeli szók egymás mellé vannak írva; de több benne a moksa mint az erza szó. 2) Nyelv-tani „notata“ a moksa-mordvin nyelvről, egyes kis czédelákra írva; ezek a nyelvalakok képzését tárgyalják, de korántsem képeznek teljes alaktant. 3) Néhány erza-mordvin mese és dal, orosz írással írva, még pedig nem egy kéztől való; orosz fordítással e kéziratok közül csak egy van, a többi mind csupán csak a mordvin textust adják. Még van egy darab ilyen kézirat, mely két mesét s néhány dalt tartalmaz moksa-mordvin nyelven, orosz fordítással.

A mordvin nyelv eddigelé sem ismeretlen, főleg miután Ahlqvist magok a mordvinok közt tett tanulmányait a moksa-mordvin grammatikájában ¹⁾ közrebocsátotta, a melyhez nyelvszövegek és szógyűjtemény is vannak hozzacsatolva, s az erza-mordvin is most Wiedemanntól nyert teljesebb grammatikát és vocabulariumot, ki szintén több vidékekről való erzáktól is tanulmányozta a nyelvet ²⁾. Mind a mellett a mordvin nyelv ismeretéhez még a Reguly hagyomány is hozzájárulhat becses adalékokkal, főleg a mi a szókincs teljesbítését illeti, valamint az erza-mordvin eredeti textusdarabok szintén lényeges hiányt pótolhatnak, mert eddig csak a mordvin újtestamentom ³⁾ az egyedüli textus, mely erza nyelven közzé van

¹⁾ Versuch einer moksa-mordvinischen Grammatik, nebst Texten und Wör-
terverzeichnis. St.-Petersburg 1861.

²⁾ Grammatik der erza-mordvinischen Sprache nebst einem kleinen mord-
visch-deutschen und deutsch-mordvinischen Wörterbuch. St. Petersburg 1865.

³⁾ Megjelent 1821-ben Sz. Pétervárátt. Ahlqvist ezt mondja róla: „Dieses
mordvinische Sprachdenkmal ist jedoch voll der entsetzlichsten Unrichtigkeiten,
welche sowohl durch die mehrfältige Unwissenheit der Übersetzer, als auch durch
die bei dem Druck von den Correctoren verschuldete Nachlässigkeit verursacht
worden sind.“ Wiedemann meg így nyilatkozik: „die aber (die Evangelienüber-
setzung) so voll orthographischer, Form- und syntactischer Fehler ist, dass die

téve. Hogy tehát a mi e hagyományban becses van, használható is legyen, s hogy másrészt a magyar nyelvész közönségnek általában a mordvin nyelv apparatusát könnyen hozzáférhetővé tegyem, ezen mordvin közlések kidolgozásához fogtam, a melyeket következő rendben szándékozom kiadni: 1) Néhány erza-mordvin eredeti textusdarab, hű magyar fordítással, a hogy ezt Reguly és Wiedemann szógyűjteményeinek segítségével eszközölhettem. 2) Regulynak nyelvtani jegyzetei a moksa-mordvin nyelvről. 3) Mordvin, mind a két dialectus szavait egymás mellé állító szótár. Ezek után még „mordvin tanulmányokban“ a két dialectus nyelvalakjait fogom ismertetni és fejtegetni.

I.

Néhány erza-mordvin eredeti mese és dal.

A következőkben 15 szám alatt közölt erza mesék és dalok közül az 1—7 darab abból a kéziratból való, a melyben az orosz fordítás is mellékelve van; a többi mind fordítás nélkül volt, a mely pedig kivált a 13—15 számokra nézve nagyon kívánatos lett volna. Ezekben több helyek vannak, melyeket, a rendelkezésemre álló szótári készlettel, nem bírtam teljesen megérteni és lefordítani. — A mi magát a textus közlését illeti, föladatom az volt, hogy azt helyesen olvassam és átírjam, megtartván az egyes kéziratok különbözőzéseit is egyes szó- és nyelvtani alakokra nézve. Csak a mássalhangzók jésítésében, a melyre nézve az orosz írás nem mindenben biztosan vezérelhet, annyiban követtem Wiedemann írásmódját, hogy a *t* pluralisragot soha sem írtam jésítve, sem az 1. 2. birtokos személyragokat (*n*, *t*). A *ts*-szel való írást (*c* helyett) csak ott használom, a hol vagy a *t* és *s* etymologice külön vannak meg, vagy (*r*, *n*, *l* után) következő *s* előtt *t* be van toldva, mint ejtéskönnyítő. Így p.o. eléfordúl *jarsan* és *jartsan* enni, *mols* és *mólt*s, stb.

darauf basirte grammatische Behandlung von C. von der Gabelentz wohl ein Zeugnis gibt von dem Scharfsinn und der Combinationsgabe des Verfassers, aber kein richtiges Bild von der Sprache.“ Magam is meggyőződtem róla, hogy azt csak cum grano salis lehet használni, ha az ember t. i. másunnan vett kriteriummal meg is tudja bírálni. De bármily szolgailag ragaszkodik is az eredetihez, az orosz és ósláv bibliához, mégis néha eltér ettől, hogy szabadabban fordítson, p.o. gyakran relativ mondatot használ egyes attribut-szó helyett. Sok helytt igazán csak úgy érthető meg, ha az ember az orosz eredetit melléje tartja.

1. Jovks ksnavdo.

Erit afat babat. afañ babañ ejdist kakšost araselt, i simmiks jartsamks nemezde, pakšav moľmiks istažo, šuro vidmiks vijist arašt. artsime karmašt : koda eřamks ařtomks. i vidšt baña polok alov ksnav, i karmašt eřva čisti varšniminzi. vasiñ čisti kajš polok pačka, ombocesti potolokoñ pačka, kolmocesti menel pelts tokatitš i pačkanzo liss. nu, nej baba, ađa stručkañ varčamo. kušt afa, i moñ saimak! afaš ecize teskavs : vat iľa korta baba! suskize pejzünze i karmaš kuzime. kujš kujš verej, i karmaš sizime. apak-arkst babaš ařanzo kevkstize : vasolov-li kužat? i mereze valonzo, mastorov pravtize. karmaš ombocede kuzime. va baba iľa korta! moľtš babañ melezì, mertš ařanstin istanā : kuvat kužat pek afa. i sestì pejštinze pravtize. mest baba, čavovif? čavoviñ afa, čavoviñ. ađa-žo baba, nej kepittan. kolmocece karmaš kuzime, i kujš pelinčañ pačka. i muš mastor, toso kasit stručkanzo. list baba teskavsto!

1. Mese, a borsóról.

Élnek atyus anyus. Atyusnak anyusnak gyermekeik a) nem valának, s inni enni valamit, a mezőre menni szintén, gabonát vetni erejük nincsen. Kezdték gondolkodni : hogyan élni, ellenni. S vetettek a fürdőszoba lóczája alá borsót, s kezdték azt minden nap nézni. Az első napon nőtt a lóczán keresztül, a másodikon a szobapadláson keresztül, a harmadikon elért az égi felhőkig s keresztül ment rajtok. No, most anyus, hadd nézzük a hüvelyeket! Mászsz föl, atyus, s engem is végy föl! Az öreg beledugta egy zsákba : vigyázz, ne szólj, anyus! Fogába harapá (fogai közé vevé), s kezdett fölmászni. Mászott mászott föl felé, s kezdett elfáradni. Egyszerre az asszony kérdezé az öregét : messze mászol-e [még]? s mondván e szavát, a földre ejtette. Elkezdett másodsor fölmászni : vigyázz, anyus, ne szólj! [de] elment az asszonynak a kedve, szólt az atyusának így : soká mászol nagyon, atyus! s azonnal fogai közül elejtette. Mit, anyus, megütötted-e magadat? Megütöttem atyus, megütöttem magamat. Rajta csak, anyus, most fölviszlek. Harmadszor kezdett fölmászni, s fölmászott át a felhőkön túl. Talált egy földet, ott nűnek az ő borsóhüvelyei. Jőjj ki, anyus, a zsákból! s az kijött.

i lisš. karmašt ksnavdost jartsamo. anćak veľavšt tujme, sejat tonatšt čijneme i ksnavdost jartsamo. erga baba, kuntsisīnik sīnšt, mejile sīn vese-jak sevsiz. kuntsišt kuntsišt, ešt kuntsivt; tušt mejilga čijime i mušt kudīne. vana baba kudīnes! karmatam esīnze eřamo. varštast peckas, eřva simma jartsamo, i jartsašt sīn koda eřavi, i mejile matšt oćko alov udomo. sašt kurok neń sejatne, karmašt uřtomga ¹⁾ veřnime. te mere: moń jartsamom sevež, tona mere: moń sevež. anćak afaš oćko aldo kutmolgatš, i mertš sońt-senze babanštīn: vana baba, kildemenek veđ ulit. sestī tandatšt sejatne, i vese orgolešt; kadīž ařat babat eřamo, i se řkasto mekj ešt sakřnok. pe.

Kezdték a borsójukat enni. Csak megfordúltak elindúlni, [hát] kecskék szoktak futosni s borsójukat enni. Gyere anyus, fogjuk meg őket, [mert] azután ők mind is megeszik [a borsót]. Fogdostak, fogdostak, nem foghatták meg; eleredtek utánuk futni, s találtak egy házikót. Nézd, anyus, a házikót! mi fogunk benne lakni. Betekintettek a kályhába, minden inni enni való [van ott]. S ettek ők a hogy kell, s azután lefeküdtek teknő alá alunni. Eljöttek mindjárt azok a kecskék, kezdtek a kályhában keresni. Emez mondja: az én ennivalóm meg van éve, amaz mondja: az enyim meg van éve. Egyszerre az öreg a teknő alatt megmozdult, s monda a maga feleségének: nézd anyus, lám barmaink vannak. Akkor megijedtek a kecskék, s mind elszaladtak; hagyták az atyust anyust élni [ott lakni], s az időtől fogva nem jöttek [többé]. Vége.

Jegyzet. ¹⁾ Az orosz kéziratban e szónak négy betűje, rajta tett correctura miatt, nem volt tisztán olvasható; a fordításban: въ печи, a kályhában, s így az „uřtomga“ olvasás mégis eléggé biztos, a mennyiben ez uřtomo-nak prolativusa volna, mely „uřtan, fütök“ igétől származván, igen jól jelenthet kályhát = fütőeszköz.

A fordításhoz. ²⁾ „ejdist kakřost“ két külön ragozott szóval (= gyermekeik), a mi a řendes „ejkakř“ (gyermek) szónak összetett voltát is bizonyítja. Ezt Wiedemann is gyanítja, az „ejkakř“ mellé tevén: (eđkakř). Eeđ (W.), äjeđ, äeđ (R.) különben külön használtatik az erzában is; a moksában: id (R.), ed, id (A.).

2. Moro, Alatír ošto.

Vaj ošos paroš, Alatír ošos! son eri-jak vere tarkaso, ,pando píraso. sedeñ paro Alatír ošos: vejke pevanzo Alatír čudi, ombo peva Sura ved čudi, kunškavanzo Šturma ved čude. varmazo kandī, čuvtonzo mendi; Šturma ved čudi, kevenzī lazī. pe.

2. Dal, Alatír városról.

Óh a szép város, Alatír város! Ó lakik is magas helyen, hegytetőn (-fejen). Azért szép az Alatír város: egyik végén foly az Alatír, másik végén a Szura vize foly, közepén át a Sturma vize foly. A szele fú ^a), fűt meghajlítja; a Sturma vize foly, köveit hasítja (repezsti). Vége.

Jegyzet. ^a) Ez: „varmazo kandī“ szószerint „a szele hord“, de miután nincs objectum mellette, azt hiszem, hogy a „szélhordás“ csak „széljárást, fuvást“ akar jelenteni.

3. Moro.

Ađado jalgaj pokš luga langa jakamo, mazī cvetkatneñ sez-neme, gorni povkañ kočkamo, plefuškañ peva sodnomo. gorni povka, moskovka, inazoron bajaga.

Udiñ udiñ ufakaj; mon udukšniñ, a-paro on, uraj avaj, mon nejekšniñ: buto či-pazos mon píra pesin, a kov-pazos pilge pesin, bokenevan valdo teščenetne. ista, parijam, či- kov-pasne afa^{xt} ava^{jt}, a teščenetne alat parijat.

3. Dal. („A férjhezmenetelhez“).

Gyertek társim a nagy réten jární, a szép virágokat leszakítani, csörgő-gombot ^a) szedni, a kosár végére kötni. Csörgő-gomb, czinege, király csengettyűje ^β).

Aludtam aludtam, menyecske; én aludtam, nem jó álmot, asszonyom ^γ) én láttam: mintha a nap-isten fejem végén, s a hold-isten lábam végén [volna], oldalam mellett a fényes csillagocskák. Úgy [hát] sógor asszonyom, a nap- hold-istenek [nekem] após anyós, s a csillagok sógorok sógornék.

Jegyzetek. ^a) Csörgő-gomb, a mi a „gorni povka“ szószerinti fordítása, melyet az orosz fordítás is ad, nyilván valamely virág neve (eléfordul alább a 15, d. számban is). Szintígy

β) „király csengettyűje“ (inazoron bajaga). Az egész sor („csörgő gomb, czinege, király csengettyűje“) összefüggéstelen szókból álló refrain, a milyent nem ritkán népdalokban találni.

γ) A sógornéját szólítja meg a daloló menyasszony. Azt alább a „parijam“ szóval meg is nevezi (oroszúl: золовушка, a férjnek nőtestvére).

4. M o r o.

Vaj ravo langa sudnat karablat, karabla lankso vaj nekrut saldat! siñ kiščit morit, a siñts avardit. a ve saldatoš a simi jartsi, a kišči mori, soñts avardi. siri saldat več i nejize: i meks nekrut, a simat jartsat, a kiščat morat? seks a siman jartsan, a kiščan moran: veles kadovš putoñ kudom, kudovš tiriñ tetinim, vaniñ avinim; kerč pelej kadovš lukšadiñ lavskim, lavskis kadovš čora faka, lavski vakso sajiñ polam; nuřavti, soñts avardi. pakšas kadovš vidiñ šurom, partsijiñ kelänkš borozdanzo; kardajs kadovšt alašam skalom, revenem tuvom.

4. Dal. („A katona szerencsétlenségéről“).

Jaj a tengeren csónakok hajók, a hajón jaj rekrut [és] katona. Ők tánczolnak dalolnak, de ő magok sírnak (magokban sírnak). Az egy katona nem iszik eszik, nem tánczol dalol, ő maga sír. Egy öreg katona hiszen meg is látta: minék, rekrut, nem iszol eszel? nem tánczolsz dalolsz? Azért nem iszom eszem, nem tánczolólok dalolok: a faluba maradt építettem házam, a házban maradt nevelő atyuskám, gondomat viselt anyuskám; bal felé maradt ringató bölcsőm, a bölcsőben maradt kis fiam, bölcső mellett elvett feleségem; ő ringat, maga sír. A mezőn maradt elvetett gabonám, selyem-fonal[ak] a barázdái; az udvarban maradtak lovam tehenem, birkám disznóm.

5. M o r o.

Pakšas paroš, pokš pakšas! kelij pakšaso kaľ pulo, kaľ puloso čej pulo, čej puloso jakšargo. sirišt mere langozo, kurmošt mere

5. Dal. („A vadász szerencsétlenségéről“).

A szép mező, a nagy mező! a széles mezőben fűzfabokor [vrn], fűzfabokorban sásbokor, sásbokorban récze; szürkeség^a) mondhat-

zopozo; pižis navaž nereze, sijas navaž pilginze; vasuñ pejiłt pulozo, kavto tarvast šovnonzo. šado jutašt, eziz nek; kavto jutašt, eziz nek; kijava jutı ořotnik, ledemazo lanksonzo; nejize jaksargoñ, i' artsi čavmonzo. ilamak čav ořotnik, ilamak čav od čora! kałniš peškse piziđe, piziš peškse alniđe, alnične peškse levkskide. kodañ livsiñ levkskitneñ, sestı moñ čavumak, sestı moñ ledemak. budi moñ nej letsamak, estet a-paroš uli. i tut sajiže čavize; i lavtov langa kajize, tuš kijava molime. vele čiris pačkuliš, ojmseme lotkakšnoš: lažamo valgi kajatutš; orta lanks pačkuliš: kardazos pešksetš lomañde, kudoš peškse raskide. sazorozo lisnikšniš lažamo pača ketsinze, i isfa mernekšnes: ałakaj ałakaj, mezeñ paro ton tujit, mezeñ uli ton kandit? ve ezemnes kuloš tefanok, omoce ezems kuloš avanok; kerč pelej kuloš sajiñ polat, kijaks javs lukšfadiñ lavss ¹⁾ piže fakat.

ni β) a tolla γ), púposság α) mondhatni β) a bögye; rézbe mártva az orra, ezüstbe mártva a lába; olló a farka, két sarló a szárnyai. Száz [ember] ment el mellette, nem látták; kettő (azaz: két száz) ment el mellette, nem látták. Az úton egy vadász megyen el, puskája rajta; meglátta a rézét, s gondolja, hogy megöli. Ne ölj meg engem vadász, ne ölj meg fiatal legény! a füzfa tele [van] fészekkel, a fészek tele tojással, a tojások tele madárfival. A mint kiköltöm a fiakat, akkor ölj meg engem, akkor löj meg engem. Ha engem most meglösz, magadnak baj lesz [abból]. Mégis megfogta, megölte; válára vetette, elindult az úton menni. Falu szélire érkezett, pihenésre megállt: jajgató hang ütődött [hozzá]; a kapura érkezett: az udvar megtelt emberrel, a ház tele rokonsággal. A huga kijött gyászkendő (jajgató kendő) a kezében, s így szólt [hozzá]: bátyuskám, bátyuskám, mi jót hoztál te, mi az [a mit] te hoztál? Egyik lóczán meghalt atyánk, másik lóczán meghalt anyánk; bal felé meghalt elvett feleséged, padlat közepén ringató bölcsőben zöld (újon született) kis gyermeked.

Jegyzetek. ¹⁾ E helyett: lavskis, lavskis. α) A textusban „sirišt“, a mi nyilván pluralis-alak („siriš-től), s valami különös szürke holmikat jelenthet, de nem tudom miket; az orosz fordításban csak чѣдоватое „a szürkés“ (neutrum) van. Szintígy a „kurmošt“ (or. ford. ropátoñ púpos) szót „púposság“-gal fordítottam; ki nem fejezve a pluralist. A fordítás tehát itt csak megközelítő.

β) A textusbeli „mere (= mond)“, mint közbevetett szó, így

érthető : „mond valaki = mondhatni, v. mondhatnánk, v. mondana valaki.“

γ) Тkp. „a rajta-valója“ (langozo).

6. M o r o .

Tefkaj tefkaj tefakaj, tefkaj ramak monen poline ! polas paro ulize, polan kiščizi rungozo, šta-tolks palust selmenzi.

Difkam difkam difakaj (v. éoram éoram éorakaj), ton difkam pelazat ! uskur uskur jakazo, éora kakat čačnizi ; sesı sońze parozo, sesı sońze mazize.

Tefkaj tefkaj tefakaj , ramak tefkaj alaša ! alašas paro ulizi, lišmes mazı ulizi ; gujks gumbulduzo langozo, kiščiz kiščist pilgenzi, štatolks palost selmenzi, jondolks vergidist pilinzi.

Difkaj difkaj difakaj , ton difkaj veđ pelazat ! uskur naskur jakazo , ajgor vašot kanizi ¹⁾ ; tesı sońze parozo, tesı sońze mazizi.

Tefkaj tefkaj tefakaj, ramak tetaj paksine ! pakšas paro ulizi, čiń čaramo tarkaso, gubor píraso ulizi.

Difkaj difkaj difakaj , ton difkaj veđ pelazat ! lutkov latkov ulizi, šuroń čačmov ulizi ; sesı sońze parozo, sesı sońze jonozo. pe.

6. D a l .

Atyus atyus atyuskám, atyus végy nekem feleséget ! A feleség jó legyen, a feleségnek tánczoljon a teste, gyertyaként égjenek a szemei.

Gyermekem gyermekem gyermekecském (v. fiam fiam fiacs-kám), te gyermekem bolond vagy ! A hogy tetszik úgy α) járjon, fiucs-kákat szüljön ; abban [van] neki a jósága, abban neki a szépsége.

Atyus atyus atyuskám, végy atyus lovat ! a ló jó legyen, a pari-pa^β) szép legyen ; kigyóként tekergödzsek a rajta-valója (a szőre), tánczolva tánczoljanak lábai, gyertyaként égjenek szemei, villámként fényeljenek fülei.

Gyermek gyermek gyermekecském, te gyermekem hiszen bolond vagy ! A hogy tetszik úgy járjon, mén csikókat elljen ; ebben [van] neki a jósága, ebben neki a szépsége.

Atyus atyus atyuskám, végy atyus szántóföldet ! A szántóföld jó legyen, nap játszó helyen, halom-tetön legyen.

Gyermek gyermek gyermekecském, te gyermek hiszen bolond vagy ! gidrös gödrös legyen, gabona-termő legyen ; abban [van] neki a jósága, abban neki a deréksége. Vége.

Jegyzetek. ¹⁾ E helyet: kannize, azaz: kandnize.

a) A textusban: „*uskur, uskur*“ járjon — a mint látni való, a csendes, tetszés szerint való járást ábrázoló kettős szó. Az orosz fordításban megfelel кое какъ „valahogyan.“ Alább, hasonló helyen, „*uskur naskur*“ van.

β) A mordvinban két szó van, mely lovat jelent: alaša és lišme. Itt csak azért használtam a „paripa“ szót, hogy kikerüljem a „ló“ szónak ismétlését.

7. Sodamo j o v k s t.

- a) Niliń-kemen paľazo, kiskezi ušoso. — Sodamo: kapsta.
- b) kičkire mešče, mej mešče; konań selgan, se kulī. — leďma.
- c) piš pek-alks ikele, kuvaka kařas melganzo — pačalgo peš-čuvtu
- d) kudodo kudós jakstire ařakš čijne. — tol. [marto.]
- e) kudo kunškaso ovto lapa. — čev šalgoma.
- f) lato veľkska ašo alaša vanī. — kov.
- g) kudo ugoltso ovto rangi. — kevt. [mākš marto.]
- h) panžan kenkš kočkařavtomo, noldan revet pulovtomo. — nāški,

7. Találós mesék.

- a) Negyven inge, s a teste [mégis] künt [van]. — Megfejtés: Káposzta.
- b) Görbe mell, bal mell; a kit megpökök, az meghal. — Puska.
- c) Sült hasalj elül, hosszú hátgerincz utána. — Serpenyő a serpenyőnyéllel együtt.
- d) Házról házra vörös kakas fut. — Tűz.
- e) Ház közepén medvetalp. — Fáklyatartó.
- f) A csürön át fehér ló néz. — Hold.
- g) A ház szögletében medve mormog. — A (kézi) malom-kövek.
- h) Nyitok ajtót sark nélkül (valót), ereszték juhokat fark nélkül. — Méhkas, a méhekkel együtt.

8. J o v k s.

Eřašt ařa da baba, ejdisk araseľt. moľs ařas bazarov, ramaš puřsez, tujize kudov. ańšt ańšt sońze, kajš pokš tuvoška. karda-

8. M e s e.

Éltek atyus s anyus, gyermekeik nem valának. Ment az atyus vásárra, vett egy malacgot, elvivé haza. Etették etették őt; megnőtt nagy

zusk ulnes beřan; tavokoda panžinze udals ortatneń, meńs pakšav. molš molš kijava, godavš tänze numolo, kävstize: tuvo pařaj kov molat? molan kov sälmen nejit; mänelť mastort kaladit. sajimak i moń martit! sajize martunzo. aršt aršt, godavš värges: tuvo pařaj kov molfat? molřanok kov sälmenek nejit; mänelť mastort kaladit. sajimiz i moń! sajiž i väргеzińť. aršt aršt, godavš ovto: tuvo pařaj kov molfat? molřanok kov sälmenek nejit; mänelť mastort kaladit. sajimiz i moń! sajiž i ovtońť. aršt aršt, godavš riveš: tuvo pařaj kovo molfat? molřanok kekšme, mänelť mastort kaladit. sajimiz i moń! sajiž i rivezińť martusk. aršt aršt vasov, uš meri tuvoš: davajto jama čuvtanok, kekšřanok! karmašt čuvmo, tuvoš sudosonzo, a ovtoš lapasonzo; čuvšt pokš jama. tuvoš meri: azdo tiń jamańte, a mon tavatadiz. siń väjks sovašt tov; a tuvoš sudosonzo i pavinze ¹⁾, i sońs tuš kudov. a siń toso eřašt či kavto, i lamo vačomšt jamańtesne ²⁾. kortit jutkovast: daj žerebejse kajatanok, kiń sede ikele sevmeks ³⁾. kajašt žerebejse, satotš numolońť sevmeks ³⁾. lamo-li

disznóvá. Udvarok vala rosz, valahogy kinyitotta a kaput, elmenc-kült a mezőre. Ment ment az úton, találkozott vele egy nyúl, kérdezé: disznó néni, hova mégy? Megyek hova szemeim látnak; ég, föld összeszakadnak α). Vegy engemet is magaddal! Vette őt magával. Haladtak, haladtak, találkozott egy farkas: disznó néni, hova mentek? Megyünk a hova szemeink látnak; ég, föld összeszakadnak. Vegyetek engem is [magatokkal]. Fölvették a farkast is. Haladtak haladtak; találkozott egy medve: disznó néni, hova mentek? Megyünk a hova szemeink látnak; ég föld összeszakadnak. Vegyetek föl engem is! Fölvették a medvét is. Haladtak haladtak, találkozott egy róka: disznó néni, hova mentek? Megyünk elrejtőzni; ég föld összeszakadnak. Vegyetek engemet is föl! Vették a rókát is magokkal. Haladtak, haladtak messzire, már mondja a disznó: jertek, ásunk egy vermet, rejtőzzünk el! Elkezdtek ásni, a disznó az orrával, a medve a talpával, ástak egy nagy vermet. A disznó mondja: eredjetek tí a verembe, én meg betakarlak titeket. Ők együtt bementek oda; a disznó meg az orrával be is takarta β) őket, s maga elment haza. Azonban ők ott éltek két napot, s nagyon megéheztek a veremben. Mondanak egymás között: hadd vessünk nyilat, melyiket kell előbb megenni. Nyilat vetettek; kijött, hogy a nyulat kell megenni. Sok jutott-e [belőle] nekik? [de csak] megették, s ismét a má-

tänesk satotš? seviz, i opäť omboce čiste vačomšt. kajašt opäť žerebejse; satotš ovtoñt sevmeks ⁴). jarsašt soñze či kavto kolmo, i nädlaškadо lamo. kadovšt värges da riveš; vačomšt, merit: davaj kajatanok kavtoninek žerebejse! kajašt; satotš väргеziñt sevmeks. rivezes jarsaš soñze kuvat. opäť vačomš; jaki jamañt-esne i mari narmuñ; pustaka livtni i mori: koda saš jamañte. rivezes korti tänze: čvť jama, mon bu koť vä sälmsen nejivilin či, a to sevťan. pustakaš tandatš, karmaš rojamo i čvť varine, vä sälmene. rivezes opäť korti: pustaka čvť omboce vařa, mon bu vanuvulin kavto sälmsen. narmuneš čvť omboce vařa, karmaš vanmo kavto sälmsenze. opäť meri: čvť pokš jama, štobu přam kelgiviř, a to sevťan. narmuneš čvť sede pokš jama i rivezes liss. korti: nu, ađa nej andimak, päkem vačš ⁵), a to toñt sevťan. tušt kijava, mořt mořt, gođavšt kavto avat; molit praznikej, kandit gostineceks přakat šukorot vatruskat i alt kotomkaso. narmuneš vasoldo kvafaš, meri riviziñte: ažo kekšt, a mon mořan, valgan ikelisk ki lanks; a koda siñ karmit moñ mäjelga pañseme, kajasiš kotomkast, ton va jarsak.

sodik napon megéhezték. Vetettek ismét nyilat; kijött, hogy a medvét kell megenni. Ették őt két három napig, egy hétnél is tovább γ). Maradtak farkas és róka; megéhezték, mondanak: hadd vessünk mi ketten nyilat! Vetettek; kijött, hogy a farkast kell megenni. A róka ette őt hosszú ideig. Ismét megéhezett; jár a veremben s hall egy madarat; egy czinege röpdögél s énekel, hogy jött a verembe. A róka mondja neki: áss egy lyukat, hogy legalább egy szememmel napot lássak; különben megeszlek. A czinege megijedt, elkezdett orrával vagdalni δ) s ásott lyukacskát, egy szemecskét. A róka megint szól: czinege, áss másik lyukat, hogy néznék két szememmel. A madár ásott egy másik lyukat, [s ö] kezdett nézni a két szemével. Megint mondja: áss egy nagy lyukat, hogy magam is átférjek ε), különben megeszlek. A madár ásott nagyobb lyukat, s a róka kiment rajta. Mondja: no, gyere most, adj nekem enni, gyomrom megéhezett, különben téged megeszlek. Elindultak az úton, mentek mentek, találkoztott két asszony; mennek ünnepre, visznek vendégajándékba vajas-süteményt, czukrokat, vatruskákat ζ) s tojásokat általvetőben. A madár messziről megpillantotta η), mondja a rókának: eredj, rejtőzzél el, én meg megyek, leszálok elejükbe az útra; a mint ők én utánam szaladni fognak, levetik az általvetőt, te akkor egyél. A róka

rivezes kekš⁶) penka udaloj, a narmunés valks avatneñ ikelej. kvaťašt siñ : aʒ kodamo narmunés mazi, davaj kundasinek gostineceks ejednen. kajiz kotomkast ki lanks, tušt pañsеме. narmunés livti a-vasov, opäť valgi, a siñ všo mäjelganzo tolko bu kundamks. livti i a-vasov opäť valgi; avatne koda vasov kadiz kotomkast, livtas narmunés sälmstesk. a rivezes karmaš jarsamo i prákatneñ i vatrúškatneñ altneñ i šukorotneñ sevinze. väjks sašt avatne, vačkudiz kedisk : mäje-jak araš. opäť narmunenšte korti rivezes : ađa päjittimak, a to sevfan. tušt väle vaks, pustakaš meri riveziñte : va vant, molotit afa da baba, da kolmoce óorask. afaš ulnės lišoj. pustakaš valks afañt koña lanks, a óorazo kvaťaš, meri : täťaj täťaj ašček, mon narmuniñt tokasa. koda ilišči pivsumaso, da täťanzo koña lango čavize do smert. a rivezes vanš, karmaš päjedme, päjets päjets dovol. opäť rivezes meri pustakañte : ađa nej tandavtimak, orgatfan. nu narmunés meri : ađa! i.sajize bojarskoj kardajs. meri : va ton riveš dražñak zaboriñ pačk pinetneñ, a mon karman livtneme okoška ikelga. karmaš rivezes pulosonzo dražñamo pinetneñ, a

elrejtözött egy fatőke mögé, a madár meg leszállt az asszonyoknak eleibe. Ők megpillantották : ah, mily szép madár, hadd fogjuk meg a gyermeknek ajándékba. Levetették az általvetőt az útra, eleredtek őt kergetni. A madár repül nem messze, ismét leszáll; de ők mindig utána, csak hogy megfognák. Repül s nem messzire megint leszáll. A mint messze elhagyták az általvetőt, elrepült a madár szemükből. De a róka elkezdett enni, a vajas süteményt, és a vatruskákat, a tojasokat és czukrokat megette. Egyszer jöttek az asszonyok, összecsapták kezüket : semmi sincs már. — Ismét szól a madárnak a róka : gyere, nevetess meg, különben megeszlek. Elmentek egy faluhoz, a czinege mondja a rókának : nézd, csépelnek atyus s anyus, s harmadik a fajok. Az öreg kopaszfejű volt. A czinege leszállt az öregnek homlokára, de a fia megpillantotta, mondja : atyám atyám állj meg csak, megütöm a madarat. A mint neki fogta a csépet⁷), [a madár fölrepült] s az apját ütötte homlokon halálra. A róka pedig nézte, elkezdett nevetni, nevetett nevetett eleget. — Ismét mondja a róka a czinegének : gyere most ijessz meg, [azután] eleresztlek. No a madár mondja : gyere hát! s vitte őt egy úri udvarba. Mondja : ime te róka, ingereld a kerítésen keresztül a kutyákat, én pedig röpösni fogok az ablak előtt. Elkezdett a róka farkával ingerelni a

pustakas livtni valma ikelga. bojaros kvafas : mast, meri, narmunes livtni i pinetne ongit; ete a stak. Kučinze lakejinze : azdo uljav, vanink maje ete. lisst lakejtne, kvafast riveziinte, pizakats⁷⁾ : aχ, merit, da rives! orgatiz cepste pinetneñ, tušt pañme riveziñt mäjelga, a rivezes arš arš; vani, jaj zasasiž⁹⁾. ki lankso godavš čuvto undo marto, da son sede kurok sovaš undoñte, i pinetnen ež sajevt. leksi, karmaš kävsneme : pilgen, tiñ kov vanide, veř ovšo sevnimiz¹⁰⁾. pilgetne merit : da kak⁸⁾, a miñ avulinek čije, sašavuldiž⁹⁾. e, spasiba tänink! meri sälmenste : tiñ kov vanide, veř ovšo sevnimiz¹⁰⁾. kortit : da kak, a miñ [avulinek neje]¹¹⁾, ton bu ki avult muje. e, spasiba tänink! ton pulom, ton kov vaniř? son i meri : mon nečovo, šo koľa toñt pilge langa čaviñ, štobu sizivilf. e, ton ista, tak nado, pinet! livtize ušov pulozo : sevink¹⁰⁾ soñze! a pinetne kapudiž puludo, targiž undoñt esto; puloñt kadiz, a esinze seviž. a pustakas livtas virs, i nej šo eri, koř i šakojde päli. väjks päze.

kutyákat, a czinege pedig röpdös az ablak előtt. Az úr észrevette : micsoda, azt mondja, ez a madár itt röpdös, s a kutyák vonitnak; ez nem hiába (ok nélkül) van. Küldé az inasait : eredjetek az uczára, nézzétek mi ez! Kimentek az inasok, megpillantották a rókát, kiabáltak : ah, mondják, róka [van itt]! Eleresztették lánczról a kutyákat, neki mentek a rókát üldözni, a róka pedig szaladt szaladt; néz (vigyáz), nehogy utolérjék!). Az úton egy fa találkozott oduval, s ő nagy hamar bement az oduba, s a kutyáknak nem lehetett őt megfogni. Liheg, elkezde kérdezni : lábaim, ti hová néztetek (mire vigyáztatok), hiszen [már] egészen (majdnem) megesznek vala engem! A lábak azt mondják : ugyan hadd el, ha mi nem futottunk volna, utolérnek vala téged. Ej, köszönet nektek! Mondja a szemeinek : ti mire néztetek (vigyáztatok), hiszen [már] egészen (= majdnem) megesznek vala engem! Felelnek : ugyan hadd el, ha mi [nem látunk volna], te nem találtad volna az útat. Ej, köszönet nektek! Te farkam, te mire néztél (vigyáztál)? Ő is mondja : én semmire sem; mindig a lábadra csaptam, hogy elfáradnál. Ennye, te ilyen, úgy kell, kutyák! kidugta a farkát : egyétek meg őt! De a kutyák megkapták a farkán, kihúzták az oduból; a farkát ott hagyták, de őt magát megették. — A czinege pedig elröpiült az erdőbe, s most is él, habár mindenkitől fél is. Egyszerre vége.

Jegyzetek. 1) Tisztán így van ugyan írva e szó, de nagyon hiszem, hogy itt „tavadinze“-nek kell állani „pavinze“ helyett, a megelőző „tavatadiz“ szerint. Nem is találok „pavan“-féle igét.

2) Így írtam „jamañ-esne“ helyett, mert alább elé is fordul „jamañt-esne“, az itt megkívánt határozott declinatióbeli inessivusalak.

3) „savmeks“ és 4) „sävmeks“ volt; egyébütt mindig *sev* az „enni“ igének gyökalkaja.

5) E helyett: vačš. Reguly a „vačan“ igét is ismeri = megéhezem.

6) E helyett: kekšš.

7) Tulajdonképen a többes-szám kellene: pižakatšt.

8) Úgy hiszem „kadk, kadik“ helyett van, a mi szerint fordítottam is. Különben orosz szólásmódnak kellene venni a „da kak“-ot = „de hogyan [mondhatsz ilyet].“

9) šása- v. säsä- volt írva. Ęn šása-t írok, ezt a *san*, *moksa san* (jövök, elérek) igének származékalakjának vevén, melyet Wiedemann intensivumnak nevez. Legfelebb még a *sežan* (széttépni) igére lehetne gondolni, de ez nem oly jól illik az összefüggésbe. Wiedemann föl is hozza: *sasams erreichen, einholen.* — Kevéssel feljebb ebben is: „jaj zaszasiz“ a *sasan* ige van, melynek első betűje a *jaj*-val való egybeejtés miatt z-vé van lágyítva.

10) Itt is *sev*-nek írom az ige-igéket *sav*- és *säv*- helyett, mint fentebb 3) és 4) alatt.

11) Az előbbi „avulinek čije“ hasonlatosságára bele tettem itt e két szót, mert az összefüggés kívánja. Az eredeti kéziratban e helyen „tonbu“ kétszer volt írva, s egyszer kitörültetett; látszik tehát, hogy a leíró itt kissé szórakozott volt.

α) Azaz: a világnak vége lesz, meneküljünk.

β) Lásd az 1) jegyzetet.

γ) „nädlaškado lamo“ = hét időnél több (nädla-ška).

δ) Ez gyaníthatólag a „rojamo“ ige jelentése.

ε) A „keļgems (férni)“ igét először Wiedemann szótárában találtam meg.

ς) Valami lepény-félének orosz neve (варпушка).

η) „kvačas.“ Még alább is fordul elé, hol szintén illik a „megpillantani“ értelem. Alkalmasint az orosz хватить (megfogni)-ból eredt.

θ) A textusban: „ilišči pivsumaso“ = int a cséppel, azaz: föl-

emeli ütésre. Utána hozzá kell pótolni, a mi nincs meg a textusban, hogy a madár elrepült.

1) Szó szerint: „néz, jaj utólérik.“

9. J o v k s.

Érašt afať da babat. meri afańte babaš : ađa afa, kudoprás viťtam reps! afaš meri : ađa požaloj. molit, vidiz kudoprás; valkš tosto, i pogodašt siń nedla kavto; afaš meri : baba ađa varštasinek repseńt! babaš : ađa afa! son pokš uš kajš; kudoprás babaš a kuzivi, meri afaš babańte : baba tuka piks, a pikseńt pes sotk mešok; tońs ozak mešokońte, tujik mońde pikseńt peze, mon karman uskomot tej. babaš tuš mešok i piks, šulmize pikseńt, i ozaš mešokońte : afa usk! afaš uski uskš, babaš korti mešokso : afa, vasolan? baba, vasolat. kevstize ista kavst kolmst, pikseš sezevš, babaš praš, kuloš. afaš valkš, karmaš lajšeme; juťi vakskanzo vārges : afa, meri, māst lajšat? babaš kuloš. sividimak moń lajšeme! māje maksat mońde lajšemeń-gis? tuvo uli, maksa ¹⁾). Karmaš lajšeme, a-mašti. afaš meri : orgoť, a-maštat. vārges tuš, si rivež kalića : afa māst lajšat?

9. M e s e.

Éltek atyus és anyus. Mondja atyusnak az anyus: gyere atyus, a háztetőre vessünk répát! Az atyus mondja: gyere, nem bánom. Mennek, vetettek a háztetőre, leszálltak onnan, s vártak két hetet; mondja az atyus: anyus gyere, nézzük meg a répát! Az asszony: gyere hát, atyus! Az már nagygyá nőtt; a háztetőre az asszony nem hághat föl, mondja az atyus az asszonymnak: anyus, hozz kötelet, s a kötél végére köss egy zsákot; magad ülj bele a zsákba, nyújtsd nekem a kötél végét, s én föl foglak ide húzni. Az asszony hozott zsákot és kötelet, megkötötte a kötelet s beleült a zsákba: atyus húzz! Az atyus húz húzott, az asszony szól a zsákban: atyus, messze vagyok-e? Anyus, messze vagy. Kérdezett így kétszer, háromszor, a kötél elszakadt, az asszony leesett, meghalt. — Az atyus leszállt, elkezdett jajgatni; elmegyen mellette a farkas: atyus, azt mondja, mit jajgatsz? Az anyus meghalt. Fogadj meg engem [halottat] síratni; mit adsz nekem a síratásért? Egy disznó van, oda adom. Elkezdett síratni, nem ért hozzá. Az atyus mondja: eredj, nem értesz hozzá. A farkas elment, jött a róka halott-sírató[^{nak}] α):

aťas meri: babam kuloť. riveť meri: sividimak moń lajšeme; mąje maksat? lajšek riveť, maksan kolmo sarast — aťas meri. riveť karmať lajšeme: lomať kulit, a-vålmit; ton-gak kulok, ila vålme! nu sati, aťas meri; na sarast, aźo kudov. tuť riveť kudov, sarazinze putinze meťoks; moli bojarskoj kardazga, pinet ćijťst, ejiť naguńa²⁾. sovať riveť penge pots; sarazinze meńť meťoksto, koda sovať penge pots. karmať kávstneme sońs isinze³⁾: selmet⁴⁾, tńń koj vanide? pilk⁵⁾ tńń koj ćijde? miń vaninek penge pots. pilkne merit: miń ćijinek tojźo. pulońť kávstize: ton meks plořil? nate pinet! koda pinetne targiź penge potsto, i seziź.

atyus mit jajgatsz? Az öreg mondja: az asszonyom meg halt. A róka mondja: fogadj meg engem síratni; mit adsz? sírass róka, adok három tyúkot — mondja az öreg. A róka elkezdett síratni: emberek meghalnak, nem gyógyulnak föl^{β)}; te is halj meg, ne gyógyulj föl^{β)}! No elég, mondja az öreg; nesze a tyúkok, eredj haza. Elindúlt a róka haza felé, tyúkjait betette egy zsákba; megyen egy urasági udvar mellett el, a kutyák [utána] szaladtak, nem érték utol. Bement a róka egy fatőkébe, a tyúkjai elszabadultak a zsákból, a mint bement a fatőkébe. Kezdte kérdezni a maga tagjait: szemek, tí hova néztek? lábak, tí hova futottatok? Mí néztünk befelé a fatőkébe. A lábak azt mondják: mi futottunk ugyanoda. A farkot kérdezte: te mi nek [voltál oly] rest? netek kutyák! A mint a kutyák kihúzták a fatőkéből, meg is ették.

Jegyzetek. ¹⁾ = makssa.

²⁾ Az orosz нагонять ige ez, melyre azonban a mordvin „sams” mellett nem volt volna szükség.

³⁾ Az „is” (= magy. *íz*) szót egyébként csak „ezne” alakban találtam (membrum R., gelenk W.).

⁴⁾ „selť” volt írva, a mi nyilván íráshiba; mert nem hihető, hogy a „selmet” annyira összevonódott volna.

⁵⁾ = pilkt, ettől: pilge.

^{α)} „kalića.” Regulynál van „kaläj” (moksa dial.) = halottsírató leányok, kik a koporsó előtt mennek. A „kaläj” egy kalán ígére mutat, a melynek az erza dialectus szerint való nomen agentis-e „kalića.” Ez tehát a moksa „kaläj”-nek erza megfelelője.

^{β)} „vålmit, vålme.” Wiedemann a „vefmams” ígét hozza föl = sich erheben, aufstehen, aufkommen (von einer krankheit).

10. J o v k s.

Atine mol's sokamo, simme mol's atines' li'mas. Kunduz' atinet' sakalo : mäje maksat atine? atines' alta's jarmakt. a trämotne jarmakt a sajt. mi'n sodatanok , to'nt uli sija-päj tejteret kudoso ; ton tujk mi'ndänek ! afa's kortas' : täjmeks mo'ndän nemest? maksa ¹⁾. koda-jin a-maksak? ²⁾ a a-maksak ²⁾, mi'n sakalo säznis'inek, täjtadiz sire trämoks. mol's afa's kudov, kučize täjtere'nt pokš pa'fanste ašteme. kortas' : tumosto vanok täjterem alo , li'sma'n vakska jutat ; a trämotne to'nt noruvit kundamot. tu's täjteres' ašteme, sija päjze vadize štaso. godav's täjtere'nt karšo trämo'n ejkakšet. kevstiz' täjtere'nt : ton nejt sija-päj täjter' ? aras', mon a-sodan, ejin neje. togo godav'st s'iret atinet i babinet ; i si'n kevstiz' täjtere'nt : ton nejt sija-päj tejter' ? a-sodan, ejin neje. a so'nze täjtere'nt pras' štas' päjnze lanksto. ene čarkotšt s'iret atinetne i babinetne, a kurgosk sustaž länkse : vana mäst täjs' suka, vana mäst täjs' kurva ! ajdo kundas'inek , ajdo puvas'inek ! täjteres' me'n's , a afa'tne da babatne ¹⁾ čišt täjtere'nt mejlga. a son vasnä kajize uštorin' paka'rže, liš ²⁾ ukštorin' vir. afa'tne poriz'

10. M e s e.

Egy öreg ment szántani ; inni ment az öreg a forráshoz. Megfogták az öregnek szakállát : mit adsz öreg? Az öreg ígért pénzt, de az ördögök nem fogadták el a pénzt. Mi tudjuk, neked van egy ezüst-fogú leányod otthon ; te hozd el nekünk ! Az öreg szólt : most mit tegyek én ? oda adom. Hogy is nem adod (ne adnád)? De [ha] nem adod , mi a szakálladat kitépjük , [s] teszünk tégedet vén ördöggé. Ment az öreg haza, elküldte a leányt a nagy bátyjához látogatni ^{a)}. Mondta [neki] : oda-menvén nézz leányom lefelé, egy forrás mellett mégy el ; hanem az ördögök igyekeznek ^{β)} téged megfogni. Elindult a leány látogatóba, ezüst fogait bekente viasszal. Találkoztak a leánynyal ördögfiak ; kérdezték a leányt : te láttál-e ezüst-fogú leányt? Nem , én nem ismerem, nem láttam. Megint találkoztak öreg ördögök és [ördög] asszonyok. Ők is kérdezték a leányt : te láttál-e ezüst-fogú leányt? Nem ismerem, nem láttam. Azonban neki, a leánynak, leesett a viasz a fogairól. Ezek észrevették, a vén ördögök és [ördög]-asszonyok, s szájuk — — ^{γ)} : né, mit tett a szuka, né, mit tett a kurva ! Rajta, fogjuk meg, rajta, fojtsuk meg ! A leány elszaladt, de az öregek és asszonyok utána futottak. Hanem ő előbb eldobta jávorfa gerebenjét, s támadt egy jávorfa erdő. Az öregek

ete virent, pājisk vājks sintrevst. a son ete škasto tájteres meńs pafanste, i nej eri sońze marto.

(öreg ördögök) rágták ezt az erdőt, fogaik egyik beletörték. Ő pedig, a leány, akkor elmenekült a nagy bátyjához, s most is él ő vele együtt.

Jegyzetek. 1) „batne“ volt írva, nyilván csak íráshibából.

2) = liss.

α) „aşteme“, azt hiszem, nem más, mint „aşčeme“ = lenni, maradni. „Elküldte a nagy bátyjához ott lenni v. mulatni“ = látogatni.

β) „norovit.“ Csak az összefüggésből sejtem ki az „igyekezni“ értelmet.

γ) Ez: „kurgosk sustaž länkse“ szószertint: „szájuk varrva hárssal“ -- de mit tenne ez, nem tudom.

11. J o v k s.

Eřašt ařat babat. ařańt kuloš babazo, kadovš tejternesk. eřašt eřašt, ařaš opāř urvakš¹⁾. kozejkazo martunzo tejter tuš kavtoška. nedla pogoda i meri babaš ařańte: jomavtik pine esit tejterit, karman martut eřamo; a jomavsak, a karman eřamo. ařaš sajjze tejterinze, tuš virej i meri: ton tejterem kočkak tese jagudat, a mon moľan tumoń kāřamo. kadovš tejteres, tāřazo tuš kudov. čopotš čize, tejteres jakaš jakaš virga, muš kudine, sovaš kudineńte. a-kuvat aščeš, saš ovto, kańš tejtereńte kumbřat erk²⁾. i meri ovtoš tejtereńte: na kerksak kirgašinet, da iľa makso vejke-jak

11. M e s e.

Éltek atyus anyus. Az atyusnak meghalt az anyusa, maradt egy leányuk. Éltek éltek, az öreg megint megnősült. Az asszonya magával egy leányt hozott, akkorát mint kettő α). Egy hét múlva mondja az asszony az atyusnak: veszítsd el, kutya, a magad leányát, [s úgy] fogok veled élni; [ha] el nem veszíted, nem fogok veled élni. Az öreg vette a leányát; elment az erdőbe, s mondja: te leányom, szedj itt bogyókat, én meg megyek cserfát vágni. Ott maradt a leány, s az atyja haza ment. Esteledett a nap, a leány járt járt az erdő hosszában, talált egy házikót, bement a házikóba. Nem soká volt ott, jött egy medve, hordott a leánynak kagylókat gyöngyöket. Mondja a medve a leánynak: ne, fűzz nyakravalókat, de ne adj

erge riveškeňte! karmás tejteres kerksamo. riveškeš lisš kaznasto, meri: pafakaj tířakaj mońďä ergine, mońďä vejkiŋe, nužasto maštuvan. tejteres salavine maksš tenze ergine. — kudoso afańt babazo meri: ažo pine, vešnik tejterit, karman eřamo; a vešnisak, a karman eřamo. ařas sajš udalınze kotomka, tuš virej, vešneš vešneš, mujize tejterinze kumbřanek ergenek. kudoso uli pinesk, řavnı: tetam sš, pafań tusazo kombřanek ergenek. babaš lisi, řavi řavi pineńt: a ton a isřa merk „řav řav, tetam sš, lovžat tuji.“ pineš meri: vadnek kavto pelde pačalkset blida lango, isřa karman řavnomo. babaš vadni, son sevsınze, opäř isřa karmi řavnomo. babaš lisi, opäř řavi řavi peš-řuvso³⁾. udals ortava sovaš ařas, tujize tejterinze kumbřanek ergenek. babaš opäř i meri afańte: jomavtik pine esin tejterem, eřan; a jomavsak, a eřan. ařas tuš, sařize, meri: kočkak ton jagudat, a mon mořan tumoń kãřamo. ařas tuš kuv⁴⁾, kadize tejterent. řize řopotš, jakaš jakaš tejteres virga, muš kudıne, sovaš kudıneńte. toso ovto kerksš erginet kumbrinet. tejteres karmás kerksamo, lisš kaznasto riveške, meri: pafakaj tířakaj, mońďä

egy gyöngyöt is a kis rókának! Elkezdett a leány fűzni, kijött a padlat alól a kis róka, azt mondja: nénikém etetöm, nekem egy gyöngyöcskét, nekem egyecskét, föl bírom magamat a szükségből. A leány titkon ád neki egy gyöngyöt. — Otthon az öregnek az asszonya azt mondja: eredj kutya, keresd a leányodat, [s] fogok élni; [ha] nem keresed, nem fogok élni. Az atyus magára vett egy átalvetőt, elment az erdőbe; keresett keresett, megtalálta a leányát kagylóstúl gyöngyöstül. Otthon van nekik kutyájuk, [az] csahol: ř) Atyám jő, a nénit hozza kagylóstúl gyöngyöstül. Az asszony kimegyen, üti üti a kutyát: hanem te így szólj „csah, csah, atyám jő, csontokat hoz.“ A kutya azt mondja: kenj kétfelől lepényeket tálra, úgy fogok csaholni. Az asszony keni, ő megette, megint úgy kezd csaholni. Az asszony kimegyen, megint üti üti a serpenyőnyéllal. A hátulsó kapun bejött az atyus, hozta a leányát kagylóstúl gyöngyöstül. Az asszony megint mondja az atyusnak: Veszítsd el, kutya, a magam leányát, [úgy] élek; [ha] el nem veszited, nem élek. Az öreg elindult, oda vitte, mondja: szedj te bogyókat, én megyek cserfát vágni. Az öreg elment haza, ott hagyta a leányt. Estveledett, járt járt a leány erdő hosszában, talált egy házikót, bement a házikóba. Ott egy medve gyöngyöket kagylókat fűz. A leány elkezdett fűzni, kijött a padlat alól a kis róka, azt mondja: nénikém etetöm, nekem

ergine, monďä vejkinė! tejterneš meri: vanika ovto babaj, riveškeš veši. ovtoš meri: a ton tok⁵⁾ puřom řrās kšneń palkaso! son toka-sazo. riveškeš meri: nu mařtuvan ikele-pelej. tejterėš matš ovtonř vaks, ovtoš řatorso tejterińř sindrize. saš kudosto tefazo, tujinze lovařanzo, sajinze křpters, i sajinze kudov.

győngyőcskėt, nekem egyecskėt! A leányka azt mondja: nézd medve anyuskám, a kis róka kér. A medve mondja: te űss tőgyőm végébe vasbottal! ő megűti, a kis róka mondja: no bírom magamat ezen-tűl. A leány lefekűdt a medve mellé, a medve — val ř) a leányt szétszaggatta. Eljőtt hazulról az atyja, elhozta [onnan] a csontjait; vette kosárba s elvitte haza.

Jegyzetek. 1) E helyett: űrvakstš.

2) = erkt, ettől: erge.

3) = řvřtso, ettől: řvřto.

4) E helyett: kudov (haza). Meglehet, hogy csak írřshiba; de az is, hogy a „kudov“ néha a beszédejtésben így ősszevonódik.

5) A „ton tok“ helyett csak ez volt: ton; de így nincs ige, pedig itt parancs van kifejezve, a melynek a kővetkező „tokasazo“ a végrehajtását adja elé.

α) „kavtořka.“ Így fordítom Ahlqvist ř. 78. szerint, a hol ilyen pelda van: avařka = von weibes grösse, alařařka = „von pferdes grösse.“ A „kavtořka“ itt a leány otromba vastagságára czéloz. Külőnben a řka ragot már fentebb is találjuk, a 8. szám alatti mesének elején: „kajř pokř tuvořka“, azaz: akkorára nőtt a mekkora egy nagy disznó. A rag eredetére nézve azt vélem, hogy nem egyéb, mint a mordvin „řka (idő)“ szó, a mi mellett csak a tatár řar; csuvas řoř szóra kell emlékezni, mely időbeli és testbeli vagy tərbeli kiterjedést jelent.

β) Gondolom ez találja el a „řavni“ értelmét.

ř) „řatorso.“ Nem találom a „řator“ szót; talán az oroszból vett „lapa“ helyett való igazi mordvin szó = talp.

12. M o r o t.

a) Mon kaduvin andamos tetasto vejkiné, avastonzo skanfunzo. čokšne pozda madniliń, valkske rana stakšnilin. kov dumajin gadajin? pokš vir langov tukšniliń. purnas serias sbrujanzo; křanšin tolgat solmonzo, targań uške oždanzo. targań pařej lavskeze, sijas navaž křukazo. šado vādkāmeń tunonzo, kavto šat pićenze; taratsto tarats vājs tokšešt, selmste selms vejks vankšnošt. sokas izas kundilil; pokš poľanava jaksekšnešt, jadaz lejin kivalma gulajakšnošt, lamo šuro vidnekšnešt, säjed kopnas vačkakšnošt.

b) Mamul mokšo pokš mokšo, Raužo mokšo kol mokšo. Suroń kivalms janneze, Suro práso stanneze, Suroń kivalms vaľgejneze. kajati kudoso sisem Raužo mokšoń polanzo; avardit čirilđit vere Nižnoj kijava: eľ tujif! puvak puvak kol-varma, targak ton raužo pokš päľne; pizek pizek pizemne, naksavt naksavt Mamul mokšoń čuvtonzo, sitrek sitrek kol-varma čuvtonzo, naksavt Raužoń mokšoń pizenze.

12. D a l o k.

a) Ęn maradtam a fiatal ember, atyától egyecske, az anyjától egymaga. Este későn le akartam feküdni, reggel korán föl akartam kelni; hova gondoltam találgattam? A nagy erdő-térséghez α) akartam indulni. Gyűjtötte szedte β) a szerszámaid; holló-tollak a szárnyai, húzott drót a kantára; húzott selyem a bölcsője, ezüstbe mártva (megezüstözve) a horga. Száz ötven a cserfája, két száz a fenyűfája; ágról ágra egybeérintettek (összeérintkeztek), szemből szembe egybe nézegettek. Ekéhez boronához akartak fogni; a nagy mezőn át lépdelték, — γ) patak hosszában sétáltak, sok gabonát vetegettek, sűrű asztagba rakogatták.

b) Mamul^đ) mordvin nagy mordvin, Fekete mordvin — ϵ) mordvin. A Szura (folyó) hosszában az ősvénye, a Szura fején (végén) az osztovátája, Szura hosszában a hangja. Lármáz ζ) otthon Fekete mordvinnak hét felesége (? cseléde); sirnak rinak η) fent a Nižnoj (novgorodi) úton: hej elmentél! fűj fűj zivatar θ), húzz [össze] fekete nagy felhőt; essél essél eső, rothaszszd rothaszszd el Mamul mordvinnak fāit, rothaszszd el Fekete mordvinnak fészket.

Jegyzetek. α) „langov“ itt nem postpositio, mert különben „lanks“ alak használatnék, s elötte genitivus volna. „vir-lango“,

mint compositum, lehet „erdő-térség“, mert „lango“-nak superficies, tér jelentése van, p.o. kalmo-lango (sír-tér) = temető.

β) „sernáš“ nyilván az előtte álló „purnas“ synonymuma, s nem lehet azért itt a „sernems : szükségét végezni W.“ ige. De ki értetik subjectumnak, az előttem homályos. A következőkhez az is jobban illenék, ha a „purnas sernáš“-t participiumnak lehetne érteni, úgy hogy „sbrujanzo“ nominativus volna.

γ) „jadaz“ a „lej : patak“ előtt akár tulajdonnév is lehet, a mit én itt meg nem tudhatok.

δ) A „Mamuľ“ csakugyan eléfordúl a férfi-tulajdonnevek között, melyeket Reguly összeírt. Azért a párhuzamos helyen álló „rauzo : fekete“ szót is tulajdonnévnek vettem.

ε) „kol“ szó van e helyen, mely a „pokš“-nak megfelelőleg adjectivum volna. Alább a „kol-varma“-ban is van *kol*, a mely a „kovol wolke, regenwolke W.“ szóval igen alkalmasan egynek vehető. E szerint talán „vastag“-ot jelent.

ς) „kajati“-nak e jelentése körülbelül az összefüggésből s a „kajgi : hangos R.“ szóból kisejthető.

η) „čirildit“ az „avardit“ mellett, nyilván hangutánzó, csak olyan lehet, a milyen a magy. *ríni* a *sírni* mellett.

θ) „kol-varma“, lásd az ε) jegyzetet.

13. M o r o t.

a) Jalginen azuravinen, jalginen bojaravinen, sovado sado jalginen turma baňazin, turman sledin sledinen, umorijan brodin brodin, ojsede azuravinen, ojsede bojaravinen, aščede azuravinen, aščede bojaravinen! vanimiz azuravinen, vanimiz bojaravinen, koda sindin sedejin, sivin sijan salmokskeks, mendivin pižen kečkakskeks. valkske stin raneňka, čokšne madiň pozdenka. ašinste šlin

13. (Menyasszonyi) Dalok.

a) Társaim asszonyaim, társaim úrasszonyaim, menjetek be, jöjjetek társaim a börtön fürdőmbe α), börtönnek —, — — β), üljetek γ) asszonyaim, üljetek úrasszonyaim, legyetek itt asszonyaim, legyetek itt úrasszonyaim! Néztetek engem asszonyaim, néztetek úrasszonyaim, hogyan törtem szívemet, szakadtam δ) mint ezüst-tű, hajlottam mint réz-horog. Reggel fölkeltem korán, estve lefeküdtem

nardiń, javavti ¹⁾ tejter' udomnem. kařsıń kavto pilginen; prakstam tapardi ¹⁾ vađařci; prakstapem ředi pečadi; karem tongi potmadi; karksem tapardi řormadi. pokajem orři, kiřks peđař; řuřpanom orři runks lađař. vanks lijanaziń pokajem, ařo gumagań ²⁾ řuřpanom. algat livtiń umař-undoń undoksto, elzireť livtiń pižeť lopasto; elzire vaks livtiń mako svetkasto; sive-peńť livti ¹⁾ smorodina lopasto, sive vikřniń řiriđi ¹⁾ pavań tolgasto. purniń tajter' pirinem, jorundi ¹⁾ tejter' serinem. nile tuřomřčikinen puomodo vaksoziń! ajdo azuravinen, ajdo bojaravinen; ařčede azuravinen, ařčede bojaravinen! kruřan pižeť kruginen, piřan pižeť pletennen.

b) Ok tirinen, kavto vařkamnen! tirinem tiri avakaj, saka malaziń, moľka vaksoziń! pasiba řramozit vanmozit! tirinem tıra teřakaj, saka ikelin, moľka malaziń! pasiba řramozit vanmozit! ve pelin ařči či-paskem, ombo pelin kol-baskem, nuřana řeriń kirdinen, lovtana řačoń kekřinen. koj baslovat tirinem teřakaj? pokř teřań vaks, babań vaks. tirinem tıra avakaj, koj baslovat tirinen?

későn. Fehéren mostam, törültem, osztottam, [én a] leány, az ál-momat. Fölbocskoroztam két lábamat; lábtekerceimet föltekertem, kisimogattam; tekercsvégemet — ε) megpecsételtem; bocskoromat fölöltöttem — ζ); bocskorszíjamat föltekertem, kiczifráztam. Ingemet öltöttem föl, a testhez tapadt; řuřpanomat öltöttem föl, a derékhoz illet. Tiszta lenből való az ingem, fehér pamut a řuřpanom. Az alsó himzéseket vettem almafa gyökérből, az — η) vettem berkenyelevélből; az — τ) mákvirágból; a gallérvéget vettem ribiszkéveléből, a gallér himzését θ) — ι) páva-tollból. Gyűjtöttem [én] leány sövényemet, dobáltam [én] leány makkomat. Négy börtönőreim gyülekezettek mellém! Gyertek asszonyaim, gyertek úrasszonyaim! legyetek itt asszonyaim, legyetek itt úrasszonyaim! Körzőm réz-kőreimet, keritem réz-cserényemet.

b) („Az elmenetelnél“). Óh szüleim, két szeretett *) szüleim! Etetőm édes ^{λ)} anyuskám, jöjj közelembe, jer hozzám! Köszönet a tartásodért, gondviselésedért! Etetőm édes atyuskám, jöjj eléem, jer közelembe! Köszönet a tartásodért, gondviselésedért! Egyik felemen a Nap-uram, másik felemen a Hold-uram, kik nekem hintáló termetet tartanak, halovány születést elrejtének ^{μ)}). Hova adsz áldást édes atyuskám? Nagy atyához, nagy anyához. Etetőm édes anyuskám, hova adsz áldást? Nagy atyához, nagy anyához, sok hi-

pokš teťań vaks, babań vaks, lamo kuli rodiń vaks. mon ej vanan tiri avinem, mon ej tujan, tifa tetinem; piže kačamneks ej lišan, ašo ksnovineks keviřan.

c) Kodamo kardajs tujimiz, kodamo piřavs uskimiz? a sodan ete kardasto, a sodan piřavto. sedikele buvala pokvaluškań mařavtovs kardazoš, samakvaluškań piřavtoš. ete kardaz vakska jakiliń. valgej-pede jutiliń, selme-pede vačtiliń, koda širilša kvalilša, koda pokvalulvalša! mosne mosfaž kardazom, most pätnė čavož gožđazo, most etkne kfejaž smolaso; kudopřam tokaš meně vaks, pele meněse valmanzo; kudo kuńškaso či-pazom, kudo kuńškason kol-pazom; koda tutetš pirinem! ruziń kalmo tońt kudot, moda vaksne tońt valma, pekšeń keriń tońt kenkši; lom ileveń piřavtot, kaš ileveń veřtavksot; mostot naksatš navozoks, gožđa tejevšt šovakaks, tońt smolat tuš rudazoks.

d) Lišminen aršt pokorso, serebrannoř potkovso; sijaks kumbuldiť langinesk, šta-tolks palit selminesk; nalkaž nalkit pilinesk, siřań erge aškinesk; tejterin kaštas kuroksisk, prozumentin²⁾ šlijinesk; potmo cepke oždinesk, pařsej jalav pulinesk, nučkań pařsej

res^{v)} nemzetséghez. Én hej nézek édes anyám, én hej indúlok édes atyám, zöld füstként hej kimegyek, fehér borsóként elgördülök.

c) („Az udvaron“). Micsoda udvarba hoztak engem, micsoda kerítésbe húztak engem? Nem ismerem ez udvart, nem ismerem e kerítést. Azelőtt — — ξ) hallattatott az udvar, — ξ) a kerítés. Ezen udvar mellett el járok vala, egy versztnyit megyek vala el, egy szemvéget (a meddig a szem lát) tekintetem: hogyan terjedt szét, hogyan dicsekedett o)! Híddal hidalva az udvarom, a hídvégek kiverve szeggel, a híd... k τ) enyvezve szurokkal; a háztetőm fölért az égig, fél égben az ablakai; ház közepén Nap-uram, házam közepén Hold-uram; hogyan — ρ) a keritésem! Orosz sír a te házad, a föld mellett a te ablakod, hársfa héjából a te ajtód; zelnice-meggyvesszöböl a keritésed, fűzfa-vesszöböl a házfedeled; a hidad elrothadt ganajjá, a szegek elvékonyultak o), a te szurkod sárrá vált.

d) Lovaim futottak takaróval τ), ezüst patkóval; mint ezüst fénylenek a szőreik (tkp. rajtavalójuk), mint gyertya égnek szemek; játszva játszanak füleik, szírjan^{v)} gyöngy a lóigájuk, leány — φ) a fékük, paszomántos a... uk χ); — ψ) a kantárjuk, selyem rojt a farkuk, csomó selyem a sörényük. Hej ráznak mozgatnak ω) ezüstöket,

grivinesk, ej sornuvtīt tarnuvtīt, sijat sīrnet ej tuvīt; ej dumajit gadajit vere-pelej Moskovov, alo-pelej Kazanej, obed-pelej Sizranej, pitnejeste mikšneme, dešovინeste ramseme, kal oboziñ uskomo ašo ksaviñ ramamo.

aranyokat hej hullatnak; hej gondolnak találgatnak fölfelé Moszkvába, lefelé Kazánba, ebédfelé (délfelé) Sizranba, drágán árulni, olcsón venni, hal terhet húzni (oda vinni), fehér — α) venni.

Jegyzetek. 1) Azt mégis meg lehet érteni a némileg homályos textusból, hogy a leány csak magáról beszéll, hogyan élt ezelőtt stb. Az igéknek e szerint kívántató praet. egyes-számi 1. személyalakja többször félreismerhetetlenül elé is fordul, p.o. šlin, nardiñ, kařsiñ, livtiñ. Föltetsző tehát, hogy közben-közben *ž* és *i* végű igealakok is vannak: javavtī, tapardī, vadašči, ščedi, pečadi, tongi, potmadī, ščedi, pečadi, tapardī, šormadi, orši, (sivepeñt) livti, siriždi, jorundi. Ezek sehogysem lehetnek praesensbeli egy. 3. szem. alakok, mert képtelenség azt mondatni a leánynyal, hogy p.o. más valaki köti meg a bocskora szíját. Föl kellene tehát tenni, hogy ezen igék, az 1. szem. *ñ* ragját elvesztették, a mi különben nem szokott történni; azonban még könnyebb föltétel az, hogy ezen *ž*, *i* végű igealakok az objectiv igeragozáshoz tartozó praet. egy. 1. szem. alakok, a melyekről az ott kívántató *ja*, ezen textusdarab nyelve szerint, elkopott, hogy tehát *ija*, *ija*-végűek helyett állanak, melyek Ornatov moksa grammatikájában *ije*-n végződnek. És csakugyan mindannyi mellett határozott tárgyszó van, v.ö. különösen a „sivepeñt livti.“

2) Nem tudni, vajjon csak íráshibából-e, de bizonyosan = pozumentñ (or. позыментъ) e szó.

A fordításhoz. α) Alább van a „négy börtönőr (tuřomščik)“ is; valami különös nász-szertartásra vonatkozhatik.

β) Az itt le nem fordított szók közül „sled“ = or. слѣдъ nyom, „brod“ is oroszoknak látszik (? бродъ gázló); „umorijañ“ egészen ismeretlen előttem, csak annyit láthatni, hogy turmañ-val párhuzamos genitivus-alak.

γ) „ojsede“ „ojsan“ igére mutat, mely „ozsan“ helyett állhat, úgy a mint „kardajs“ e h. „kardazs“; ezen ige tehát az „ozan leülni“ igének frequentatív, vagy W. szerint intensív alakja.

δ) „siviñ“ v.ö. „sivems brechen (intr.) W.“

ε) „ščedi“ v.ö. az 1) jegyzetet. — ζ) „potmadī.“

7) „elziret (plur.) és elzire vaks“ (vaks : araszt R.) bizonyos inghimzéseknek elnevezései. Az „alगत“ megvan R.-nál.

8) „vikšni“ -nek a „sive-peint“-tel párhuzamos főnévnek kell lennie; azért „himzés“-sel fordítottam; a „vikšne-“ kivarrni himezni“ ige megvan R. és W.-nál, meglehet, hogy „vikšne“ egyszersmind névszó, melytől az ige látható képző nélkül származik, v.ö. kalmó sír, és kalmams temetni s egyebeket.

1) „siriždi“ v.ö. az 1) jegyzetet; a „sire szél, szegély“ szóból legfelebb a „szegélyeztem“ jelentést lehetne gyanítani.

2) „vaškammen“ — a fordításban egynek van véve evvel: „väčkamnen“ a „väčkan szeretni“ igétől.

3) Az „anya, atya“ előtti „tiri, tifä“ szó, tkp. „tápláló, etető“ felérhet a magyar „édes (anya, atya)“ szóval.

4) Csak annyira értem e sort, hogy szószerint így fordítánám: „hintálózó-termet-tartóim, halovány-születés-elrejtőim.“

5) „kuli“ a „rodo, nemzetség“ előtt nem lehet a „kulan, halni“-tól; bizonyosan az a mi a finn *kuulu*; másutt van „sodaž rodo.“

6) „buvala pokvaluška“ és „samakvaluška“ — orosz szók, s az első úgy látszik orosz femininum-alak is (бывала?), s nem akarom az alkalmasint hibásan leírt helyet valami constructióba kényszeríteni.

7) Megint orosz igealakok, a melyek e darabot nem igen ajánlják.

8) „most etkne“, többesi alak „etkne“ helyett, a milyen a „pätnä“ is; de az „etke“ szót nem ismerem.

9) „tutets“ praet. egy. 3. szem. alak volna „tutedan“ (?) igétől.

10) „tejevst šovakaks“ szó szerint: „tevődtek šovaka-vá.“ Itt sem kezeskedhetem a fordítás helyességéről: a šovaka-t a moksa „šuva vékony R.“ melléknév hosszabb alakjának vettem, a *ka* így különben is előfordulván a melléknév-képzésben.

11) „pokorso.“ Úgy hiszem nem tévedek, ha az or. покровъ-nak veszem a „pokor“-t.

12) A „szirjan gyöngy“ eszünkbe juttatja a „szürjan ezüst és vas“ emlegetését a vogul dalokban, l. Hunfalvy: A vogul föld és nép 200. l.

13) „kaštas“ — az „erge“ párhuzamossága szerint, főnév volna. Megtudására a „kastan : ajándékozni R.“ ige sem segít.

14) „šlijinesk“ — a „šljan mosni“ ige valamely származéka nem ad itt értelmet.

ψ) „potmo cepke“ — „has v. bél-láncz“ (?)volna.

ω) „tarnuvtüt“ nyilván a „sornuvtüt“ synonymuma; mint tárgy a sörény érthető.

α) „ašo ksaviín“ — nem tudom, micsoda fehér holmi mondatik itt megvenni valónak, vagy ezt kell-e olvasni: „ksnaviín (borsót)“?

14. M o r o t.

α) Kadovs vešinšnes skamunzo, serojt burojt rakšanzo potsó. karso kirsünze, škaž viškede ansünze, kandoín¹⁾ vätte simsünze. paínka ton avakaj prákinet, ađa usktan toít avakaj ašteme! uš purni serni a-poškineít avazo; kilš povotš veškineš rakšanzo. ok veškineš ejednem! sedikele tetat marto jakiliín, a lutkova latkova artnilíń; Saranskoj ojš vešinšnes artnekšnes, bazar kunškas arsekšnes. šado valks avanzo kis vešnekšnes; piže vinas son avanzo simize, tantej prákas sevize.

β) Mezdeń jomas, mezdeń valmas²⁾ Odívań-bijos³⁾ uš tede jomas, uš tede valmas Odívań-bijos: znať jomavtize, znať valmavtize Odívań-bijont Beketov³⁾ bojar; son i sajize sinesk paksinesk, son ledize i purnize paro kužinesk. ok a žal paksanok i a žal tánek virinek! toľko žal tánek maziń kužonok! maziń kužova gulajakšnińek, a nej nekuva tánek gulajamks.

14. D a l o k.

α) Maradt a legkisebbik magára, szürkék és pejek az ő lovai bent α). Istállóban tartotta őket, törött tönkölybúzáat etetett velük, hordott vizet itatott velük. Süss anyuskám kalácsokat, gyere vizlek téged anyuskám látogatni. Már összeszed készülődik β) a kicsinynek az anyja; befogta, fölkanthozta a kicsiny a lovait γ). Óh te kicsiny, gyermekem! Azelőtt az atyáddal járok vala, hegyen völgyön át δ) futok (v. hajtok) vala; Szaranszk városba futott a legkisebbik, vásár közepére hajtott. Száz rúbelt kért az anyjáért, zöld borban az anyját megitta, édes kalácsban megette.

β) Mitől vészett el, mitől kelt föl ε) Odívań-bij? Már ezért vészett el, már ezért kelt föl Odívań-bij: tudniillik vesztette, tudniillik fölígazitotta Odívań-bijot Beketov úr; ő meg is kapta az ő földeiket, ő vágta (kaszálta) és gyűjtötte az ő jó erdő-rétjüket. Óh be sajnáljuk földünket, s sajnáljuk a mi erdönket! Úgy sajnáljuk a szép erdő-rétünket! A szép erdő-réten sétálgattunk, de most sehova nem lehet sétálnunk.

c) Raužon paro tejter! ejt topudañ činas ⁴⁾ paroči! vedra potmaksne väd katneš, kofol potmaksne väd ešneš; tätanžo panart lopavtnes, avanzo panart čemeres. Suro väd lanks tuš muškeme, käpetets raužo pälneze; puvas viev varmazo, särgets blagoj pifgene; tuš čova pizemne, načtize raužon paro tejter: ejt ⁵⁾ lotkak lotkak pizemne! tefañ avañ panarisk a muškivit; moñ tefam kudosto pañsamam, avam teñse ⁶⁾ čavsamam; lomañ väles urvaks maksamam, kežej bojarin lomañ ekš. a-paro uli erämne, a-tantej uli jarsamem; valkske rana puvtasamiz, staka robotas pañsamiz.

d) Udiñ udiñ urakaj, da surguzin. ezem prinses täjivin, vief bokson moñ či-paske, a kerš bokson moñ kol-baske; pran valksne ⁷⁾ kol pifgene, pifgeneñt pärk teštinet; mäneliñt pärk sildejnet. mon sodasa avinem toñt onot, toñt onot erams raštams. vief boksot toñt či-paskeš toñt avavtot, a kerš boksot toñt kol-baskeš toñt ařavtot; prát valksne ⁷⁾ kol pifgeneš toñt anda mirdet, pifgeneñt pärk teštinetne toñt ejkakšne ⁸⁾; meneliñt perk sildejnetne sodaž rodna.

e) Veret alot a-pokš Aľon ⁹⁾ kudonzo, krustalnojt valmanzo, pižen trubat stolbanzo, pižen suřsat ortanzo; kšnese čavož kardasso,

c) Fekete szép leány! — — — — ζ) Veder fenekén víz — η) katlan fenekén víz melegedett; atyjának ingeit beáztatta, anyjának ingeit facsargatta. A Szura vizéhez indúlt mosni, támadt a fekete felhője; fűtt az erős szele, ordított a szent mennydörgő; jött finom eső, megáztatta a fekete szép leányt: Állj meg, állj meg eső! [Ha] atyának anyának az ingeik nem mosódnak: engem az atyám elkerget a házból, az anyám megver engem seprűvel; idegen faluba ad engem asszonyoknak, haragos úrhoz férjhez. Nem jó lesz az életem, nem édes lesz az étel; reggel korán fölkeltenek, nehéz munkára hajtának.

d) Aludtam aludtam menyecske, és fölserkentem. Lócza végére tevődtem, jobb oldalomon Nap-uram, s bal oldalomon Hold-uram; fejem fölött felhős ^{θ)} Mennydörgő, Mennydörgő körül csillagok; az ég körül csillagszikrák ^{ι)}. Én tudom asszonyom a te álmodat, a te álmod életre szaporodásra [van = életet, szaporodást jelent]. Jobb oldalodon a Nap-isten a te napad, a te bal oldalodon a Hold-isten a te ipad; fejed fölött a felhős Mennydörgő a te fiatal férjed, a Mennydörgő körül a csillagok a te gyermekeid; az ég körül a csillagszikrák a híres nemzetség[ed].

e) Fent alant [valók] a kis Aľo házai, kristályosak az ablakaik, réz csövek az oszlopaik, réz — k *) a kapúik; vassal kiverve az

serojt burojt rakšanzo potso ; ƙarso kirsinze, škaž viškede ansinze, kandož vette simsinze. meks serojnen a jarstat, meks burojnen a simfat ? seks azorom a jarstam, seks azorom a simfam : vere pelde Moskuvstq, alo pelde Kazańste službań kine mařavkšni. pižen stopkat koputan, ravužo pařsej grivinem, mazi pařsej pulinem, vädneks kumbi langinem, šta-tolks palit sälminen, čeveřks nalkit pilinen : službań kines sajsamiz, puškań šumnes glušavit pilinen, jakstere tolnes kurtavi grivinem, lamo vařnes ¹⁰⁾ gađavi pulinem, käv pandines sindirivit pižen koputan.

udvara, szürkék pejek az ő lovai bent^λ); istállóban tartotta, törött tönkölybúzáat etetett velük, hördött ^μ) vizet itatott velük. Miért szürkém nem esztek, miért pejlovaim nem isztok ? Azért gazdám nem eszünk, azért gazdám nem iszunk : fölülről Moszkvából, alulról Kazánból, [had-] szolgálatnak híre jár ^ν). Ha réz-poharak a körmeim, fekete selyem a sörényem, szép selyem a farkam, mint a víz fénylik a szőröm, mint gyertya égnek szemeim, mint egér játszanak füleim : hadszolgálatra elvesznek engem, ágyú morájába belesüketülnek füleim, vörös tűzbe megég sörényem, sok gödörbe megpiszkolódik farkam, köhalomba beletörnek rézkörmeim.

Jegyzetek. ¹⁾ Alább az *e*) darabban hasonló helyen „kandož“ van, a mi itt a „skaž“-hoz jobban illenek. Azonban a „kandoń“, is hasonértelmű part. praet., a minék fordítottam is.

²⁾ Lehetett volna „vālmaš“-t írnom, hogy jobban közeledjek a W.-féle „velmams“ igéhez. Csakugyan „vālm“- fordul elé fent is a 9. számban (96. l.). De alább (l. a 7. jegyz.) „vałksne“ is van W.-féle „velksne“ helyett.

³⁾ Helységnevének veszem, s azért nagy betűvel írom. Értelmezve, ha, a mint sejtem, ebből lett „odivań-pojoš“, a.m. „a mostoha anya rezgönyirfája.“ Szintígy személynévének kell lennie a „Beke-tov“ szónak „bojar = úr“ előtt.

⁴⁾ Mert különben sem értem a szót, azt sem tudom, hogy nem kell-e „činäs“-nek írni.

⁵⁾ A „tejter“ -nek, mely különben a „načtize“ igének objectuma, nincs ragja, pedig a határozott genitivusa kívántatnék itt : „tejtereńt.“ Vajjon nem kell-e a következő „ejt“-et, noha külön van írva (de interpunctio nélkül, mely egyáltalában nincs az eredeti kéziratban), hozzá olvasni, úgy hogy „tejterejt“ volna „tejtereńt“ helyett a megkívánt határozott genitivus-alak ?

6) E helyett: teñtse, ettől: „teñt seprü R. W.“

7) = veľksne W., lásd a 2) jegyz.

8) ejkakške-nek volt írva, nyilván csak íráshibából.

9) Alo-t személynévnek kell venni.

10) värnes-nek volt írva; a „vařa“ diminitivumát inkább vařne-nek írtam. Különbem nem sokat tenne e kis eltérés, v.ö. a 2) jegyzetet. A „lamo“-t meg e helyett írtam: loma.

A fordításhoz. a) „rakšanzo potso“, hasonló helyen e-ben is fordul elé; meg a)-ban is, mint a „befogta“ ige tárgya „rakšanzo.“ E szerint „rakša“ lovat jelent, a mit egy alább közlendő moksa-mordvin dal orosz fordítása is bizonyít.

β) „serni“ mint a „purni“ synonymuma, v.ö. a 12. számban „purnás serniás sbrujanzo.“

γ) „rakšanzo“, v.ö. az a) jegyzetet.

δ) „lutkova latkova“ v.ö. a 6. számban „lutkov latkov“ mellékneveket a föld egyenetlen voltáról mondva.

ε) Noha inkább a „jomas“-hoz hasonló jelentésű igét szeretnék itt, mégsem térhetünk el a „valmas“ tudva levő jelentésétől, ha le nem teszünk minden fordításról.

ζ) „ejt topudañ činas paroči!“ A fölkiáltó jelt csak az „ejt“ útmutatása szerint tettem ki; különben „topudañ“: megelégedtem, paroči: jószág“, de értelmes fordítást még sem adhatok. Még az is lehet, hogy az „ejt“-et a „tejter“-rel egybe kell olvasni, mint az 5) j.-ben egy alább eléforduló esetről gyanítottam. Különbem a „raužon“ vég n-je sem vétetett még tekintetbe a „fekete szép leány“ fordításban.

η) „katnes“ az „ešnes“-szel párhuzamos ige.

θ) „kol pignore“ — hogy csak egyről van szó, világos; a „kol“-t tehát úgy értem, mint a „kol-varma“ összetételben, l. a 12, b) számban.

ι) „sildejnet“ — többesi alak, s mint égi tüneményre a „csillagok“ után alig lehet másra érteni, mint „csillagszikrákra, v. futó csillagokra.“ Különbem W.-nál van „sildeje: szömölcs.“

κ) „pižen suřsat“, többesi alak „suřsa“-tól.

λ) Lásd az a) jegyzetet.

μ) „kandož.“ Fentebb a)-ban „kandoñ vätte“ van hasonló helyen, lásd az 1) jegyzetet.

ν) „službañ kine mařavkšni“ szószerint: „szolgálat útja halatszik.“ Alább „službañ kines sajsamiz“: sz. útjába elvesznek“, v.ö. 15, c)-ben „službañ kines avulin tuje.“ A kine bizonyosan a „ki: út“

szó diminutív alakja; a „kines“ postpositiói jelentése egyezik az egyszerű „ki“-től származott „kis“-szel is. A jelentésre nézve összevethető a cseremiszi „jišan“, ettől: „jiša: nyom, út.“

15. M o r o t.

a) Mázdeń paro Puzań pakša? čirev čamav pandopřav, lejev latkov lišmapřav; sijaks čudi vädneze, siřneks ¹⁾ lisi lišmapřazo. pokš bojar Puzań pakšańt sajsazo, Latišovskoj bojaravańt marto. A ne Puzań ařatne eř dumajit, eř gadajit veleń puromksne: koda sajmeks tenek Puzań pakšańt? kavlenesk ²⁾ bratelniki jakašt valem puromksos; kavto pelej šukuńašt kolmociń pelej puurgatšt: miń sajsinek te pakšańt, miń nälksinek te pakšańt. piřatanok, přanok livti koršoks; miń tuřanok livřamo: a ikelej sasavřtam, a udaloj kaduřřtam, a ruřřjane pedivřřtam, a sabřlane kãravřřtam.

b) Mázdeń paro Ařař vir? undovř taradovř pekšenze, nepundařat ³⁾ pičenze. kozo řaji činemneř piřine? paro virs, Ařař virs; kolmo alnet činemneř alijař, kolmo lãvksket livřnekšneř. mãzde mãzde pãřsineze te činemneř lãvkskenze? pokš ořoldo pãřsineze, lãvksšń salĩ kavaldovř vansineze. kona vãřte kadńineze, kona čine kadńineze,

15. D a l o k.

a) Miért jó a Puzai mező? [mert] oldalas arczos ^{a)} hegytetős, patakos völgyes forrásos, mint ezüst foly a vize, mint arany jó ki a forrása. Nagy úr megkapja a Puzai földet, a Latisovszki úr-asszonytól. De a puzai emberek hol gondolnak hol találgatnak a falugyűlésen: hogyan lehet nekünk a puzai földet megkapni? Ketten együtt léptek testvérek a falugyűlésbe; kétfelé meghajtották magukat, harmad felé megfordultak ^{β)}: mi kapjuk meg e földet, mi veszszük el e földet. Bekerítjük, magunk röptülünk bagolyként; [ha] mi elindulunk röptülni: sem előrefelé nem érnek utól, sem hátra felé nem maradunk el; sem puska nem fog rajtunk ^{γ)}, sem szablya nem vág bennünket.

b) Miért jó az Atra erdő? Odvasak ágasak a hársfái, ... k ^{δ)} a feynyífái. Hova rak a csinem ^{ε)} fészket? A jó erdőbe, az Atra erdőbe; három tojást tojott a csinem, három fiat költött ki. Mitől mitől félti a csinem a fiait? Nagy sastól félti, madárfiat orzó hójától óvja. A mely éjjel elhagyta, a mely napon elhagyta, míg ő megjött, a

samozunzo pokš ofolos čavninze, lävksin salı kavalos salinze. tušt poľderse činemneit kavto sälmenze pukštör kämein surunzo ef avardi ef utirdi. ki marize ki kulize? andä mirde marize: ila 'varde činemnem, ila toskuva činemnem! ton täjk pizine, a te virnes ton alıjak, a te dräm pots ažo livfak, inoj mastors moĝa sires, tusto kuz präs.

c) A ulin šačo od čoraks, šačo-ulin avakaj pokš vir gunškas ašo kilejneks. mastorin päfk moň ulivilt undoksken, mänelin päfk moň ulivilt taradnen; kuščit kuščit taradnen, čäpit čäpit lopinen. kavto aľan molivilt šči uzerse, keĝa-ulimiz, kudov čiv uskuvulimiz, valdo čevneks laznuvulimiz; uran avan aščivilt, ketse tävne saji-vilt; ašo koňov kotinesk, koňov šorma tarkinesk. säste od čoraks a-ulin šačo, službaň kines avulin tuje. šačuvulin avakaj luči od käv-neks; moň alinem molivil, kudov čiv usku-ulimim, a-pokš kävneks laznuvulimim⁵⁾, kardaz kunškas aca-ulimim. moň jalginen langan jakault, ervek valkske šukuňakšnuvult.

d) Adädo jalgan, adädo ojan, maziň kužova jalgan jakamo, virga uktorga miň guľajamo; pokš poľanava jalgan jakamo, mazit

nagy sas megölte, a madárfiorzó héja ellopta. Elementek — ζ) a csinemnek két szemei — η) tíz ujjai vagy sír vagy — θ). Ki hallotta, ki vette hírét? Fiatal férfi hallotta: ne sírj, csinemem, ne — magadat ι) csinemem! Csinálj te fészket, s ez erdőbe tojjál, de ez — be κ) eredj röptülj, más λ) országba tenger partjára, sűrű fenyű tetejébe.

c) [Ha] nem születtem vala fiatal fiúnak, születném anyuskám a nagy erdőbe fehér nyirfának. Föld körül lennének az én gyökereim μ), ég körül lennének az én ágaim ν), — a leveleim ο). Két bátyám menne éles fejszével, levágnának engem, haza ξ) vinnének, világító fáklyának hasogatnának; hugaim néném ülnének, kézzel munkákat vennének; fehér papiros a szövetük, papiros írás a...uk π). [Ha] akkor fiatal fiúnak nem születtem vala, [had-]szolgálatra nem mennék. [Bár] születtem volna anyuskám inkább új kőnek; az én bátyám menne, haza ξ) vinne engem, apró kővé hasogatna engem, udvar közepére kiterítne. Az én társaim rajtam járnának, minden reggel köszönténének.

d) Gyertek társaim, gyertek barátim ρ) a szép erdőretnen társaim járnı, az erdőben a csalıtban σ) sétálni; a nagy mezőn társaim

svetkatneń jalgan tapamo, gorni povkatneń jalgan sezname, šoral⁶⁾ jutkova jalgan putneme, pokš ki sireva jalgan jakamo, mazit čoratneń jalgan vannomo. jutit kijava kolmo burlakket, vaj kostoń jalgan ene burlakne? saratovskojń šupav kupeciń. siń molit jalgan Nižnoj kijava, oška bazarga jalgan jalgan jaksekšnešt, traktir kudova jalgan sovsekšnešt, jakstere vinado jalgan simnekšnešt, mořań kuvalma karabla lankso jalgan ukšnokšnošt. ej molit jalgan ene burlakne, esisk storonav sińsk tetask avask ejenesk; eř učit kudoso sińisk, žerebejnese bratusk ej kajsit: konane mořmeks inazorone jalgan služamo. satotš vä burlakšte inazorone jalgan služamo.

járni, szép virágokat társaim tiporni; csörgögombokat τ) társaim leszakítani, — υ) közé ültetni; nagy út szélén társaim járni, a szép fiúkat társaim nézni. Elmennek az úton három *burlakok* φ), vajjon honnan [valók] társaim ezek a burlakok? Egy szaratovi gazdag kereskedőnek [emberei]. Ők mennek társaim a Nizsnoj (novgorodi) úton, városokba vásárhelyekbe társaim társaim jártak, fogadókba szálltak, vörös bort társaim ivogattak, tenger hosszában hajón társaim úszkáltak. Hej mennek társaim ezek a burlakok, a magok oldalán az ő apjuk anyjuk gyermekük; várják otthon őket, sorsot vetnek a testvéreik: melyiknek kell menni a császárt társaim szolgálni. Jutott a sors egyik burlaknak, hogy a császárt társaim szolgálja.

Jegyzetek. 1) „siřnek“ volt írva, íráshibából.

2) Így van írva; vajjon „kavtonesk“ akart itt állani? a fordításban ezt követtem.

3) „nepundařa“ melléknév volna, s valóban nagyon elüt a mordvin melléknevek szokott formáitól.

4) E helyett „ila avarde.“ Talán jobban így lehetne írni: „iř avarde.“

5) Ez volt írva: „laznuvuliovim.“

6) A „šoral“ előttem még ismeretlen szó; a moksa „šora: gaboná“-ra sem lehet gondolni, mert ez az erzában „šuro.“

A fordításhoz. α) „čirev čamav“ — szó szerint „oldalal arczoš“; nem kísértem azt szorosabban jellemezni; úgy látszik főleg az alliteratio hozta a két szót egybe; ugyanazt látjuk a következő sorban: lejev latkov lišmapřav.

β) „puurgatšt“ — a „puvuřan: csavarni, tekerni R.“ igéhez

csatolva „puurgadan“ inchoativ, vagy inchoativ-momentan ige lenne, mely a „megfordúlok“-kal értelmezhető.

γ) „a ružjane pedivtam“ — personalis passiv ige van, a mi-lyen a következő „káravtam“ is, mely amannak értelmezését könnyíti. A mint ez = vágódunk (szablyával), azaz: szablya vág bennünket“, úgy amaz mintegy: „ragadódunk puskával“, azaz: puska ragad ránk = fog rajtunk.

δ) „nepundařat“ — lásd a ³⁾ jegyzetet.

ε) „činemneš“ a szokott diminutivalak. Nem tudván, miféle madár ez, megtartottam a „csinem“ szót, hogy legalább kiírhas- sam.

ς) „pořderse.“ η) pukštor.“ θ) „utirdi“ — nem hiszem, hogy az „utirdan: simítani R.“ igének itt helye volna, tán inkább az „avardi sír“ igének synonymuma. Különben az egész hely, melynek csak egyes szavait értem, de nem construálhatom, úgy látszik a madár- nak fiai veszte fölött való fájdalmát s jajveszéklését akarja eléadni.

ι) „ila toskuva“ — annyi látható, hogy reflexiv ige van, tán azt mondja: „ne vagdald, tépdesd magadat.“

κ) „te dřam pots“ — hogy mi a „dřam“ (vagy „třam“, mert csak a te-vel való összeajtás hozza elé a d-t), nem tudom; vajjon „třan: táplálni“ igének származéka-e?

λ) „inoj“-t csak az orosz иной, иный-nek lehetne tartani, noha föltetsző, hogy a „más“ra itt orosz szót használ, a mordvin „lia (moksa: ilä)“ közönséges használatú levén. Az összefüggésbe sem illik a „más országba“, miután előbb világosan az van mondva, hogy „itt, ebbe az erdőbe tojjál.“

μ) „undoksken.“ Minthogy a „taradnen: ágaim“-nak áll elle- nében, nem lehet más az „undoks“ (dim. „undokske“) jelentése, mint „gyökér.“ Ezek terjednek a földben, míg az ágak az égben, mint a dal mondja. Más tehát „undo: faodu.“ Különben „undo“ az erzában R. szerint „fa“-t is jelent, p.o. „umaf undo“ almafa. Maga az „undoks“ szó eléfordult már fent a 13. számban, s csakugyan egynek tarthatjuk a moksa „unks: gyökér“-rel.

ν) „kuščit kuščit“ az „ágaim“ alanyhoz való ige, valamint

ο) „cäpit cäpit“ a „levelcim“-hez való. Az utóbbi, ha jól sejt- tem, „suhognak“-féle, amaz tán a „kužan“-nak frequentativuma „foly- vást emelkednek“, azaz: „föl s alá ingadoznak.“

ξ) „kudov: haza“ után van még a fölösnek látszó „čiv“ szócska.

π) Előbb az levén mondva, hogy a szövetük oly szép fehér,

mint a papiros, az „írás“-hoz hasonlított „tarkine“ valami hímzés vagy kivarrás lehet. A „tarka“ különben „helyet“ jelent, „tarkine“ annak diminutiv alakja volna.

ρ) Másutt nem találtam az „oja, ojoj“ szót, mely a „jalga, jalgaj“ synonymumának mutatkozik.

σ) „uktorga“ ez után „virga“, a mely szintén prolativus eset. Látnivaló, hogy „uktor“ a „vir“-rel hasonjelentésű, s úgyhiszem eltalálja a „csalít, harasztos“, melyre különben W.-nál csak az orosz „kustar“ szó van.

τ) „gorni povkatnei“ — lásd e virágnévről fent a 3. számban az α) jegyzetet.

ν) „śoral“ — lásd a σ) jegyzetet.

φ) „burlak“ orosz szó, volgai hajómunkások helybeli elnevezése.

II.

Regulynak nyelvtani jegyzetei a moksa-mordvin nyelvről.

Ezen „jegyzetek“-et közölvén, szándékosan meghagyom e címet, mely legalább többet nem ígér, mint a mennyit nyújtanak. Mert először nem teljeselek, p.o. a névmások föl vannak ugyan hozva, de nincsenek meg a számnevek; azután nagyobbbrészt még csak példafölhozások, melyekhez észrevételek csatlakoznak ugyan, de melyekről a nyelvtani jelenségeket összefoglalólag leíró szabályok még nem vonattak le; sokhelyt fejtegetés és fordítás nélkül vannak odavetveolyalakok, melyeket másunnan kell értelmeznem. Mind a mellett e jegyzetek, úgy a mint rendezve vannak, a moksa-mordvin nyelv-alakoknak meglehetősen vázlatát adják, s nem csak érdekes látnunk, hogy fogott föl Reguly egyetmást, hanem becses materialénak is kell azokat tekintenünk, melynek, Ahlqvist rendszeresen kidolgozott grammatikája mellett is, főleg ejtési eltérései miatt, a mordvin nyelv tanulmányozására hasznát vehetjük.

A. A nyelvhangokról szóló jegyzetek.

§. 1. Az ö n h a n g z ó k két osztályra oszlanak; tiszták: *i, e, a, o, u* és átváltak (umlaute): *é, ä, ë, ï*. Tudni kell, hogy Reguly az *é* betűvel *i*-hez közeledő *e*-t, az *ë*-vel majdnem *ö*-nek hangzó mély-

hangú *e*-t akar jelelni; az *ë*-nél nyiltabb az *ï*, mely Regulynál többnyire csak a szó végén fordul elé; úgy áll tehát *ë* az *ï*-hoz, mint *e* az *i* hez.

A kettős önhangzókat R. kifelejtji; csak azt jegyzi meg, hogy *t* után az *a* úgy hangzik, mint *eü*, p.o. *fasta* úgy mint *feasta*; szintígy *p* után: *p*ra úgy mint *preä*.

Az erza-mordvin önhangzókat is egybeveti a moksabeliekkel. Ezek: *a, e, i, o, u, ä*. A moksa *ë* helyébe *u* lép, az *a* a szó végén *o* lesz; az *e* sincs meg, mindig *i* van helyette; az *e* előtt mindig lágyított mássalhangzó hallik (a mennyire t. i. a mássalhangzó minősége szerint az jól kivehető); az *i* majd lágyan majd keményen (magas- és mélyhangulag) hangzik, de kevés különbséggel; a lágy *i* előtt szintén lágyított mássalhangzó áll.

§. 2. A mássalhangzók: *h, j, f, v; k, g, t, d, p, b; r, l, n, m; s, z, š, ž, c, ž, č, ž*.

A mássalhangzók változásai. —

A mássalhangzók vagy kemények vagy lágyak (azaz: nem-lágyítottak v. jésítetlenek, vagy lágyítottak, jésítettek). A lágyság folyékonyvá (fluid) teszi ezeket: *t, d, l, r, n* (*t̄, d̄, l̄, r̄, n̄*), rövide a sziszegőket; nem igen észrevehető ezeken: *k, g, p, b, m, v, f, p.o. tackä* (lágý *k*) és *tackat* (kemény *k*); a lágý *h* i-félét hallat¹⁾. A mássalhangzók lágysága, a mennyiben azok folyékonyságában áll (azaz a tulajdonképi jésítés, ezekben: *t̄, d̄, l̄, r̄, n̄*) főleg *a, o, u* előtt tisztán kivehető; *ä, e* előtt kevésbbé vehető észre, minthogy a mássalhangzó itt a lágý elemét az önhangzóra viszi át; *i* előtt a mássalhangzók lágysága észre sem vehető.

Mássalhangzó kettő is állhat a szó elején: *r* vagy *l* valamely tenuissal, *p, krandas, t̄ran, pran, klänc*; sziszegők tenuissokkal, p.o. *psi, skam, sfan, kšni*. Oly *ks*, mely többtagú szók közepén vagy végén még más mássalhangzóra következik, maga előtt (alig hallható, s azért el is maradó) rövid *š*-t hallat²⁾. Szó végén eléfordúl *kt* is.

¹⁾ Meg kell jegyezni, hogy *h* a mordvinban csak mássalhangzó előtt (főleg *k, t* előtt) fordul elé, miből a *χ*-féle értéke önként kiviláglik. Lágýított *h* nem egyéb, mint a *j*-nek megfelelő előhangú *χ* = német *ch* ebben: *licht, wicht*, a mely másképen hangzik, mint a *ch* ebben: *wucht*. Amazt p.o. *u* után próbálván ejteni, észrevehető a *j* hang belevagyülése, p. o. *kuht* úgy hangzik mint *kujyt*; sokszor tehát így is ír R. hangzás szerint: *jht*.

²⁾ P.o. ilatks, šävks. Alább (122. l.) a *ved, kud*-nak factivusát *kušks, vetšks*

Media nem állhat közvetlenül tenuis előtt, hanem elváltozik tenuissá: *kud-t* helyett lesz *kutt*. Szintígy a sziszegők, p.o. *vaz-t* lesz *vas-t*. De *z* megmarad *t*, *s* előtt (a mi a *t*-re nézve az előbbiekkal ellenkezik, *s* csak az *s*-re nézve áll, a minek másutt példáit is találjuk). Szintígy *a*, *v*, p.o. *kev-t* lesz *keft*, de *k*, *s* előtt megmarad a *v*.

Az *s*, *š* ellágyúlnak *ś* előtt *z*, *ž*-vé. A *k*, *t*, a melyek után önhangzó következik, ha előttük *n* van, ellágyúlnak *g*, *d*-vé.

Az *n* *t*-vé lesz, az *m* meg *p*-vé, ha utánok *t* következik, p.o. *patlama* (ebből: *pañtama*, a *pañan* igétől), *siptama* (ebből: *simtama*, a *siman* igétől).

A kemény *r*, *l* (nem *r*, *l*)-nek, mássalhangzó előtt erős rezgése (vibratiója) van, p.o. ezekben: *pulf*, *kelda*, *polda*, *jurta*. — Az *r* és *l* aspiratiót kapnak *k*, *t*, *n*¹⁾ előtt, de nem mindenkor, p.o. *nalhkan*, *šarhkan*, *velhfan*, *nérhfan*, *arhci*, *nilhks*, *korhñan*.

§. 3. Az önhangzó k változásai.

A szótagkezdő mássalhangzó átviszi a következő önhangzóra a maga keménységét vagy lágyágát. Azért *e*, *i* mindig lágy (lágyított) mássalhangzó után áll, ellenben kemény után mindig *ë*, *ï*²⁾. Az *o* változatlan marad, akár kemény akár lágy mássalhangzó után: *joran*, *koskan*. Az *u* egy keveset, de nagyon csekély mértékben, *ü* felé hajlik lágyított mássalhangzó után: *nuran* majdnem úgy hangzik mint *nüran*. — Az *a*, szó végén, lágyított mássalhangzó után, vagy ha utána még lágyított mássalhangzó következik, *ä*-vé lesz. Szintígy *é* lesz *i*-vé. Megfordítva pedig *ü* lesz *a*-vá, ha utána kemény mássalhangzó következik, p.o. *tü* (*ez*), *tasa* (*itt*); *atü* több. *afat*; *paksü*, illativusa *paksás* stb.

Két önhangzó nem lehet együtt középső szótagban, azért van p.o. *avalen* e h. *avaelen* (asszony valék), *akšülen* e h. *akša-elen*, *ačülen* e h. *atä-elen*. Azonban az *i* állhat *ä*, *i*, *u* után, de ha utána még *v*, *m*, *z* következik, elváltozik *e*-vé, p.o. *näi*, *näevan*, *naemajt*; *ui*, *uez*. Az *a*, *o* után *i* lesz *j*-vé (azaz diphthongust képez vele). Az *u* után *e* lesz

nek írja Reguly, a mi ennek a rövid *i*-nek épen számba sem jöhetését mutatja. Mert különben, ha teljes önhangzó, *kudika*, *vedika* alakok kellenének, minthogy csak a kemény *k* előtt keményül meg maga a *d* is *t*-vé.

¹⁾ Mindig olyan *n* ez, mely előtt *t* esett ki. Hozzá lehet tenni a *c*-t is, mert *ts*-nek hangozván, *t*-vel kezdődik.

²⁾ Ezt akár megfordítva is lehet mondani, hogy az önhangzóhoz alkalmazkodik a megelőző mássalhangzó.

i-vé ¹⁾, p.o. *uin* úsztam, ellenben: *uemä*. — Az *a* a szóvégen *ë*-vé lesz, kemény *t* előtt: *kuta* macska, *katët* macskák (t. i. olyan *a*, mely általában, hangsúlytalansága miatt, gyengíthető; mert van olyan *is*, mely megmarad, p.o. *cora* fiú, *corat* fiúk; azután nem csak kemény *t*, hanem egyéb mássalhangzó előtt is, p.o. *tuva* disznó, több. *tuvët*, gen. *tuvëh*, factiv *tuvëks*). Ugyanakkor *ä* lesz *e*-vé: *pälnä* öcs, több. *pälhet*, *milü* evezőlapát, több. *milet*. — Az *é* következő (szótagbeli) *e*, *i* által *i*-vé lesz, p.o. *sëman* iszom, ellenben: *simi* iszik, *simen* ittam (ebben tehát önhangzóattractio mutatkoznék). Az *é* olyan *v* előtt, mely után *t* van (mikor azután maga a *v* *f*-fé változik), *u*-vá lesz, p.o. *kerdëvan* tartom magamat, *kerduftama* tartjuk magunkat.

§. 4. H a n g b e t o l d á s. Betoldható *j* két önhangzó közé ²⁾, p.o. *näen* v. *näjjen*, *verijän* (ritkább: *verivan*). — Szintigy *v* (*u* után): *šaržu* szürke, *šaržuvan* szürke vagyok.

Önhangzó és mássalhangzó közé betoldatik: *h* gyakran *i* és *t* közé: *veri*, *verihtama*. Szintén *j* és *t* közé, de akkor maga a *j* kivettetik: *kuj*, *kuh'tama* ³⁾. Továbbá *f* toldatik be *u* és *t* közé, p.o. *šaržu*, *šaržuftama*.

Két mássalhangzó közé betoldatik: *h* az *r* és *t* közé, p.o. *para* jó, *parhtama* jók vagyunk; *l* és *t* közé, p.o. *kal* hal, *kalht* halak; *osal* rossz, *osalhtama* rosszak vagyunk. — Továbbá *t* az *n* és *k* közé, p.o. *pank* kergess (*v. pank*, a *pañan* igétől); *t v. d* az *n* és *s*, vagy *n* és *z* közé: *pañtsa* kergetem; *d* az *r* és *z* közé: *erdzü* v. *erzü* erza-mordvin (ezt inkább *z*-vel írjuk).

§. 5. H a n g k i v e t é s. Kivettetik önhangzó más önhangzó után, p.o. *avalen* e helyett: *avaelen* ⁴⁾. Továbbá *e* két *m* vagy két *d* közül, p.o. *simmä* v. *simemä* ittunk, *vaddä* v. *vadedä* kentetek. — Kivettetik a *j* ezek elöl: *h*, *v*, *k*, *t*, *d*, *m*, *z*, p.o. *kuj*: *kuh'tama*, *mij* elad:

¹⁾ Kérdezhetjük: mikor? mert előbb az mondatott, hogy *u* után is, ha *v*, *m*, *z* következik, nem *i*, hanem *e* áll.

²⁾ Betoldásról akarván szólni, mindenek előtt szükséges a példákat etymologice vizsgálni: itt p.o. *näjjen*-nek (láttam) *j*-je eredeti (praes. *näjjan*, tö: *näje* = finn *näke*); *verijän* véresedem, ettől *veri* véres, képzője *ja*, másképen *ga*.

³⁾ Ez tulajdonképen csak a *j*-nek *k* (= χ)-vá változása, lásd fent a 116. lapon a jegyzetet.

⁴⁾ Mennyi megszorítással kell ezt venni, már a 3. §. második feléből is látható.

mivan eladódom, *saj jó*: *sak* jöjj, *sada* jöjjetek, *faj fúj*: *fatü* fújlak, *fuz* fújva, *muj* talál: *mumajt* találtál engemet ¹⁾).

B. *A nyelvvalakokra vonatkozó jegyzetek.*

§. 6. A kicsinyített névszók képzése. Ezeknek használata a mordvin nyelvben felette gyakori, úgy hogy sok szónak csak ezen alakja van meg. Reguly tehát jól tette, hogy, ha az egyéb szóképzést mellőzte is, legalább ezekről megemlékezett. Kétféle kicsinyítő képző van: *nä* és *kä*; az utóbbi, Reguly példái szerint, az *f*, *s*, *š*, *c*-végű névszókhoz szokott járulni.

a) *nä*-vel kicsinyítettek:

joni eszes — joninä	keu kö — kevnä
škaj isten — škajnä	kud ház — kudnä
kuču kanál — kučunä	vir erdő — virnä
ava asszony — avanä	panar ing — panarnä
šoka rojt — šokenä	sal só — salnä
kuva kenyérháj — kuvenä	sivel hús — sivelnä
aťa öreg ember — aťanä	vaz borjú — vaznä
kädgä edény — kädgenä	ruz orosz — ruznä
ärhkä tó — ärhkenä	jan gyaloghíd — jannä.

b) *kä*-vel kicsinyítettek:

pečf szelet — pečfkä	koš kunyhó — koškä
pulf — kéve — pulfkä	krandas szekér — krandaskä
läff kaszált széna — läffkä	kläne üveg — klänckä
sedaf hasított deszka — sedafkä	përhc malacz — përhcä

Mikor *nä* helyett melléknevekhez *na* járúl, a tulajdonság nem teljes (= kicsinyített) volta értetik rajta, mondja Reguly. P. o. akšana fehéres (бѣловатый), *jolmana* kicsinyes, *läpana* kissé lágy, *letkanz* nedves, *nyirkos*.

§. 7. A többes-szám képzése. Ezt Reguly úgy jegyezte föl, hogy az egyes eléforduló névszó-végeket a többesi *t* raggal összekapcsolva sorolja elé. Így a következő tábla áll elé:

Az <i>i</i> végűek: több. <i>-it</i> , vagy <i>-iht</i>	Az <i>u</i> végűek: több. <i>uft</i>
<i>j</i> " : " <i>-jht</i>	<i>a</i> " : " <i>-at</i> , <i>-ët</i> , v. <i>t</i> .

¹⁾ A *kuh'tama*-ról már fentebb volt szó; a többiekben a *j* kivetése akkor állana, ha az ige praesensbeli egyesi 3. személyalakja volna az ige, melyből a többi alakok képződnek.

mikor t. i., a mi <i>k, g, p, b,</i> <i>t, d, c</i> után gyakran törté- nik, a végönhangzó elvet- tetik. Az <i>ä</i> végűek : <i>at, ét v. et,</i> vagy, a végönhangzó elvetésével, <i>t.</i> <i>f</i> végűek : több. <i>-ft</i> <i>v</i> " : " <i>-ft</i>	Az <i>m</i> végűek : több. <i>-pt</i> <i>d</i> " : " <i>-tt</i> <i>r</i> " : " <i>-rt</i> <i>l</i> " : " <i>-lht</i> <i>n</i> " : " <i>-tt</i> <i>z</i> " : " <i>-st</i> <i>ž</i> " : " <i>-zt</i> <i>s, š</i> " : " <i>-st, št.</i>
---	---

Látjuk ebből, hogy szorosabb meghatározást csak az *i*, meg az *a, ä* végűek kívánnak, hogy mely szóknak a többese *it*, melyeknek meg *iht*; szintígy, melyeknek *at* s melyeknek *ét*, s végre mely szók vetik el a vég *a, ä*-t a többesi *t* előtt. Erről szabályt nem adhatván, Reguly a szógyűjteményében megjegyezte a névszók többesét is. Különben az *a, ä* végűekről ilyen véleménye van. Ugy látszik, azt mondja, hogy oly szóknak hagyatik el a végönhangzójuk, a melyeknek első szótagján van a hangsúly; ellenben a melyeknek a hangsúly a végszótagján van, azoknak többese *at*; végre, a melyeknek első (?) szótagján csak fél-accentus van, azoknak a többese *ét*. (De most már azt kellene tudnunk, mely szóknak milyen hangsúlya van?).

§. 8. A határozott névszók képzése. A határozott articulussal való névszókról van itt szó, mely articululus a mordvin nyelvben hátul járul a szóhoz, p.o. *cora fiu, coras* = a *fiu*. Reguly itt csak az egyes-számi nominativusról ad példákat; ennek jegye *ś*, s azt mondja, hogy a többes-szám szerint képeztetik, úgy, hogy *t* helyébe *ś* tétetik (a mi azonban nem mindig talál, a mint az alább következő példákból látható). Példái ezek :

<i>cora fiú — coras</i> <i>tuva disznó — tuvés</i> <i>śoka rojt — śoks</i> <i>ćatka szikra — ćatkś</i> <i>šari kerék — šariś</i> <i>laftu váll — laftuś</i> <i>livé v. livis izzadság — livezś¹⁾</i> <i>ovs v. oves kantár — ovezś¹⁾</i>	<i>päis tejnek megégett hártýája —</i> <i>päjezś v. päisś¹⁾</i> <i>vedraś üsző — vedražś</i> <i>mareś libatopp — marežś</i> <i>koriś bagoly — korežś</i> <i>kenkś ajtó — kenkšś</i> <i>palaks csalán — palaksś</i> <i>piks kötél — pikśś</i>
---	--

¹⁾ Ezt a hármát kivételnek mondja.

§. 10. A *factivus* (v. *modalis*) képzése. Ezen *casus*, melynek ragja *ks*, jelentésére nézve a magyar *vá*, *vé*-nek (valamivé lenni), vagy mint *modalis* az *ül*, *ül*-nek (p.o. ezüstül fényleni = mint ezüst, mord. sijaks) felel meg. A többes-számiban talán nem is fordúl elé. Példái :

ki út: kiks	ver vér: verks ¹⁾
kändi darázs: kändiks	vir erdő: virks ¹⁾
vaj vaj: vajks	kal hal: kalks ¹⁾
kuéu kanál: kuéuks	siveľ hús: siveľks ¹⁾
ava asszony: avaks	kuckan sas: kuckanks ¹⁾
tuva dísznő: tuvöks	lomań ember: lomańks ¹⁾
lotka völgy: lotköks	ruz orosz: ruziks
ervä' menyecske: ervaks	važ sapka: važiks
perä kerítés: periks	kelas róka: kelaziks
ärhkä tó: ärhköks	meš méh: mešiks
šäv fáklya (spleisse): šävks ¹⁾	veneš sajka: venešiks
lov hó (nix): lovks ¹⁾	piks kötél: piksöks
peráf sövény: peráföks	suks szű: suksöks
kud ház: kutks ¹⁾	äzim lócza: äzimks ¹⁾
ved víz: vetks ¹⁾	jam kása: jamks ¹⁾

§. 11. A *localis casusok* képzése. Reguly igen alkalmasan összefoglalja e három *casust*, úgymint az *inessivust*, *illativust* és *elativust*, melyeknek ragjai a közös *s* alaprészben megegyeznek. E ragok 1. *sa* (*iness.*), 2. *s* (*illat.*), 3. *sta* (*elat.*). Egykét példát a határozott (*articulosus*) alakban is hoz föl, melyekből látható, hogy e *casusok* határozott alakja nem egyéb, mint a *genitivus* határozott alakja, melyhez 1. *esa*, 2. *es*, 3. *ezda* ragok járnak, p.o. kši nap: kšiľ (hat. gen.), kšitesa (hat. iness.), kšitezda (hat. elat.). A határozott *illativus* mellé egyszersmind *ti*-féle alakot jegyzett Reguly, p.o. kšiti a kenyérbe, äšiti a kútba, kuéuti a kanálba. Ez tulajdonképen *dativus*-alak, melyet Reguly különben csak a névmásoknál s a *birtokosraggal* való neveknél hoz föl; a *dativust* talán azért hagyta el a *casusok* közül, mert ez alakot, melynek *ti* ragja csak a *genitivusalakhoz* járul, közöséges *postpositiós* alaknak

¹⁾ A megjegyzett példákban a *ks* előtt R. még azon rövid *i*-t írta volt, melyről fentebb 2. §. egy jegyzetben tettem említést. Csak ott tartottam meg, hol lágy mássalhangzó van előtte, p.o. a ruz, kelas példákban.

vette. S csakugyan a postpositiók között találjuk a *ti-t*, egytőjű társaival együtt. — A localis casusok példái, a nem határozott alakban :

kši kenyér : kšisa, kšis, kšista
 āši kút : āšisa, āšis, -ista
 vaj vaj : vajsa, vajs, vajsta
 šāj mocsár : šājsa, šājs, šājsta
 kuću kanál : kućusa, -us, -usta
 pora liget : porasa, -ras, -rasta
 šura szarv : šurēsa, -ēs, -ēsta
 kurga száj : kurksa, -ks, -ksta
 lofca tej : lofesa, lofes, lofesta
 kařhkā meritő-kanál : kařhkasa,
 kařhkas, -kasta
 āřhkā tó : āřksa, āřks, -ksta
 velā falu : velesa, veles, -esta
 sepā zseb : sepsa, seps, sepsta
 lov hó : lovsa, lovs, lovsta
 kaskav zsák : kaskavsá, -vs, -vsta
 kantf pogyász : kantfsa, -fs, -fsta

kud ház : kutsa, kuts, kutsta
 ved, víz : vetsa, vets, vetsta
 jur bokrok : jursa, jurs, jursta
 pař kád : pařsa, -řs, -řsta
 vir erdő : viresa, vires, viresta ¹⁾
 tol tűz : tolsa, tols, tolsta
 āř öl : āřsa, āřs, āřsta
 kuren földlakás : kurentsá, ku-
 rents, kurensta
 semaņ kaftán : semaņsa, semaņs,
 semaņsta
 laziks koporsó : laziksza, lazikss,
 lazikssta
 krandas szekér : krandazsa, kran-
 dazs, krاندazsta
 venč sajka : venčsa, venčs, venčsta
 važ sapka : važsa, važs, važsta.

Föl vannak még jegyezve *sepā*, *velā*, *vir* példák alatt, ezen alakok : *sepi*, *veli*, *virí*. Ezek tulajdonképen a *tivus*-alakok, melyek úgylátszik nem minden szótól képezhetők; gyakrabban találunk ily raggal való postpositiókat és adverbiumokat, melyek a hováirányt fejezik ki.

§. 12. [A határozatlan localis casus. Így nevezi Reguly a mostani nyelvtanokban prolativus név alatt ismert casust. Ragja, a különböző szavégek szerint, *ga*, *gā* (*ka*, *kā*), *va* :

ki út : kigā
 lāj patak : lājgā
 šāj mocsár : šājgā
 āši kút : āšigā
 kuću kanál : kućuga
 kād kéz : kādgā
 ved víz : vedgā

sed hid : sedgā
 menel ég : menelgā
 vir erdő : virgā v. virēva
 kud ház : kudga
 mastēr föld : mastērga
 šuvar homok : šuvarga
 oš vároš : oška

¹⁾ Ez annyiban eltérő, hogy a ragok előtt még *e* hangzót vesz föl.

jurta ház, telek : jurteva
 vasta hely : vasteva
 lotka völgy : lotkeva
 pora liget : porava
 orta kapu : ortava
 mirka gödör : mirkava

karhkä meritökanäl : karhkava
 arzä läda : arzava
 paksä mezö : paksava
 velä falu : veleva
 perä kerítés : pereva

§. 13. A *vocativus* képzése. Néhány, kivált rokonsági viszonyt jelentő szónak használatban van egy különös hívóalakja, mely, a mint Reguly megjegyzi, az *aj* hívószócskának a szóhoz való odaragadásából ered. Ily alakok :

aka néne : akaj
 alä atya : aläj
 afä öreg ember : afäj

id gyermek : idäj
 ruznä orosz : ruznäj
 tatarnä tatár : tatarnäj.

§. 14. Postpositiók.

Itt Reguly egyes czédelüiről összeállítom a „casusviszonyt kifejező segédszókat“ a mint ő nevezi, a melyek vagy egyelőre nem elemezhető postpositiók, vagy többnyire a különböző irány- és helyzetviszonyokat kifejező postpositionális alapszónak világos casusalakjai. A magyarázatot néha másunnak kell pótolnom.

1. Alapszó *al* valaminek alja (p.o. pilg al talp, láb-alj; *alets*, *erza* : *alkso* = alja, *ala-pe* alsó vég). Innen : *ala* alatt, *alu* alá, *alda* alól; végre a prolativusi raggal : *alga* alatt át.

2. äzem (R. szógyűjteménye szerint = lócza) : *äzemsä* (iness.), *äzems* (illat.), *äzemsä* (elat.); *äzemgä* (prol.). — Wiedemann (Gr. §. 113.) fölhoz egy *ezems* *erza* postpositiót = helyett, helyébe. p.o. fölfogad engem *fiü helyett* v. *helyébe* (ócorañ *ezems*), öt *csalónak* (manicāñ *ezems*) tartották. Ez tehát = *äzems* R., s az alapszónak „lócza“ jelentése csak megszorítottja ennek az általánosabbnak „ülőhely, hely“, v.ö. a tatár *orun* „hely“, melytől van : *ornäna*, v. *ornäya* helyébe, *ornäda* helyett, de a szónak specialis jelentése, p.o. a kőbálban *ören*, jak. *oron* = lócza, hálólócza, ágy.

3. *ingel* (*ingelets*, *erza* : *inkelkse* = eleje; *kud-ingel* házeleje, előház) : *ingelä* előtt, *ingeli* elé, *ingeldä* elől, elülről; *ingelgä* előtt el.

4. *änksä*, *inksa*, *-nksä* = -ért (p.o. menni valamiért, hogy elhozzuk, A.). Ahlqvist (Gr. §. 155.) *inga* alapszót vesz föl, melynek *inksa* az inessivusa volna. Azonban gyanítom, hogy e postpositiónak,

mely különösen a főnévvel egybe szeret ragadni (*vinahksa* — borért), az *in*, *n* részében tulajdonképen a postpositiók előtt rendszeren álló genitivus ragját kell látnunk, s maga a postpositio tkp. *kša*, = erza *kis*, mely Wiedemann helyes észrevétele szerint *kisa* helyett áll (*ki út*), szintén „-ért“ jelentéssel. E gyanításom mellett szólna az így létrejövő egyezés a két dialectus között, s nem gyengyitené az sem, ha valóban genitivus után állna néha a teljes *inksa*, a mi nem volna egyéb, mint a casusragnak (bár hibás) ismétlése, mely p.o. az ablativusi ragon is előfordul (mon~~den~~en tőlem, e h. mon~~den~~).

5. *uša* küloldal (p.o. *uša širü* külső oldal A.): *ušesa* künt, -on kívül, *ušu ki*, *ušesta* kívülről; (prol.) *uševa* kívül el.

6. *karša* (szemközt, átellenben való): *karšesa* szemközt, átellenben, *karšes* átellenébe, ellenébe, *karšesta* átellenből.

7. *käd* kéz: *kätsta* = -től (valakitől el).

8. *kođama* gyanánt; -ként, -képen. A névmásoknál mint modalis alakok vannak fölhozva: *tänkođama*, *sänkođama*, *kiükođama* = ekként, akként, kinek módjára. V.ö. Wiedemannál az erza *konđamo*, *konđa-t*, mely hasonló mellékneveket is képezhet; tehát maga a *kođama* ragtalan alapszó, olyan mint a cseremisiz *gañe*.

9. *kořäs* = szerint, p.o. *tän-gořäs* e szerint, *sän-gořäs* a szerint. W.-nál *kořas* (kořaks) — tehát egy *kořü* alapszónak illativusa vagy factivusa. Talán összevethető a quantitást (tkp. magasságot) jelentő magyar *kora*, ezekben: *akkora*, *ekkorá* = finn *korkea*.

10. *kuvalma* hosszúság: *kuvalmäs* hosszában, hosszant (peráff *kuvalmäs*: a kerítés hosszában). Maga *kuvalma* is postpositionának van följegyezve = „wegen“, v.ö. W.-nál *kuvalmo* = hosszant; szerint (p.o. szavam szerint tette).

11. *kučka* közép: *kučkasa* közepett, *kučkati* közepébe, *kučkasta* közepéből (erzáúl: *kuňškaso*, *kuňškas*, *kuňškasto*). Föltetsző a *kučkati* alak, a határozott dativus ragjával; Ahlqvist csakugyan e helyett a várt illativust (*kučkas*) adja.

12. *jotaž* = múlva, a *jotan* elmúlni igének gerundiuma. Szintígy *jotams* v. *jotamsta* alatt (időről, tkp. elmúltában, folytában).

13. *jotka* köz: *jotksa* között, *jotks* közé, *jotksta* közül, *jotkëva* között át, között el.

14. *šir* oldal, szél (margo): *širesa* szélén, mellett, *šires*, *širi* széléhez, mellé, *širesta* széléről; *širgü* v. *šireva* szélén el, mellett el,

(p.o. lājť te širesa : a pataknek ezen a részén, innenső oldalán; omo širgä kiš ceber : a túlsó oldalon az út jó).

15. *te* : *tesa* (iness.), *tes* (illat.), *testa* (elat.), *ti* (dat.). — Ezen postpositio-alakok fölötte érdekesek, mert bennök van megtartva a *ti* dativusi ragnak alapszava. E szerint ez a *ti* a *te*-ből úgy alakúl, mint *širi* a *šir*-ből, *vir* *vir*-ből stb., azaz a lativusi raggal, vagy más szóval a dativusi rag, mely amúgy is csak a kész genitivushoz járúl, nem egyéb, mint postpositio. A *tesa* jelentése = „nál“, p.o. popeň *tesa* eräj : a papnál lakik. A *ti* és *tes* között azt a különbséget teszi, hogy p.o. art *bajart* (e h. *bajart*-ti) = menj az úrhoz (a házán kívül mondva), ellenben „art *bajart* *tes*“ = menj az úrhoz (az ő házában mondva ezt). A *te* alapszót, közbe mondva, különben egynek tartom a finn *tykö*-vel s a magyar *től* (e l. **te*jől) alapszavával.

16. *tërva* ajak; szél, él (margo, acies) : *tervasa*, *tervas*, *tervasta*, *tervava*. Jelentésük csak a „margo“ jelentésből indulhat ki, s így a 14. alattiakkal egyezők.

17. *turks* (*turiks*) „-on keresztül“ (azaz : keresztbe át, nem „hosszában át“); néha *turkska* is, mint prolativusi alak.

18. *něk* „-val együtt, -ostúl, -estül.“ V.ö. fent a 99. lapon, a 11-dik erza mesében előforduló *komb්රane*k, *ergenek* példákat, és a finn *ne* comitativusragot.

19. *pačk* „által“; ritkán a prol. alak is : *pačka*.

20. *pül* (*pel*) oldal, fél : *püla* félen, -nál; *püli* felé; *pülda* -tól; *pülgä* („-nál el, mellett el“).

21. *potma* bél, belső : *potmäsa* -ben, bent; *potmäs* v. *potmu* -be, belé; *potmästa* -ből, belől; *potmäva*.

22. *paška*, *baška* mint adverbium = külön; ablativus után postpositio = -on kívül (praeter).

23. *peřf* : *peřsa*, *peřfs*, *peřfsta*, *peřfkä*. (Jelentenek : körül, köré, köréből, körül). Alájegyvezve ez van : „ritkán használatnak“, a mi talán csak azt akarja mondani, hogy inkább csak a ragtalan *peřf* van használatban.

24. *prä* fej, teteje valamiének : *prasa*, *präs* és *präv*, *prästa* (p.o. šufta *prästa* : a fáról). Jelentenek tehát : tetejében, tetejébe, tetejéről.

25. *ftal* hátulsó rész (*ftaletš* hátulja, háta) : *ftala* hátul, *ftalu* hátra, *ftalda* hátulról, *ftalga* hátul át, hátul el. Mint postpositiók természetesen jelentenek : mögött, mögé, mögöl, mögött el.

26. *-ftëma*, *-ftëmü* „nélkül“, mint szóképző = finn *-ttoma*, *-ttömä* (magy. -talan, -telen).

27. *vakssa* (iness.) -nál, mellett; *vakss* -hoz, -ig; *vaksssta* -tól, mellől; *vakska* mellett el, -nál el. Reguly megjegyzi, hogy a *vakssa* nem személyt jelentő szók mellett szokott használatni, a mely észrevétel tehát a *pülü* postpositióval hozná azt ellentétbe.

28. *vasta* hely: *vastsa*, *vasts*, *vaststa*, *vastëva*. A két elsőnek jelentése = „helyett, helyébe“; hogy használtatik azonban az elativusi és prolativusi alak postpositióúl, nem értem még.

29. *vär* felső rész (*värets* följe valaminek, *värü pe* felső vég): *värü* fönt, *väri* föl, fölé, *värdü* fölülről, *värgü* fölül át, fölül el.

30. *veľf*, néha prol. *veľfkä* „on által (über)“. Ide tartozik alkalmasint *veľdü* „által (durch)“ is, melynek közelebbi meghatározását nem találom.

31. *marta* „-val, -vel“ — a socialis és instrumentalis viszony kifejezésére.

32. *mala*: *malasa* közel; *malas*, v. *malav*, v. *malati* közelbe, közelébe; *malasta* közeléből; *malava* közel el.

33. *mekelü* utol, hátul; *mekeli* után, *mekeldü* utolról. Alapszónak ezt kell venni: *mekel*, mely úgy van képezve, mint *ingel*, *ftal*. A *mekelä*-nek összevont alakja is fordul elé *melä*, mint adverbium postea, s ebben: *šado-melä* = azután; szintígy *mekeldü* helyett *meldä*: *šado-meldü*, *ša-meldü*. A *mek* alapszónak, melyből a *mekel* is képezve van, lativusa *meki* v. *mekej* = vissza; v.ö. *mek-peli* (utófelé) = ezentúl.

34. *langa* felszín (p.o. *lofca-langa* tejfő): *lanksa* -on, -en, rajt; *lanksa* -ra, -re; *lanksta* -ról, -ről; *langa* -on, -on át.

§. 15. Az előbbi §-ban fölhozott postpositiók között van sok olyan, mely egyszersmind adverbium is, a mint a jelentésekből látható. Ezekon kívül vannak Regulynál még egyebek csak adverbiumokúl följegyezve, melyeket itt illő rovatok alatt elésorolok, ide foglalván a névmási adverbiumokat is.

a) Helyviszonyra vonatkozók:

fasa: itt; *faza*: ide; *fasta*: innét; *tiänä*: erre, erre el.

esa: ott; *eza* v. *sej*, *se*: oda; *esta*: onnét; *siänä*: arra, arra el.

tosa: ott, amott; *toza* v. *to*, *tov*: oda, amoda; *tosta*: onnét; *tuvanä*, *tuanä*: arra, amarra el.

kosa: hol; *koza* v. *ko*, *kov*: hova; *kosta*: honnét.

kosevik; kozëvik, kozënga, koziga v. koga; kostëvik, kostënga (ezek = akárhol stb., vagy = schol stb., a negatio kitétele mellett).
 ilä vastsa: másutt; ilä vasts: másuvá; ilä vaststa: másunnan.
 sembä vastsa v. vastova: mindenütt; kona-kona vastsa: némely helyen, néhol; perf-peli: (körül felé) körös-körül; sembä vasts: mindenüvé; perf-pelde: (körül felől) mindenünnen.
 ičkezä: messze, távol; ičkezi: messzire; ičkezdä: messziről; ičkezgä: messze el (erza: vasolo, vasov, vasoldo R.)
 kutsa: otthon; kuts v. kudu: haza; kutsta: hazulról; kudga.

b) Időviszonyra vonatkozók:

täni: most; tä pinksta: ez időben; teñars, tä pinkti, tä pinks: eddig, ez ideig; mészarda, kona pinksta: mikor; mezars: mikorára, meddig; mizardëvik v. mészardënga: valamikor; mizarska: valamедdig; esta, señarda, sä pinksta: akkor; señars, sä pinksti, sä pinks: addig; ilä pinksta: máskor; kolaj: mindig; kostë-kosta: néha. — ingeli: eleve, előre; ingel-peli: jövőben; šad-ingelä, šad-ingeli: előbb; šado-melä, šadomeldä, šameldä: azután; mana: ezelőtt két évvel; kënara régen; af-kënara: nem régen, a minap; lamës: soká, sokára; af-lamës: nem soká; äzkä, äzkënä: az imént, nem rég; ulhka, ulhkenä: a minap; ni: már; mäk (erza: mik): még; nalna: még; taga: ismét; nenge: még.

c) Módot kifejezők: cebärsta: jól; af-cebärsta: nem jól, rosszul; šidesta: gyakran; šurësta: ritkán; s így általában *sta* raggal, mely az elativusival alakra egyezik, melléknevekből igehatározók képeztetnek. — Névmási modalis alakok: tafta, taftanä: így; tä-latsa: e módon; täñ-kodamo, täñ-goräs: ekképen; koda, kodanä: hogy, hogyan; mezä-latsa: mimódon; kodavik, kodanävik, kodanängä: valahogy, akárhogy; stanä: úgy; sä latsa: a módon; säñ kodama, säñ-goräs: akképen; ilaks: másképen; sembä-latsa: mindenképen. — Egyebek, részint ragtalanok: lac: jól; af-lac: nem jól; kurok: hamar, gyorsan; valom, valomnä: lassan, halkán (beszéli, menni); savër, savernä (*Szind.*): u. a.; salava, salavanä: titkon; kuntf: hanyatt (feküdni); komada: haslag; širem: rézsutt (erza: čir); bokem: oldalra, az oldalon; laštä: lóháton (moľan: megyek); kubëškom: fölágaskodva (k. sfäj: ágaskodik); sfada: állva (sfada sfäj, sfada ašči: fent áll, lábom áll); šopedez: sötétedve (š. moľan: sötétben megyek); päk: igen, nagyon (*Szind.* päksta: erősen, p.o. megkötözni).

d) Mennyiségre vonatkozók: mézara: mennyit, mennyire; ténara: ennyit, ennyire; sénara: annyit, annyira, oly; mézarkst hányszor, ténarkst: ennyiszor; sénarkst: annyiszor. — lama: sokat, lamenä: többesként; af-lama, af-lamnä: keveset, egy keveset; kerža: keveset; anćak: csak; pandä, satı: eleget, eléggé.

§. 16. Birtokosragok.

Ezeket is megint példakon mutatja föl Reguly, melyekből a ragoknak a különböző végü névszókhöz miképen hozzájárulása látható. Először csak a nevezőt vezeti elénk.

a) Egyes-szájú birtok. Minden példában egymás után írjuk az alakokat, a mint a magyar *m, d, ja; nk, tok, jok*-nak megfelelő ragokkal egymás után következnek:

kši (*pl. -it*): kšizä, kšitsä, kšits; kšinkä, kšinntä, kšisna.

sedı (*pl. -iht*): sediezä, seditsä, sediets; sedienkä, sedienntä, sedisna.

toj: toizä, tojtsä, toets; toinkä, toinntä, tojsna.

pej: pejzä, pejtsä, peits; peinkä, peinntä, pejsna.

kuću: kućuezä *v. -uvezä*, kućutsä, kućuets *v. -uvets*; kućuenkä *v.*

-uvenkä, kućuenntä *v. -uvenntä*, kućusna.

cora: corazä, coratsä, corats; corankä, coranntä, corasna.

mirdä (*pl. -rtt*): mirdezä, mirdtsä, mirdets; mirdinkä, mirdinntä,

mirtsna.

afä: afäzä, afätsä, afats; afenkä, afenntä, afasna.

pälnä (*pl. -ńet*): pälniezä, pälnetsä, pälnets; pälnenkä, pälnenntä, pälnesna.

äldä (*pl. ältt*): äldiezä, äldstä, äldets; äldinkä, äldinntä, ältsna.

jurta (*pl. jurtt*): jurtiezä, jurtsä, jurts; jurtenkä, jurtenntä, jurtsna.

kata (*pl. katět*): katiezä, katetsä, katets; katenkä, katenntä, katėsna.

ov: ovözä, ovtsä, ovets; ovinkä, ovinntä, ovsna.

kev: kevezä, kevtsä, kevets; kevinkä, kevinntä, kevsna.

läff: läffiezä, läfftsä, läffets; läffinkä, läffinntä, läffsna.

kotf: kotfezä, kotftsä, kotfets; kotfinkä, kotfinntä, kotfsna.

kud: kudiezä, kuttsä, kudets; kudinkä, kudinntä, kutsna.

ked: kediezä, kettsä, kedets; kedinkä, kedinntä, ketsna.

vaz: vazzä, vaztsä, vazets; vazinkä, vazinntä, vazsna.

tarvas: tarvazzä, tarvaztsä, tarvazets; tarvazinkä, tarvazinntä, tarvazsna.

salmėks: salmėksiezä, salmėkstsä, salmėksėts; salmėksinkä, salmėksinntä, salmėkssna.

Az *r*, *l*, *n*, *š*-végű névszókról azt mondja, hogy úgy veszik föl ezen birtokosragokat, mint a fölhozott *v*, *f*, *d* végűek. Megjegyezni való, hogy az *nkä* rag egynehányszor *n*-vel fordul elé (*ñkü*), s okunk van hinni, hogy Reguly csak elhanyagolta a többi példákban a lágyítás megjelölését, a mit a genitivusi raggal is többször tett.

b) T ö b b e s - z á m ú b i r t o k. Csak a magyar *jaim*, *jaid*, *jai*-nak megfelelő ragok különböznek az egyes birtokot jelentőktől, ellenben a *jaink*, *jaitok*, *jai*k-féléknek nincsen az *nk*, *tok*, *jok*-féléktől különböző alakjuk, p.o. *kšinkä*, *kšinntä*, *kšisna* = napjaink, napjaitok, napjaik. Ezért ez utóbbiakat itt nem is hozom fel ismételve, hanem csak a *jaim*, *jaid*, *jai*-féléket.

kši : *kšinä*, *kšitnä*, *kšinza*
inži : *inžinä*, *inžihnä*, *inžienza*
toj : *tojnä*, *tojhnä* (toh'nä), *toenza*
 (tojenja)
pej : *pejnä*, *peh'nä*, *pejenja*
kuéu : *kuéunä*, *kuéufnä*, *kuéuena*
 (-uvenza)
cora : *coranä*, *coratnä*, *coranza*
kata : *katänä*, *katätinä*, *katänza*
jurta : *jurtänä*, *jurttnä*, *jurtänza*
aťa : *aťanä*, *afetnä*, *aťanza*
pálnä : *pälnenä*, *pälnetnä*, *päl-*
nenza
äldä : *äldenä*, *älttnä*, *äldenza*.
ov : *ovnä*, *ofnä*, *ovänza*
kev : *kevnä*, *kefnä*, *kevenza*

läff : *läffenä*, *läffnä*, *läffänza*
kotf : *kotfenä*, *kotfnä*, *kotfänza*
kud : *kudnä*, *kuttnä*, *kudänza*
ked : *kednä*, *kettnä*, *kedänza*
or : *ornä*, *orhnä*, *oränza*
mar : *marnä*, *marhnä*, *maränza*
kal : *kalnä*, *kalhnä*, *kalänza*
pejel : *pejelnä*, *pejelhnä*, *peje-*
lenza
vaz : *vaznä*, *vasnä*, *vazänza*
turvas : *tarvaznä*, *tarvasnä*, *tar-*
vazänza
salmëks : *salmëksitnä*, *salmëksnä*,
salmëksänza
oš : *ošenä*, *ošnä*, *ošänza*.

§. 17. A birtokosragos szók casus-ragozása.

a) A genitivus (egyszersmind accusativus) alakjai az 1. és 2. személyragok *ä*-jének helyébe *en*-t léptetnek; a 3. személyrag *ts*-je helyett *nts*; a többesi 3. személyrag *a*-ja helyett *ën* lesz:

Egy. birtok : *kšizen*, *kšitsen*, *kšints*; *kšinken*, *kšinnten*, *kšisnën*
 Több. „ *kšinen*, *kšitnen*, *kšinzën*.

b) Dativus. A kész genitivushoz *di* (*dï*) rag járúl, illetőleg *ti* (*tï*); ez előtt csak az egybirtoki egyes-számi 1. és 2. személyalakok vetik el az *en* genitivus-ragot.

Egy. birtok: corazti, coratsti, corantsti; corańkendi, coranttendi,
Több. „ coranendi, coratnendi, coranzëndi. [corasnëndi.

c) **A b l a t i v u s**: corazen kätsta, coratsen k., corants k., coranken k. stb.; coranen k. stb. — azaz a genitivusalakok után a kätsta „-tól“ postpositio.

d) **A l o c a l i s c a s u s o k** (inessivus, illativus, elativus). Ezekben az egy. birtokot jelentő alakok csak a casusrag után veszik föl a birtokos személyragokat, még pedig úgy, hogy

1. az inessivusnak *-sa* vége lesz: -sën, -sët, -sënza; -sënk, -sëntt, -sëst.
 2. az illativusnak *-s* vége lesz: -zën, -zt, -zënza; -zënk, -zëntt, -zëst.
 3. az elativus *-sta* vége lesz: -stën¹-stët, -stënza; -stënk, -stëntt, -stëst.
- Az *i, u* végü (lativus) casus nem használtatik birtokosragokkal. — Az illativust illetőleg meg kell jegyezni, hogy p.o. kuću lesz: kućuvëzën v. kućüëzën, ritkán van: kućüzën, mondja R., a mit a kućus birtokosragtalan illativus kívánna. Hasonlóképen oly *a, ä*-végü nevek, melyek ezen önhangzókat az egyszerű illativusi rag előtt különben elvetik, a birtokosragos illativusban azokat csak gyengítik: kurga: kurgëzën, lofca: lofcëzën, ärhkä: ärhkësën, sepä: sepëzën.

A több birtokot jelentő alakok localisai helyett az illető genitivusok állanak, *esa, es, ezda* ragokkal: kšinen-*esa, -es, -ezda*; pejenen-*esa* stb., jurtënen-*esa* stb.

e) **P r o l a t i v u s**. Ez szintén csak a maga ragja után veszi föl a birtokosragokat, az egy birtokot jelentő alakoknál:

kigä: kigan, kigat, kiganza; kigank, kigannt, kigast
kudga: kudgan, kudgat, kudganza; kudgank, kudgannt, kudgast.
jurtëva: jurtëvan, jurtëvat, jurtëvanza; jurtëvank, jurtëvannt, jurtëvast.

A több birtokot jelentő alakok az illető genitivushoz *ezga*-t csatolnak: kinen-*ezga, kitnen-ezga, kinzen-ezga*; kinken-*ezga, kinnten-ezga, kisenen ezga*. — Az *ezga* azonban az egybirtoki genitivus után is használható, a mint Regulynak ezen példája mutatja: jurtëzen-*ezga, jurttsen-e, jurttents-e*; jurtënken-*ezga, jurtënnten-e, jurtsnën-ezga*.

§. 17. N é v m á s o k.

a) **S z e m é l y n é v m á s o k**: mon, ton, son; miń, tiń, siń (én, te, ő; mí, tí, ök).

gen.-acc. moń, toń, soń; miń, tiń, siń.

dat. tein (mońtein, mońdinä), tet (tońdit), teenza (sońdienza); teink (mińteink, mińdeinik) teinnt (tińdeinnt), teist (sińdeist).

b) **Possessiv névmások** egy alakkal a nominativus és *gen.-acc.*-ban: moń, toń, soń, miń, tiń, siń (enyim, tied, övé, miénk, tiétek, övék; többesben: mońnet, tońnet, sońnet; mińnet, tińnet, sińnet).

c) **Reflexiv névmások**: mońts, tońts, sońts; mińts, tińts, sińts (magam, magad, maga; magunk, magatok, magok).

gen.-acc. mońtsen, tońtsen, sońtsen; mińtsen, tińtsen, sińtsen.

dat. estien, estit, estienza; estienk, estient, estiest.

d) **Mutató névmások**: 1) tä, tětä' (ez), *több.* náat, néhat; *gen.* täń, tětäń; *több.*: nän, nänän v. nenätnen, (gyakrabban) nätnen. *dat.* täнди, tětäнди; *több.*: nändi, nätnendi, nänätnendi.

Föl van jegyezve még mint *több.* ablativus: náda (ezek közül); a *localis casusok* a *genitivushoz* járuló: *esa, es, ezda, ezga*-val készülnek: tän-*esa*, nän-*esa* stb.

2. sä, sêtsä' (az); *több.*: šat, sêtsat.

gen. säń, sêtsäń; *több.*: šätnen, sêtsätnen.

dat. säнди, sêtsäнди; *több.*: šätnendi, sêtsätnendi.

Mint *egyesi ablativus*: šada; a *localisok* *esa* stbivel: säń-*esa*, šätnen-*esa* stb. — Különös *illativ* és *dativ-alakok* még ezek: šass, šazëndi (azért).

3) tona (az, amaz), *több.* nonat.

gen. tonań, *több.* nonań, nonatnen.

dat. tonaнди, *több.* nonaнди, nonatnendi. — *Többesi ablativus*: nonada. *Localisok*: tonań-*esa*, nonań-*esa* stb.

4) Még a *mutatókhoz* számítja *Reguly* ezeket: oměces, omběces' (a másik) és ilä (más): *gen.-acc.* oměcet', *dat.* oměceti, *abl.* oměceda. — *Gen.* ilän, *acc.* ilä, *dat.* iländi; *többesben*: *nom.* ilat, *gen.* ilän, ilätnen; *acc.* ilat, *dat.* iländi, ilätnendi. A *localisok* (*egy.-sz.*) *rendesek*: iläsa, iläs, ilästa, iläva.

e) **Kérdő (és relativ) névmások**: 1) ki (ki), *gen.-acc.* kiń, *dat.* kindi, *localisok*: kin-*esa*, -*es*, *ezda*, *több.* kit.

2) mezá (mi), *v. mez*, *v. mezáma*; *gen. mezen*; *acc. = nom.*; *dat. mezendi*; *iness. mezza*, *illat. mezs*, *elat. mezsza*; *több. mest, mezamët.*

3) kona (mely); *gen.-acc. konañ*, *abl. konada*; *dat. konañdi*; *több. konat*, *gen.-acc. konatnen*, *dat. konatnendi*. — Ugyanez „névmási raggal“ (azaz a mint látnivaló 3. birtokosraggal, tehát = melyik *v. melyike*): *konats*, *gen. konants*, *dat. konantsti*.

f) Határozatlan névmások: 1) kivék (akárki, valaki), *gen.-acc. kingä*, *dat. kindigä*; *több. kitkä.*

2) mezevik (akármi, valami); *acc. mezevik*, *dat. mezendigä*, *iness. mezsëvik*, *mezsënga*, *ill. mezska*, *elat. meztëvik*, *meztënga*; *több. mestkä.*

3) kona-kona (némely); *gen.-acc. konañ-konañ*, *abl. konada-konada*, *dat. konañdi-konañdi*; *több. konat-konat.*

4) sëmبä (mind, minden), *gen.-acc. sëmben*, *abl. sëmbeda*, *dat. sëmبendi*; *több. sëmбет.* — ár (minden) nem ragoztatik.

g) névmási mellékevek: 1) kodama (milyen), *dat. kodamendi*; *több. kodapt v. kodamët.*

2) faftama (ilyen), *dat. faftamendi*, *több. faftapt, faftamët.*

3) stama (olyan), *dat. stamendi*; *több. stapt, stamët.*

§. 18. A praedicatumi ragok.

Névszó levén a praedicatum, az „esse“ igének praesense és praeterituma kitétetik a praedicatum-szóhoz ragadó létige-alakok által; e mellett a praedicatumi névszó többese is meg van jelölve a létige előtt; elmarad a létige, úgy mint a magyarban, a praesens egy. és többesi 3. személyben, mely tehát csak a pusztá névszó vagy annak többese, p.o. akša = albus est, akšët = albi sunt. A praedicatumi ragozásról Reguly a következő példákat adja:

a) Praesens („x. sum, es, est; xx. sumus, estis, sunt“):

veri: verijan, verijat, veri; verihfama, verihfada, verihf.

kuj: kujan, kujat, kuj; kujhfama, kujhfada, kujhf.

šaržu: šaržuvan, šaržuvat, šaržu; šaržuftama, šaržuftada, šaržuft.

ava: avan, avat, ava; avatama, avatada, avat.

akša: akšan, akšat, akša; akšëtama, akšëtada, akšët.

para: paran, parat, para; parhtama, parhtada, parht.

afä: afan, afat, afä; afatama, afatada, afat.

sifä: sifän, sifät, sifä; sifëtama, sifëtada, sifët.

mirdä : mirdan, mirdat, mirdä ; mirttama, mirttada, mirtf.
 tolgav : tolgavan, tolgavat, tolgav ; tolgaftama, tolgaftada, tolgaft
 moderaf : moderafan, -fat, moderaf ; moderaftama, -ftada, moderaft.
 muvër : muvëran, -rat, muvër ; muvërtama, -rtada, muvërt.
 od : odan, odat, od ; ottama, ottada, ott.
 osal : osalan, -lat, osal ; osalhtama, -htada, osalht.
 pälas : pälasan, -sat, pälas ; pälastama, -stada, pälast.
 ruz : ruzan, ruzat, ruz ; rustama, rustada, rust.
 kalëš : kalëšan, -šat, kalëš ; kalëštama, -štada, kalëšt.
 tušman : tušmanan, -manat, tušman ; tušmattama, -ttada, tušmat.

b) *Praeteritum* („x. eram, eras, erat ; xx. eramus, eratis, erant“):

veri : verielen, verielet, veriel ; verihtelemä, verihteledä, verihtelt.
 kuj : kujelen, kujelet, kujel ; kujhtelemä, kujhteledä, kujhtelt.

v. kuelen, kuelet, kuil.

škaj : škaelen, škaelet, škael ; škajhtelemä, škajhteledä, škajhtelt.
 šaržu : šaržuvelen, -velet, -vel ; šaržuftelemä, -fteledä, -ftelt.

ava : avažen, avalet, aval ; avatelemä, -teledä, avatelt.

akša : akšëlen, -lët, akšël ; akšëtelemä, -tëledä, -tëlt.

para : parëlen ; parhtelemä. — afä : afälen ; afätelemä. — sirä : sirëlen ; sirëtelemä. — mirdä : mirdelen ; mirttelemä, -tteledä, mirttelt. — tolgav : tolgavelen ; tolgaftelemä. — moderaf : moderafelen ; moderaftelemä. — od : odëlen ; otttelemä, otttelt. — muvër : muvëren ; muvërttelemä, muvërttelt. — osal : osalëlen ; osalttelemä. — tušman : tušmanëlen ; tušmatttelemä. — pälas : pälasëlen ; pälasttelemä. — ruz : ruzëlen ; rusttelemä. — kalëš : kalëšëlen ; kalëštelemä.

§. 19. Egyszerűigeragózá.

a) *Praesens indicativi*:

näjan (látok), näjat, näi ; näjhama, näjhtada, näiht.

kajan (öntök), kajat, kajaj ; kajatama, kajatada, kajajht.

fan (fúvok), fat, faj ; fatama, fatada, fajht.

jafjan (intek), jafjat, jafji ; jafjëtama, jafjëtada, jafjiht.

sävän (veszek), sävat, sävi ; säffama, säffada, säviht.

povan (fojtok), povat, povaj ; povatama, povatada, povajht.

mařan (hallok), mařat, mařaj ; mařatama, -tada, mařajht.

šaran (forgok), šarat, šari ; šarhtama, šarhtada, šariht.

seřan (kiáltok), seřat, seri ; sereřama, sereřada, seriht.

palañ (csókolok), palat, palaj; palatama, palatada, palajht.
 kuľan (hallok), kuľat, kuľi; kulh̄ama, kulh̄ada, kulih̄t.
 siman (iszom), simat, simi; siptama, siptada, simiht.
 raman (veszek), ramat, ramaj; ramatama, ramatada, ramajht.
 vanan (nézek), vanat, vani; vattama, vattada, vaniht.
 pañan (hajtok), pañat, pani; patfama, patfada, paniht.
 anan (kérek), anat, anaj; anatama, anatada, anajht.
 százan (széttépek), százat, százi; szástama, szástada, szásiht.
 ozan (leülök), ozat, ozaj; ozatama, ozatada, ozajht.
 ežan (melegsze), ežat, eži; eštama, eštada, ežiht.
 jažan (örlök), jažat, jažaj; jažatama, jažatada, jažajht.
 látsan (lövök), látsat, látsi; látsfama, látsfada, látsiht.
 kučan (küldök), kučat, kuči; kučtama, kučtada, kučiht.
 suskan (harapok), suskat, suski; susktama, susktada, suskiht.
 kadan (maradok), kadat, kađi; kattama, kattada, kađiht.
 vađan (kenek), vađat, vađi; vatfama, vatfada, vađiht.
 sodan (tudok), sodat, sodaj; sodatama, sodatada, sodajht.
 viđan (vetek), viđat, vidi; videtama, videtada, vidiht.

b) Praeteritum indicativi.

näjan: näen, näet, näjs; näemä, näedä, näjst.

v. näjen, näjet, —; näjemä, näjedä —.

kajan: kajän, kajät, kajäs; kajämä, kajädä, kajäst.

sajan: sañ, sať, saś; samä, sadä, sašt.

ujan: uin, uit, ujs; uemä, uedä, ujst.

v. ujin, ujit, —; ujemä, ujedä, —.

fan: fañ, fať, faś; famä, fadä, fašt.

jañian: jañien, jañiet, jañies; jañiemä, jañiedä, jañiest

v. jañijen, jañijet, jañijes; jañijemä, jañijedä, jañijest.

sävan: säven, sävet, sävs; sävemä, sävedä, sävst.

povan: povañ, povat, povas; povamä, povadä, povast.

mañan: mañän, mañät, mañäs; mañämä, mañädä, mañäst.

šaran: šarän, šarät, šarś; šarämä, šarädä, šarst.

señan: señen, señet, señes; señemä, señedä, señest.

palan: palañ, palat, palas; palamä, paladä, palast.

kuľan: kuľen, kuľet, kuľs; kuľemä, kuľedä, kuľst.

siman: simen, simet, sims; simmä (simemä), simedä, simst.

raman: ramañ, ramat, ramas; ramamä, ramadä, ramast.

vanan : vanën, vanët, vantś ; vanëmä, vanëdä, vantšt.
 paňan : paňën, paňët, paňts ; paňëmä, paňëdä, paňtst.
 anan : anaň, anať, anaś ; anamä, anadä, anašt.
 säzan : säzën, säžët, säžś ; säžëmä, säžëdä, säžšt.
 ozan : ozaň, ozať, ozaś ; ozamä, ozadä, ozašt.
 ežan : ežën, ežët, ežś ; ežëmä, ežëdä, ežšt.
 jažan : jažan, jažať, jažaś ; jažamä, jažadä, jažašt.
 lätsan : lätsën, lätsët, lätsś ; lätsëmä, lätsëdä, lätsst.
 kučan : kučën, kučët, kučś ; kučëmä, kučëdä, kučšt.
 suskan : suskën, suskët, susks ; suskëmä, šuskëdä, suskst
v. susken stb. ; suskemä stb.
 kadan : kadën, kadët, katś ; kadëmä, kadëdä (kaddä), katst.
 vaďan : vaďën, vaďët, vaďś ; vaďëmä, vaďdä (vadedä), vaďst.
 sodan : sodaň, sodať, sodaś ; sodamä, sodadä, sodašt.

§. 20. Tárgyi igeragozás.

1) Praesens indicativi.

a) 3-dik személyi, egyes-számú tárgy (öt) :

näjan (näi) : näjsa, näjsak, näjsi ; näjsask, näjsašt, näjsaz.
 tijan (tii) : tisa, tisak, tisi ; tisask, tisašt, tisz.
 jafjan (-fii) : jafiesa, jafiesak, jafiesi stb. (*v. jafjesa stb.*)
 fan (faj) : fasa, fasak, fasi ; fasask, fasast, fasaz.
 kajjan (kajäj) : kajasa, kajasak, kajasi ; stb.
 palan (-laj) : palasa, palasak, palasi ; stb.
 mařan (-rajj) : mařasa, mařasak, mařasi ; stb.
 paňan (-ni) : paňtsa, paňtsak, paňtsi ; paňtsask, paňtsašt, paňtsaz.
 vaďan (-di) : vaďsa, vaďsak, vaďsi ; stb.
 vidan (-di) : viďesa, viďesak, viďesi ; stb.
 sävan (-vi) : sävsa, sävsak, sävsi ; stb.
 säzan (-zi) : säžsa stb. ; — lätsan (-si) : lätsza stb. ; — kučan : kučsa
 stb. ; siman : simsa stb.

b) 3-dik személyi többes-számú tárgy (öket) :

näjan : näjsajnä, näjsajt, näjsinä ; näjsask, näjsašt, näjsaz.
 tijan : tisajnä, tisajt, tisinä ; tisašk stb.
 fan : fasajnä, fasajt, fasinä.
 paňan : paňtsajnä, paňtsajt, paňtsinä stb.

c) 2-dik személyi, egyes-számú tárgy (téged) :

näjan : 1. näjhtä, 3. näjhtanza ; 1. näjhtädez, 3. näjhtädez.
 fan : faťä, fatanza ; faťädez, faťädez.

mujan : muřa, mutanza ; muřadez, muřadez.
 palan : palatä, palatanza ; palatädez, palatädez.
 mařan : mařätä, mařätanza ; mařätädez, mařätädez.
 pařan : patřa, patřanza ; patřadez.
 vařan : vatřa, vatřanza ; vatřadez.

d) 1-ső személyi tárgy (*engem, minket*): „a 3-dik szem. tárgy alakjától képeztetik, a *sa*-hoz még *mak, mař, mast* stb. adatván hozzá.“ Csak ennyit jegyez meg róla R., a miből az egyes-számú (*engem*) tárgy 3 alakját fölleljük (egy. 2. 3., több. 2.) és a *minket*-féle tárgy alakjai közül kettőt (*-samast* egy. 2. és több. 2.)

2) Praeteritum indicativi.

a) 3-dik személyi egyes tárgy (*öt*):

näjan (näi) : näinä, näit, näizä		palan (-laj) : palajnä, palajt, palazä
tijan (tii) : tiinä, tiit, tiizä		pařan (-ři) : pařinä, pařit, pařizä
fan (faj) : fajnä, fajt, fazä		vařan (-di) : vařinä, vařit, vařezä
kajan (-jaj) : kajajnä, kajajt, kajazä		viřan (-di) : viřinä, viřit, viřezä.

b) 2-dik személyi egyes tárgy (*téged*):

näjan (näi) : 1. näihten, 3. näenzä (-nzä); 1. 3. näcdäz (näjedäz).
 mujan (muj) : mujhten, muřzä; mudäz.
 palan (-laj) : palajhten, palařzä; paladäz.
 mařan (-řaj) : mařihten, mařänzä; mařädäz.
 pařan (-ři) : pařihten, pařenzä; paředäz.
 vařan (-di) : vařihten, vařenzä; vaddäz (vadedäz).

c) 1-ső személyi egyes tárgy (*engem*):

näjan : 2. näemajt, 3. näemař		mařan : mařamajt, mařamař
v. näjemajt, näjemař		pařan : pařenmajt, pařenemař
mujan : mumajt, mumař		vařan : vařemajt, vařemař.
palan : palamajt, palamař		

3) Imperativus.

a) Egyszerű, tárgyra nem mutató alak :

tijan (tii) : tijht ; tieda (tijeda)		raman : ramak ; ramada
ujan (ui) : ujht ; ueda (ujeda)		sodan : sodak ; sodada
jafjan (-fii) : jafiäk ; jafiëda		sävan : säft ; säveda
san (saj) : sak ; sada		řavan : řaft ; řavëda
mijan (mij) : mik ; mida		kulan : kulht ; kuřëda
palan (-laj) : palak ; palada		siman : sipt ; simëda

paňan : patf; paneda
 säzan : säzt; säzeda
 ežan : ešt; ežeda
 suskan : susk; suskeda

vađan : vaft; vađda (vađeda)
 šeran : šerik; šereda
 viđan : vidik; videda.

b) 3-dik személyi tárgyra mutató:

tijan : tik; tičst
 sävan : sävk; sävést
 šavan : šavk (šauk); šavést
 kuľan : kulĳ; kulést
 paňan : paňk (paňtk); paňčst
 siman : simk; simčst
 säzan : säzk; säžčst

suskan : susk; suskčst
 vađan : vaĳk; vađčst
 viđan : vidik; vidčst
 mijan : mik; mist
 palan : palak; palašt
 maľan : maľak; maľašt
 raman : ramak; ramašt.

c) 1-ső személyi tárgy (engem):

näjän : näčmak; näčmast
 v. näjemak; näjemast
 sävan : sävěmak; sävěmast
 kuľan : kuľėmak; kuľėmast
 paňan : paňėmak; paňėmast

suskan : suskėmak; suskėmast
 vađan : vadėmak; vadėmast
 palan : palamak; palamast
 maľan : maľamak; maľamast.

§. 21. Nomen verbale. Gerundium.

a) A *ma*, *mä*-végű infinitívus, melynek illativusa *-ms-en* végződik:

näjän (näi): näčmä v. näjemä
 täjan (täi): täčmä v. täjemä
 ujan (ui): učmä v. ujemä
 tijan (tii): tičmä v. tijemä.
 jaľan (-fi): jaľėmä, -fijemä
 san (saj): sama
 mijan (mij): mimä
 vajän (-jäj): vajama
 mujän (muj): muma

sävan : sävěmä
 läkan : läkėmä
 kuľan : kuľėmä
 šavan : šavėmä
 valan : valėmä
 kulan : kulėmä
 naran : narama
 šoran : šoräma

E mellett azt a megjegyzést teszi R., hogy az *-emä*-féle infinitívus, szükségesség kifejezésére, *-ema*-ra változik, p.o. *sävema* „venni kell“, *kuľema* „hallani kell.“

b) Az előbbtitől képeztetnek „temporalis casusok“ ekképen:
 kundama : kundams, kundamsta.
 lišemä : lišems, lišemsta.

Ezek birtokos-személyragokat vevén föl:
kudamëzën, kudamstën stb.
lišemëzën, lišemstën stb.

c) Participium passivi.

tujan (tuj): tuf	valan (-i): valf
mujan (muj): muf	keran (-i): kerf
kajan (-jäj): kajaf	kazan (-i): kazf
raman (-aj): ramaf	käšan (-i): käšf
sodan (-aj): sodaf	kučan (-i): kučf
kundan (-aj): kundaf	šolgan: šolkf
tijan (tii): tif	juksan: juksf
pian (pi): pif	suskan: suskf
näjan (näi): näjf	piksan: pikšf
täjan (täi): täjf	vađan: vaff
sävan (-i): sävf	lätsan: lätsf
šavan (-i): šavf	paňan: paňf v. paňtf.
kuľan (-i): kulf	

d) Gerundium.

ujan (ui): uëž v. ujež	moran (-aj): moráž
lijan (lii): liëž v. lijež	läkan: läkëž
fan (faj): faž	luvan: luvëž
nujan (nuj): nuž	molan: molež
nuvan (-aj): nuvaž	madan: madëž.

Néhány kevés *da*-végü gerundium-alak is van: ozan (-aj): ozada, sfan (sfäj): sfada; panžan: panžada (nyitva), vačeda (éhezve, éhen).

§. 22. Igeképzés.

a) Verba „subjectiva“, azaz: reflexiva és passiva.

mijan (mij): mivan	tijan (tii): tiëvan v. tijëvan
moran (-aj): moravan	kuľan: kuľëvan
mujan (muj): muvan	keran: kerëvan
trán (träj): trëvan	paňan: paňëvan
näjan (näi): näëvan v. näjëvan	vađan: vadëvan.
šavan (-i): šavvan	

Ezeknek ragozásában némi hangtani sajátosságok mutatkoznak, a mint a következő mintákból látható:

Praes. ind. näëvan, näëvat, näëvi; näjuftama, näjuftada, näjuviht.
kêrdëvan, kêrdëvat, kirdevi; kêrduftama, kêrduftada,
kêrdüviht

erävan, erävat, erävi; eraftama, eraftada, eräviht
šavvan, šavvat, šavvi; šauftama, šauftada, šavviht.

Praet. ind. näëvën, näëvét, näjus; näjuvëmä, näjuvëdä, näjust
kêrdëvën, kêrdëvét, kirđus; kirđuvëmä, kirđuvëdä,
kirđust

erävën, erävät, erävs; erävëmä, erävëdä, erävst
šavvën, šavvét, šaus; šavvëmä, šavvëdä, šaust.

b) Verba inchoativa. A praes. egy. 3. sz.-beli *-j* helyébe *-zevan* lép, *-i* helyébe pedig *-ezevan*. Ragozásuk egyezik a „verba subjectiva“ (reflexiva) ragozásával.

c) Verba unitaria (momentanea) képeztetnek:

1) *-tan* v. *dan* praesensvéggel: a *-ran*, *-šan*-végüek *-rtan*, *štan*-végüekké; a *-kan*-végüek *-adın*, *-edan* (?) végüekké lesznek; az *-ii* (3. szem.)-féle igék ezt *-adan*, *-adan*, *-edan*-ná változtatják.

2) *-kstan* praesensvéggel: kozan: kozkstan; kufci: kufkstan.

3) *-gedan* által: seri: sergedan. — Sok ilyen igének, úgy mond R., nincs meg a primitivuma, melytől képezve van, p.o. kometan, nevildan stb.

d) Verba denominativa:

1) *-këdan*, *-lkëdan* végüek. Ha az alapül szolgáló névszó más-salhangzón végződik, a denominativum *këdan*-nal képeztetik (kivéve: kozäkëdan), szintén ha *u*-n végződik, mely *v*-re változik. Ellenben, ha a névszó önhangzón végződik, jelesen *a*-n, evvel együtt *-alkëdan* lép elé; a végén való *ä* helyébe szintén *alkëdan* lép, ha az hangsúlyos; de ha a töszótag hangsúlyos, akkor *elkëdan* v. *ëlkëdan* váltja föl. Végre az *i*-végü névszók ehhez *ëlğëdan*-t toldanak (*iëlğëdan*), de a participiumok csak *lğëdan*-t (*ülğëdan*).

2) *-man*, *-ksteman* végüek. Az alapnévszók vég *-a*-ja *-ëman* lesz, a vég *ä*-je *-eman*, a vég *i*-je *-eman* (kivéve: *ftiman*, ettől: *fti*). Szint-igy változik *-ksteman* előtt a vég *-a* (*-ëksteman*) és *ä* (*-eksteman*); mássalhangzóhoz közvetlenül hozzájárul *-ksteman*.

3) *-jan*-végüek: az *a*, *u*-végü nevektől lesz *-ajan*, *-ujan* (3. szem. *-ajaj*, *ujaj*), *ä*-végüektől *äjjan* (3. *-äjäj*); *i* v. *u* végü melléknevektől *ijan* (3. *ijäj*); mássalhangzón, jelesen *v*, *r*, *l*, *n* vagy *a* után *z*, *s*-en

végződő nevekhez *jan* lép (3. *jaj, jüj*); *ü, k, t* után *s*-en végződők *zan* v. *sëzan*-nal (3. *zaj, sëzaj*) képeznek.

4) *-tan* végűek: a *tan* egyéb változás nélkül járúl a névszókhoz.

e) Verba frequentativa.

I. Oly igéktől, melyek nem végződnek *tan*-on. 1) Á *san*-féle frequentativum. E szerint *-kan, -ran* lesz *kšan, ršan*; önhangzó után *man, van, nan*: *mšan, všan, nšan*, mássalhangzó után: *mesan, mësan, vesan, nesän, nësan*; a melyek *-zan, žan, žän, žän, can, ksan*-on végződnek: *zšan, žšan, žšän, čšan, cšan, kššan* végűekké lesznek; végre *-čan* lesz *-čšan, -jan*: *jšan, -fan*: *fšan, -ban*: *pšan*.

2) *ëndan, endän*-féle frequentativum: *jan* végű igék, melyeknek 3. praesense *i*, *e* helyett *ëndan*-t kapnak (*jëndan* és *-iëndan*, mikor t. i. a 3. szem. *ii*-végű); a melyeknek ellenben a praes. 3. személye *j-n* végződik, *e* helyett *-šëndan, -šëndan*-t kapnak. Egyéb igék egyszerűen *an* helyébe *ëndan*-t vagy *-endän*-t tesznek.

3) *-kšňan*-féle frequentativum: *j*-végű (azaz a praes. egy. 3. személyben *aj, üj*-végű) igéktől lesz *-akšňan*; *i*-végűektől *-ëkšňan*, kivévén a *ran, zan*-félüket, melyek *rkšňan, zkšňan*-félökké lesznek.

II. Oly igéktől, melyek *tan*-on végződnek: 1) *ňan*-féle frequentativum. Ha *tan* előtt önhangzó van, a *t* megmarad: *tňan*; ellenben ha mássalhangzó van, a *t* kivettetik a *ňan* elől.

2) *kšňan*-féle frequentativum. A *t* szintén kiszorúl, ha előtte mássalhangzó van; önhangzó után megmarad: *tkšňan*; kivétel: *kstëndakšňan*.

3) *san*-féle frequentativum. A *san* egyszerűen hozzájárúl a *t*-hez; szintígy a *dan*-végű ige a *d-t t-vé* változtatja: *tsan*; *t* előtt önhangzó levén, ez kivettetik a *t*-vel együtt.

4) *endan*-féle frequentativum.

5) *ijan*-féle, *-idan, -adan*-féle igéktől való.

A denominatív igéknek ritkán használtatik frequentatív alakjok; leginkább fordul azonban elé: *-këdan*-féle igéktől: *-këtkšňan*; a *-man, -tan*-féléktől: *-mkšňan, -ňan*. Az inchoatív igéknek frequentatívumok nincsen; ellenben transitív igének frequentatívumából képeztetik néha (*van* által) verbum subjectivum (reflexivo-passivum).

Íme ezek Reguly jegyzetei, melyek, a mint látni való, csak egy első kísérlet a nyelvvalakok előadására, mert sok tekintetben hiányosak. Nyelvszöveget, melyet ő maga leírt volna, nem találtam, s így annak fölmutatására, hogyan hallotta és írta le ő a mordvin beszédet, csak kevés, ezen jegyzeteiben s a szógyűjteményében helylyel-közzel találtató rövid mondatokat közölhetek, melyeknek csakis itt, mint függeléknek, van legalkalmasabb helyök.

1. (ast) šembrat parht *v.* ärt parht! — 2. šembrat erät *v.* šembrañat? — 3. pasibo pasibo ved-afä ved-ava (*v.* ved-afändi, ved-avandi)! — 4. sia sakal ved-afä, parhci šäjär ved-ava! — 5. mon stirezen vešinä. — 6. mon soñ stirents vešinä. — 7. vajgelents-ezda vorgedema. — 8. nengä vajmats uli. vajments targesi. — 9. pekežä vačš. — 10. kettä vačkedemä. — 11. kadk (fazk) räzi. — 12. šobdavan perf laksi. — 13. mon kolaj toza madendan. — 14. pek kuruk platetnen neftsajt. — 15. šin perf fasa űurikšan. — 16. keles sërätšt. — 17. kesközenza pštidežä. — 18. mon tejenza af kërđevan. — 20. mez selmetnen končasnajt? — 20. moñ kaldau eräfežä; toñ ceber eräftsä. — 21. toñ šabatsä af eräjks. — 22. mon kolaj karandazt vakssa aščikšñan. — 23. pëta urës id mats. — 24. sedi langa tokamañ.

1. Köszöntsđ (mondj neki egészséget jót *v.* minden jókat)! — 2. Hogy vagy (egészséges vagy-e)? — 3. Köszönet köszönet viz-atyus viz-anyus (*v.* viz-atyusnak, -anyusnak)! „Fürdés után való imádság.“ — 4. Ezüst szakálú viz-atyus, selyem-hajú viz-anyus! („Mikor a vízen áldoznak, ha p.o. valaki bele fűlt“). — 5. Eljegyeztem a leányomat. — 6. Eljegyeztem magamnak az ő leányát. — 7. A hangjától el kell szaladni (nagyon kiabál). — 8. Még lélekezete van (még él). Lélekezik. — 9. Éhes vagyok (megéheztem). — 10. Kezet adtunk (tkp. csaptunk). — 11. Hadd süljön. — 12. Egész reggel fő már. — 13. Mindig ott hálok (oda fekszem le). — 14. Nagyon hamar elkoptatod a ruhákat. — 15. Egész nap itt lebzselek. — 16. Mind elszéledtek (szét szóródtak). — 17. A csipejébe dugta. — 18. Ő engem nem tarthat. — 19. Mit hunyorítod a szemedet (a szemeket)? — 20. Nekem nyomorú az életem; neked jó az életed. — 21. A te gyermeked nem fog soká élni. — 22. Mindig a szekér mellett maradok. — 23. Mintha árvagyerek [volna, úgy] feküdt le (ágy nélkül hált). — 24. A szívre ütött (hason ütött engem).

25. sediez seredi. — mäftezä v. mäfte potmeze seredi. — 26. škajš tučanzen kosefti. — 27. toń langezt sukeńan. — 28. šaldas langa vačkedinā (nem : kërga langa). — 29. moń martën fti. — 30. šin perf šarendi. — 31. pervoj mezevik afilen soda, teni teki šarńhketkšńan. — 32. mon tet ervä šnan. — 33. ozatama äškä vasts. — 34. šis tücä äškssa. — 35. arak moń äšksezen. — 36. vastants polafti. 37. cerafman tapaze. — 38. tokak jotamstet. — 39. topidems jartsań. — 40. čur čur šoven kepter kergazt. — 41. pižä vašen šinā maren. — 42. pejedema marto kulšan. — 43. obetti pii. — 44. pizi : pizem p., lov p., šuvańe pizemnä p., cerafman v. jamkst p., mani pizem p. — 45. ponats päjari — 46. keskvasta roz päjari. — 47. moń aš pavazzä. — 48. pilä potänäzä palš. — 49. te panarš stamaněk mezněk kolmo valft tii. — 50. stamada baška valf tii. — 51. kavla-lënza poteze. — 52. son teni paška eräj. — 53. mäk se kuľuš. mäk tä pinkti. — 54. alašatnen jotkova jakaj. — 55. ošt perf (v. perfsa) lamo veleda. — 56. sett langa moli. — 57. popen tesä eräj. — 58. cerkavt vakssa eräj.

25. A szivem (= gyomrom fáj). A mellem v. mellem belseje fáj. — 26. Az isten a felhőit szárítja („mikor estve az ég nagyon piroslik“). — 27. Be foglak vádolni. — 28. Nyakon csaptam. — 29. Én velem egyenlő. — 30. Egész nap kószál (hentereg). — 31. Elsőben semmit sem tudok vala (oroszul), most valamennyire értek. — 32. Neked feleséget ajánlok. — 33. Ülünk hűvös helyre (árnyékba). — 34. A nap a felhő mögött (árnyékában) van. — 35. Állj az árnyékomba (= mögém, hogy t. i. védjelek). — 36. Helyét cseréli (hulló csillag). — 37. A jég elverte (a gabonát). — 38. Szólj be (hozzám), út közben. — 39. Jóllaktam (megelégedésig ettem). — 40. Ámen ámen, egy kosár agyag a nyakadba! („boszorkányok ellen való mondas“). — 41. Zöld (újonnan ellett) csikónak a szagát hallottam (megéreztem). — 42. Meghalok a nevetéstől. — 43. Fő (v. sül) az ebédre. — 44. Esik : eső e., hó e., permetez, jég e., ragya (napfényes eső) e. — 45. Kihull a szőre. — 46. A zsákból kihull a rozs. — 47. Nekem nincs szerencsém. — 48. A fülczimpám elfagyott. — 49. Ez az ing varrásostól mindenestül három rúbelbe kerül — 50. A varráson kívül egy rúbelbe kerül. — 51. Hóna alá tette. — 52. Ő most külön él (v. lakik). — 53. Egész odáig (usque eo) hallatszott. Mind ez ideig. — 54. A lovak között jár. — 55. A város körül sok falu van. — 56. A hídon megyen. — 57. A papnál lakik. — 58. A templom mellett lakik.

59. ošt peli tuš. — 60. šit peli šarftš. — 61. saratšt lomañ pälgi. — 62. pikst velf askëldaš. — 63. arak lomañ malas. — 64. cercavt karšesa eräj. — 65. cercavt vakssta miñ kudinken vaks. — 66. počovnen potmos ele. — 67. lajt vakska jakame. — 68. anćak věrgaćan langezena, son javidi.

59. A város felé indúlt. — 60. A nap felé fordúlt. — 61. Emberek szerte széledtek el. — 62. A kötélén által lépett. — 63. Állj oda az emberek mellé. — 64. A templomnak átellenében lakik. — 65. A templomtól a mi házunkig. — 66. A liztben vala. — 67. A patak mellett (mentében) jártunk. — 68. Csak neki húzalkodom, [s] ő megijed.

A „Mordvin Közlések“-nek ezen második, moksa-mordvin részéhez csatlom végre még a fent (81. l.) említett mordvin-orosz kézirat közlését, mely, a mint ott mondám, két mesét s néhány dalt tartalmaz. Azonban csak az egyik mesét vehettem föl belőle, mert a másíknak textusa oly hibásan és zavartan van leírva, hogy teljes hasznavehetetlen. Látni való ugyanis, a kézirat többi részeiből is, hogy a mordvin textust valaki egy másik kéziratról másolta le, a ki maga nem értette a mordvint; mert oly hibák fordulnak benne elé, melyek határozottan az orosz folyó kézírás sajátosságaira mutatnak. Azonban a mellékelt, ha nem is nagyon hű, orosz fordítás szerint a textust megérthettem, s hibáit, a mennyire nem csak alaki különbözések, megigazítottam. A mesében több helytt orosz szólás is fordúlt elé, mintegy példája annak, hogy keverik már a beszédet a népnek eloroszosodó egyénei. E helyeket dőlt betű által tüntettem ki. Végre meg kell még emlitenem, hogy Reguly a kéziraatra azt jegyezte rá, hogy az Krasznoszlobodszk mellett levő *Szindorovo* faluból való, a mely nevet a szógyűjteményben is helylyel-közzel egyes szók mellé jegyezve találunk.

Moksa-mordvin mese és dal.

1. J o v k s.

Fkă očü-aziriñ ulš kolma ćoranza. kortaj tejest : ćorañat, vēšešt moñdejen *iz-ćuda-ćuda!* i tuš očü ćorats bazariñ jarmonkat-

1. M e s e.

Egy királynak volt három fia. Mondja nekik : fiúk, keressétek meg nekem a csudák-csudáját! Elindúlt a nagyobbik fia a nagy vá-

nej langa, i ramaš mežamet bazar tavart ¹⁾, kandizeñ ałentsti. son varžaze lanksost: aš, mäs, fasa stama divnoj iz-čuda-čuda. tuš taga omočes čorats jarmonkava, ramaš vsakavo lama tavarda, kandizeñ ałantsti: *posmotri ałanäj, af tä li stamo divnaj čudas?* varžas ałats, vants: ajaš čoranäj, aš stama čuda fasa. *tretij sin maloletnij*: molan i mon ²⁾, af musa-li stamo čudnaja čuda. ałats mäs teinza čorantsti: af muvi tejet; ton päk odat, kast! taga af, molan träjnjäj ałanäj! sävs, tuš, molš son ši kafta kolma. kenerizä soñ vej, näjevi kať kodama vefnä... ³⁾ kizefš udoma, noldaž soñ; kuciš pätnä-kut lanks očü-aziriñ čora. azirš tejenja kortaj: valk tosta užanama miñ martonok! son mäs: af jartsan. nu valk kuš kortama! kizefiziä azorots: kovoldiñ ton? son teinsa mäs: mon očü-aziriñ čora. kov ton ⁴⁾ škaš kantanza? molan mon vešendima čudasta čuda. *žožain skazal: ni-najdeš ti čuda.* šobdava vstašt, poleš žožain orta lanks, sergäč ⁵⁾: vergazatnem! siñ artšt, son ušič ⁵⁾ kizefnemast: kona virgas sodaj pervoj perepravat mořat sodasi? näftiz sire virgatz lanks. sodasak ton, jakat jaksit toza ili af? son mäs: sodasa. kučežä: art, täñ

sárokra, s vett holmi vásár-árukat, s vitte azokat az atyjának. Az nézett rájuk: nincs, úgy mond, itt olyan bámulatos csudák-csudája. Elindúlt megint a második fia a vásárra, vett mindenféle sok árút, vitte azokat az apjának: nézd, édes apám, nem-e ez olyan bámulatos csuda? Oda tekintett az atyja, nézett: nem fiam, nincs olyan csuda itt. A harmadik fiú még kiskorú volt: megyek én is, vajjon nem talállok-e olyan csudálatos csudát. Az atyja mondta neki, a fiának: te azt meg nem találhatod; te nagyon fiatal vagy, nőjj meg [előbb]! De mégsem, én megyek édes atyuskám! Fogta magát, elindúlt, ment ő két három napig. Elérte őt az éj, meglátszik valamely falu. Hálást kért, beeresztették őt; fölmászott a kályhára a királyfi. A gazda mondja neki: szállj le onnan mi velünk vacsorálni! ő azt felelte: nem eszem én. No szállj le, beszéllgetni! Kérdezte a gazdája: honnét való vagy te? ő monda neki: én királynak fia vagyok. Hova visz téged az isten? Megyek a csudák csudáját keresni. A gazda monda: nem találod te azt a csudát. Reggel fölkeltek, a gazda fölmászott a kapura, kiáltott: farkasaim! Azok eléfutottak, s ő kezdte őket kérdezni: melyik farkas tudja a legelső átkelőhelyet a tengeren? Mutattak egy öreg farkasra. Tudod-e te, jártál járdogáltál-e oda vagy nem? Ő azt felelte: tudom. Utasította őt: eredj, ezt

ot-óraf usk mófati. tus ot-óra, moľs moľs i pačkots vasiń perepravati, mófati. uindi afá mófasa venčkasa, jafodizá kádints, son moľs tejenza, kizeftizá: mes ton saf oču-aziriń óra? kortaj; uskomak moń om-širi! uskoms usktá, ancik viďá káttseń kersa. *tak i buť*, kerk, i na afáj, *izkaža!* omo beregu kants playa, putozá kádints playati; vergazs arts, sevizá afát marnik. afát lats ⁶⁾ skatertets, *vzal* šon skaterť. karšaza tejenza saj lomań, kortaj tejenza: ot-óra, daj skaterť polaftsask manda lanks! toń manttsá mežama tii? moń mandazá saldatoń voj. *smeńal s nim na skaterť*. moľs, moľs kortaj bodikontsti, lisiza polk soldat! sävez [sävešť] lomań skatertents! i siń säviz tári. taga moli tejenza lomań, kandı kaver: ot-óra, makst skaterť, polaftsask kaver lanks! toń kavertsá ⁷⁾ mežama tii? moń ot kaverzá ⁷⁾ oš. taga tejenza saj afáj, soń kátsenza dubina. taga polaftiž skaterť lanks. vot siń polaftiž i sratšt: vot ot-óra oču-azoroń! kodak topatsak, istakija tumoš praj. ješče karšazantsa saj [lomań], kátsenza lokša. makst, kortaj, lokšt polaftsask skaterť lanks. toń lokštsá mežama tii? moń lokšsá sáń tii: *kotoraja dubina*

az ifjat vidd a tengerhez. Elindúlt az ifjú, ment ment, s elérkezett az első átkelő helyhez, a tengerhez. Úszkál egy öreg a tengeren csólnakban, ő intett neki kezével; az hozzá ment, kérdezte: minnek jöttél te királyfi? Mondja: vigy engem a túlsó partra! Vinni ugyan viszlek, csak hogy a jobb kezedet elvágom. Nem bánom, vágd el, nesze öreg, csonkítsd el! A túlsó partra vitt egy tőkét, rá tette a kezét a tőkére; a farkas akkor oda futott, megette az öreget mindelestül. Az öregnek megmaradt asztal-abrosza; ő magához vette az abroszt. Szemközt jő vele egy ember, azt mondja neki: ifjú, hadd cseréljük el az abroszt botért! A te botod mit ér? Az én botom egy sereg katona. Kicserélte tőle az abroszért. Ment ment, mondja a botjának: jöjjön ki egy regiment katona! Vegyétek el az ott elmenő embernek az abroszát! s ők elvették azt. Megint megyen hozzá egy ember, a ki egy szőnyeget visz: ifjú, add ide az abroszt, cseréljük el a szőnyegért. A te szőnyeged mit ér? Az én szőnyegem egy város. Megint jő hozzá egy öreg, nála egy buzogány. Megint elcserélték az abroszért. Ám ők cseréltek, s elszéledtek: lám, ifjú királyfi! a mint avval ütsz, ugyanakkor egy tölgyfa dől le. Még találkozik vele egy ember, nála egy ostor. Add, azt mondja, az ostort cseréljük el abroszért! A te ostorod mit ér? Az én ostorom azt éri: a mely buzogány

vačkotsi tuma, a tumos veläj; a moñ lokšt marta vačkotsak šufts, vsfäj vsfada. *i smeñal. soldati, is-trosti ara!* soldatnej kortaj: moñ skatert säviz, sävešt, mondejn kandišt. saš es alantsti. vet valma alonza tiš oš, tosa lama saldat jakanif. alats siringaž, vani valmava, kortaj: mežama tosa? stama ašel *nikogda, a stal gorot.* märks soñ kalafims, totčas vij pantšt. son märs: dubina mežama vanat? dubinaš sä vijf semeñ šavazä. *i poslal svojevo saldata:* saza alats tejenja inciks. moš alats tejenja, märks: šumbrat čoraj! kizeftizä: eta kodama čuda? eta kovers možno tijems sä oš. alats märs: va sä čoraj čudaš čudañ!

megüt egy tölgyfát, s a tölgyfa ledöl; de ha az én ostorommal megütsz valamely fát, az megint fölegyenesedik. S ő cserélt vele. Ki a botból! rajta! A katonáknak mondja: az abroszomat elvette, vegyétek el [tőle], hozzátok ide nekem. Jött a maga atyjához. Éjjel az ablaka alá egy várost csinált, ott sok katonák járkálnak. Az atyja fölébredvén, kinéz az ablakon, azt mondja: mi van ott? Olyasmi soha sem volt, s most egy város lett ott. Parancsolta azt lerombolni, s azonnal haderővel megtámadták. Ó (a királyfi) mondta: buzogány, mit nézesz? A buzogány azt a haderőt mind megölte. S elküldte a maga katonáját, hogy jöjjön az atyja ő hozzá vendégnek. El is ment az atyja ő hozzá, mondta: jó egészségben vagy fiam! Kérdezte: ez milyen csoda? Ez a szőnyeg [olyan, hogy] azt várossá lehet tenni. Az atyja mondta: nézd, az ám fiam a csodák csodája.

Jegyzetek. 1) „bazar tavart“ helyett olvasható volt: „bazarša aš.“

2) „moñan i mon“ helyett ez volt írva: „moñaka mon.“

3) Itt egy zavart helyet hagytam ki, mely azonban nem fontos az összefüggésre. Azt akarja mondani benne: „Ha falunak mondom, nagyon szépen volt építve; ha városnak mondom, hát nincs benne templom.“

4) „toñ“ helyett ez volt írva: „tävta.“

5) = sergäts; = ušetš.

6) = ilatš.

7) Ez volt írva: šabka, és: kivira, e helyett: kavertsä, és: kavverzä. A birtokos személyragokat nem szokta a mi mesénk sem elhanyagolni, v.ö. fentebb „manttsä, mandazä.“

2. M o r t.

a) Moli ulčava Vaňuša, melganza stír Aňu; karmaš drugants murdaftama, karmaš päk stanä seremä : murdak drugazä Vaňuša, murdak kurok tejenä; makst tejenä val šobda, šta af azsask kindigä¹⁾ ilä radnoj aladanak, šta mon ulan savsem toň. moň ni alezä rišidandamaň maksams mirdonti toň niksát; mon stír odan faftama od éoranksa, päk cebär šama ličanksa.

b) Simbirskäj ošš panda prása, alganza ved šudi šibkasta; sä vedť lanksa li lama barkat ujendijt, lanksast aščijt burlakt; morajt mort veselajt, dušasna²⁾ siň pečálnajt: sembä-li kutsa šumbrat, af ulijt li nužasna? tä pečálť siň uzda morajt mort; lamasna kštiijt, lamasna avardijt, samazast siň kudu goía näjť langast. mezarda puramijt sembä rod širizast: to karmajt ni veselendama es rodnoj seinjasast.

c) S'uduf Filäń Fomanäs! targań seriń ronganáš, seri truba kűrganáš. Filäń Fomanáš jakaj očü ulčava, ravža čapan lanksantsa, šläpa prásantsa, kämot pilksantsa, apak vadint läpińat; kämotne-

2. D a l o k.

a) Az uczán megyen Jancsi, utána a leány Ancsa; kezdte a barátját visszafordulásra bírni, kezdett nagyon imígyen kiáltani: fordúlj meg, barátom Jancsi, fordúlj hamar hozzám; adj nekem szavat titkon, hogy nem mondjuk meg senkinek kivéve édes atyánkat, hogy én vagyok egészen a tiéd. Engem már az apám elhatározta, hogy férjhez ad te hozzád nőül; én fiatal leány vagyok ilyen fiatal legény számára, igen szép arczú [legény] számára.

b) Szimbirszk városa hegy tetején, alatta víz foly el sebesen, azon a vizen sok bárkák úsznak, rajtok vannak *burlakok*. Énekelnek víg dalokat, lelkük nekik szomorú: vajjon otthon mind egészségesek-e, nincsen-e nekik bajok? E bánat miatt ők dalolnak dalokat; sokan közülök tánczolnak, sokan sírnak; míg haza érnek, csak szomorúságot látnak magukon. De mikor összegyűlnek mind a családbeliek melléjük: akkor kezdenek már vigadni a magok édes családjokban.

c) Szegény szegény Fülöpfi Foma (Tamás)! Szálas termetű a teste, magas cső a nyaka. Fülöpfi Foma jár a nagy uczán, fekete kabát rajta, kalap a fején, csizmák a lábain, kenetlenek puhák; a

esa čulkanza , apak kanik lämbinat. Filän Fomanät kšti kutsantsa kuklanat, moraj soñts kutsa guslanäs; drugan panar lanksantsa, alga sirnäsa ³⁾ kajsif, šuvanänä akšinä; varmaftama libordj, varmaft marta kaldirdi.

d) S'uduf šuduf Melošaškain! šuduf Meloša Meloša robotaj, af sodaj mezivik ⁴⁾, ancek sodaj vidä rabotants. stír duganets, rodnj duganñats avardi; ki kuležä avardegnäda? kardazsa kuležä Meloša. mes avardat akanäj matanäj? koda af avarđan Meloša alakaj! šuduf rabotat, af sodat mezivik, ancek sodat rabotatsen. alenäzä minzä Azovu Azovon bajarti. fať avardä akanänäj matanäj, af moľan Azovu Azovon bajarti. virisa kolma neškä perñike: fkä nešk-perif mišintsa , bajartj jarmakants pantsa; estuk af moľan Azovu Azovon bajarti. oh, af kadovat Meloša alakaj, tränälkazä makstantsa; šuduf, od avas seftäntsa. fať avardä akanäj, fať avardä matanäj! perisa ke-min tašta kapanikä: kapatnej-esa päľisna misajnä, bajarti jarmakants pantsajnä; estuk af moľan Azovu Azovon bajarti. af kadovat Melošaj, af pandoviht: tränälkazä makstantsa; šuduf, od avas seftäntsa. karmas Meloša neškä mima: esta alanats panizä, neškä perista lihtežä.

csizmákban harisnyái, viseletlenek melegek. Fülöpi Fomának tánczolnak a házában bábok, dalol ő maga otthon a guszli mellett; kedvesének inge van rajta, alul arannyal szegélyezve, vékony, fehér; szél nélkül is lobog, a szélben pedig csörög.

d) Szegény szegény Melyosám! ^{a)} Szegény Melyosa dolgozik, nem tud semmit; csak tudja az igazi munkáját. Leány testvére, édes testvére sír; ki hallotta a sírást? Az udvarban hallotta Melyosa. Mit sírsz nénikém kedvesem? Hogy ne sírnék Melyosa bátyám! ^{β)} Szegény te dolgozol, nem tudsz semmit, csak a munkádat tudod. Az atyám eladott tégedet Azovba Azov úrnak. „Ne sírj nénikém kedvesem, nem megyek én Azovba Azov urához. Az erdőben van három méhesünk; az egyik méhest eladom, az úr pénzét visszafizetem; akkor mégsem megyek Azovba Azov urához.“ „Óh nem hagynak téged Melyosa bátyám, édes apám oda ad téged; szegény, a mostoha anya megesz téged.“ „Ne sírj nénikém, ne sírj kedvesem! Az udvarban van tíz régi asztagunk; az asztagokból a felét eladom, az úrnak visszafizetem a pénzét; mégsem megyek Azovba Azov urához.“ „Óh, nem hagynak téged, nem fizetheted meg; édes apám oda ad téged; szegény, a mostoha anya megesz téged.“ Kezdet Melyosa méhkast eladni: akkor az atyja elhajtotta, a méhesből elkergette.

karmaš Melošä kapa mima: estuk alanäts panizä, tränälinäts kundazä kädneda, bajarti vätizä, bajarti maksozä, kibitkazontsa ozaftozä. vačkič kädnäzena⁵⁾: praščaj akanäj, i praščaj matanäj! ilatš akañats avardež.

e) S'uduf šuduf virin jakšarga, dikaj jakšarga! jakšargš alin-dij, očü lugava guľanij, očü vednäva kaľgä šäjgä, sidä kaľn-alga es-tenza piza vešindi, vasta vanondi. šaj sildi-pras pizinä tiš, alñat aliñas⁶⁾ kemen alñat, a soñts lihtime lanksost lefksantsa. oçotnik ala šari peřfkantsa, kajgi ružjats kätsontsa; lätsems jorasä, imaftoms jorasä. tamak läts oçotnik ala! af očü virin jakšargan, af dikaj jakšargan; očü škañ kučalman, očü azirin očü stiritšan vanoman, vas⁷⁾, kodoman! od jarmak sormanätejä⁸⁾ dolganä, sija vets navaf närizä, sirne vets navaft kafta pilgänä⁹⁾. kut šavsamak, stan jomaftsamak: meneli lepidiht pacä dolganä, mastoron peř sradihť dolga-puhnä.

f) Mokšan čora ot-čora irvants mišentsi bazarga¹⁰⁾; bazarsa usksesä, lavkada lavkas vätnisi. kozä torgavajš ramsisi; torgavajš maksi vetgemen, ot-čora vešendi vetä valf. vetä valfkada mizä, kozä lavkati kadozä. irvats latš avardež, ot-čora tuš moraž. pač-
 Kezdet Melyosa asztagot eladni: akkor az atyja elhajtotta, az édes apja megfogta kezénél, az úrhoz vezette, az úrnak oda adta, a kibitkájába beleültette. Csapott a kezébe: Isten veled nénikém, isten veled kedvesem! Visszamaradt a nénikéje sírva.

e) Szegény szegény erdei récze, vad récze! A récze tojik, a nagy réten sétál, a nagy vizen füzfa mellett, mocsár mellett, sürü füzfa alatt keres magának fészket, nézeget helyet. Egy mocsárdombra rakott fészket, tojásokat tojott tíz tojást, s maga [kezdté] kikölteni rajtok a fiait. Egy vadász ember forgolódik körülötte, a hangos fegyvere a kezében; meg akarja löni, el akarja veszíteni. Ne löj meg engem, vadász ember! nem vagyok én nagy erdei récze, nem vagyok vad récze; a nagy isten küldöttje vagyok, a nagy király nagy leányának óvottja vagyok. Nézd, milyen vagyok! Új pénzekként csillognak tollaim, ezüst-vízbe mártva az orrom, aranyvízbe mártva a két lábam. Ha engem megölsz s úgy elveszítesz: az égbe repülnek szárnytollaim, föld szerte szélednek el tollpehelyeim.

f) Moksa (mordvin) fiú fiatal-fiú a feleségét árulja a vásáron; a vásárban viszi, bódéről bódéra vezeti. A gazdag kereskedő meg akarja venni; a kereskedő ajánl ötvenet, a legény kér csak öt rúbelt. Öt rúbelen eladta, a gazdag bódéba hagyta. A felesége ott maradt sírva,

kítš ot-čora lanks, karšazantsa liss pininäts; väri vaniž urokotš. ot-čora suvaš jurti, žabantsa vaniht valmava; väri vaniht avardiht. ot-čora suvaš kudu, kijaks kunčasa vaznänza; väri vaniht paraziht. avanäts pätnä-kutt lanksa šuvanä vajgälht javsi. aščiš ši ot-čora, aščiš kafta ot-čora, ozaš kolma ot-čora. aš kudiñ uštojits, aš veden kandojits, aš lämen pidijits. ot-čora kiłts sivni rakšanänts, [tuš] bazarga¹⁰⁾, bazars arni, vasañ irvants vešentsi. lavkada lavkas laskindi, irvats näjisi pejidi. ot-čora molj avardi, vasiñ polants ramsisi; tor-gavajš veši vetgemen, ot-čora maksi šada valf. šada valfta ramazä, es kudozontsa sävizä, šabantsendi vätizä.

a legény elindült dalolva. Érkezett a kapuhoz, eleibe jött a kutyája; fölnézve ordított. A legény bement az udvarba, a gyermekei az ablakon néznek; fölnéznek, sírnak. A legény bement a házba, a házfölde közepén a borjai; fölnéznek, elkezdenek bögni. Az anyja a kályhán vékony hangokat jajgat. Maradott a legény egy napot, maradott kettőt, ült a legény három napig. Nincs szobafűtője, nincs vízfordója, nincs levesfőzője. A legény befogta szürke lovát, elindült a vásárra; a vásárba fut, előbbi feleségét keresi. Bódéről bódéra futos, a felesége meglátja, mosolyog. A legény oda megyen sírva, hogy az előbbi feleségét megvegye; a kereskedő kér ötvenet, a legény ad száz rúbelt. Száz rúbelen megvette, a maga házába vitte, a gyermekeihez vezette.

Jegyzetek. ¹⁾ Ez volt írva: kindiazä.

²⁾ A kéziratban „dušena“ van.

³⁾ A fordítás szerint, melyben az „aranyval kivarrva“ megvan, restituáltam a „sirnäsa“-t, ebből: sivärga.

⁴⁾ Megközelíti e szóejtést a kéziratunk írása ezzel: mezjuuk.

⁵⁾ „kädnäzenza“ 3. birtokosraggal kell, mert vačkič (= vač-kitš) praet. ind. egyes i 3. szem. Ez volt írva: kädnäzon.

⁶⁾ „alijava“ helyett írtam: „alijaš.“

⁷⁾ A „vas“, mely itt = nézz, e szerint „vatt“ helyett áll; meglehet, hogy az s-je olyan particula, a milyen a szuomiban is kivált imperativusi alakokhoz járúl. Azért nem akartam a „vas“ olvasásán változtatni.

⁸⁾ A „sormanätejä“ szót sem bírom tisztába hozni. Az orosz fordítás itt nem segít, mert még azonfelül is rosszul választja el a mondatokat, a „dolganä“-t a következő „sija vets navaf“-hoz vonván.

Így azzal kell megelégednünk, hogy az „od jarmak — dolganä“ szándékolt értelme az, hogy „tollaim új csillogó pénzekhez hasonlítanak.“

9) A mi kéziratunk egyéb hibássága mellett, nem akadáhatunk fen azon sem, hogy itt a megkivántató „pilgänä“ helyett „lankanä“ volt olvasható.

10) „bazarda“ ablativust, a mely „bazarga“ helyett volt, nem igen lehet construálni. A prolativust illetőleg, v.ö. a fentebbi mese elején ezt: „jarmonkava.“ A második helyen való „bazarga“ előtt „indült“-féle igét kell pótolni („tuš“).

α) „Melošaškain.“ Azt hiszem, hogy a *ška* diminitivumot jelent (v.ö. a-lamoška *kevéské, valamicske* W.), az *n* pedig 1. birt. rag.

β) Fenakadáhatni azon, hogy a *nénike* a fitestvérét *bátyá*-nak szólítja. Pedig ez az „akanäj, alakaj“ szók jelentése. Fel kell tehát tenni, hogy a korkülönbséget, legalább e dalokban, nem veszik oly szorosan ezen főleg csak kedvesség kifejezését czélozó megszólításokra nézve.

III.

Moksa- és erza-mordvin szótár.

Reguly mordvin szógyűjteménye, az Ahlqvist-féle moksa és a Wiedemann-féle erza szógyűjteményekkel összehasonlítva, s belőlük, valamint a fentebbi I. II. közlésekből kiegészítve — ez lehet ezen III. dik mordvin közlésnek szorosabb czíme, a melyben a mordvin nyelvnek, legalább a hozzáférhető kútforrások szerint, teljes szókincese befoglaltatik. A két dialectusnak egyező szavait abban egymás mellé rendeztem, elül a moksát, utána az erzát, mely előtt mindig csillag (*) van kitéve. Az erza szókat azonban, csak igen ritkán hoztam föl ismételve a betürend szerint s a moksára való utalással; a mikor t. i. nagyobb alaki eltérést mutattak a megfelelő moksa szóktól. Egyébiránt, valamely erza szóalak föltalálása végett, szem előtt lehet tartani, hogy szókezdő erza *č* gyakran moksa *š*-nek felel meg; hogy az erza és moksa között az *e* és *ä* önhangzók a gyökszótagban gyakran fölváltják egymást, s hogy az erza rendszeren *u* és *i*-t használ, a hol a moksában *ë* (*ï*) és *e*, *é* van.

Mint hogy a jelenvaló szótárnak nem lehet más célja, mint hasonlító altaji nyelvtudományunknak a mordvin nyelv szó-készletét nyújtani, abból a merő idegen orosz eredetű szókat, melyek kivált Wiedemannnál nagy számmal vannak, csak egynehányanak kivételével (*ρ*), egészen kizártam; így csak tiszta mordvin szó találtatik benne, nem tekintve néhány igen kevés tatár eredetű szót, mely a mordvin nyelvbe bevétetett. Azon kívül az alapúl vett Reguly-szógyűjteménynek kiegészítésében is mind azt mellőztem, a mi azt nem lényegesen növelte volna: oly szóhasználatok fölhozását, melyek a szót nem új oldalról ismertetik; rendes képzésű nomen actionis, adjectivum materiae, diminutivum-féle származékokat, s önként világos összetételeket. Ellenben ugyancsak a nyelvészeti cél, melyre e szótárközlés szánva van, megkívánta az egyes szók és szóalakok mellett a forrás megjelését, a melyből vétettek; ez úgy történt, hogy a mely moksa szó egyenlő alakkal megvan úgy Regulynál mint Ahlqvistnál, a mellől el van hagyva minden auctorjelelés; szintígy azon erza szók mellől, melyek egyenlők Regulynál és Wiedemannnál; a mi csak Reguly vagy Ahlqvist vagy Wiedemann szerint van fölhozva, az után R. vagy A. vagy W. betűk állanak. Ezenkívül az I. Mordvin közlésbeli erza mesék és dalok néha E. betűvel vannak idézve, valamint a II. közlés végén való (fent 144—151. ll.) moksa mese és dalok M. betűvel. Itt-ott valamit Ornatovnak oroszúl írt moksa grammatikájából (Moszkva 1838) is idéztem O. betűvel. Néhol még a Reguly-féle szóknál a „(Szind.)“ azt teszi, hogy Reguly e szót, mint csak Szindorovo falujában hallottat jegyezte volt meg. — Az egyes szóknak a különböző források szerint való írását általában a mi szokott átírásunkhoz alkalmazván, nem tüntettem el semmi ejtési különbséget, még az R.-féle *ë*-t is az A.-féle *ï* ellenében megtartottam, bár nem sokat jelent ez a különbség. Csak az erza szókra nézve megjegyzem, hogy Wiedemann írásmódja szerint *e*, *i* előtt a jésíthető mássalhangzókat (*t*, *d*, *s*, *z*, *n*, *l*, *r*) jésítetteknek kell venni.

Grammatikai tekintetből még megjegyezni való, hogy a moksa részben az *a*, *ü*-végű névszók pluralis-alakjai Reguly szerint vannak mellékelve, hogy *at* vagy *ët*, *et*-félék-e, vagy az *a*, *ü* kiszorulásával *t*-félék; szintígy az *i*-végűek pluralisai, hogy *it* vagy *iht*-félék-e, a mi szerint azután az illető szónak egész ragozása meghatározódik. Az igéket R. és A. az ind. praesens egyesí 1. személyalak-

ban (-an) hozzák föl, W. azonban az infinitivus (*ams, oms, ems*) alakban. Reguly e mellett majdnem mindenütt a 3. személyt is oda jegyezte volt, hogy vagy *aj, äj* végü-e, vagy *ï, i*-végü; értve a moksát, mert az erzában a praes. egy. 3. szem. mind csak *ï, i*. Az *aj*-féle 3. szem. azt jelenti, hogy az illető igének töje *a-n* végződik, mely a többi ragozásban és névszármaztatásban is megmarad, míg az *ï, i*-féle 3. szem. mellett az igető gyengébb súlyú önhangzón végződik (*ï, ë, e*), mely ragozásban és névszóképzésben többnyire el is vetetik. Az erzában e különbséget a praes. 3. személyalakja nem mutatja meg, s azért jól választotta Wiedemann az *ams, oms, ems*-féle infinitivust szótári igealaknak; *ams* infinitivus mellett ugyanis megmaradó *a*-végü az igető, *oms, ems* mellett az igető elenyészhető *o, e-n* végződik; *e-n* akkor, mikor előtte jésített mássalhangzó van. Midőn tehát az egyenlőség kedvéért a W.-féle erza igéket is a praes. egy. 1. személyalakba ártírtam, meg kellett mégis az igetők végönhangzóját jelölnöm, mely az *ams, oms, ems*-féle infinitivusokból kiténik. Ezért a W.-féle erza igék mellé, melyeket szintén az *an*-féle praes. 1. szem. alakban hozok föl, az illető igető-végbetűket zárjel között kitétem: (*a*), (*o*), (*e*); csak a *-gadan, -lgadan, -vtan* (effectivum), *-van* (reflexivopassivum)-féle igék után mellőztem ezt, mert ezeknek töje mind *o*-végü (inf. *oms*); hasonlóképen ott, a hol a praes. 1. személybeli *an* előtt jésített mássalhangzó van, a mikor t. i. az igető *e-n* végződik (inf. *ems*). A két dialectus szótári összeállításából azt tapasztaljuk, hogy általában a W.-féle erza *ams*-igéknek a moksában olyanok felelnek meg, melyeknek R. szerint a praes. 3. személye *aj, äj*, s az *oms, ems*-igéknek olyanok, melyeknek R. szerint *ï, i*-féle a praes. 3. személyalakja.

Az e szótárban követett betűrend imez:

a, ä, e (é), ë (ï), i, o, u; k, g, h, j, ñ (nk, ng);

č (c), ž, š, ž; t, d, s, z, n; p, b, f, v, m; r, l.

Rövidítések az idéző betűkön kívül (A. = Ahlqvist, R. = Reguly, W. = Wiedemann, E. = Erza-mordvin mesék és dalok, a fentebbi I. közlésben, M. = Moksa mese és dalok, a II. közlésben; O. = Ornatov moksa grammatikája; S. = a Pallasféle Pétervári hasonlító szótár) — még csak ezek fordulnak elé: (*dim.*) = forma diminutiva; (*fr.*) = forma frequentativa; (*inch.*) = f. inchoativa; (*mt.*) = f. momentanea; (*pl.*) = pluralis.

* a *nem*, l. af.

* ael *nyereg-heveder* W.

aka (pl. -at) *néne*, *nagy néne* R.,
akaj (tkp. *vocativus-alak*) A.

aklāj *férjnek nénje* A.

* akadmo *jutalom* W.

akša *fehér*; * ašo.

akšeman, akšelgedan *fehéred-*
ni, akšiman A.; * ašulgadan
megvirradni R., ašolgadan
fehéredni, *világosodni*, *hal-*
ványodni, *elhervadni* (ašol-
gadī *megvirrad*, ašolgadož
hervadt) W.

akšeptan, akšelgeftan *fehéri-*
teni R., akšiptan A.; * ašol-
gavtan *fehériteni*, *meszeln*
W.

akšiks *fűzfa* A.

a.-nal *fűzes (salicetum)* A.

aks *lócza* A.

aksal *lóczaalj*, *a lócza alatti*
tér A.

aksėrdan (3.-aj) *turhát köpni* R.,
akseran, -rdan *köhögni*, *tur-*
hát köpni A.; * aksurdan R.;
aksorgadan, askořan (a) *ki-*
köhögni, *hákogni* W.

aksėrks *turha*; * aksorks.

* ajgan (e) *megvetni*, *nem kívánni*,
elvetni W.

ajgėr *mén*, *csődőr* R., ajgır A.;
* ajgor.

ajďan *hajtani (lovat, sajkát =*
evezni) A.

anks *bélfonal (szövetben)* R.

* anksima *lék*, l. antsıma.

angėřan (3. -aj) *vakarni*; vaka-

ródzni; * angeřan (e) *kár-*
tolni W.

angėrdan (3.-aj) *egyet vakar-*
ni R.

acan (3.-aj) *kiteríteni*; * acan R.
E, 15., acan (a) *kiteríteni*, *kö-*
vezni W.

acsan (fr.) R.; * acakšřan, ac-
řan W.

acam *ágy, párna*; * acamo.

ašan (v. ezan) (*tagadósitó ige*,
praes. ind.) A.; aš (*egy. 3.*
szem.) A., aš *nincsen* R., aš,
aj-aš M.; * ež, až (*egy. 3.*,
praet.) W., ež E.

aš-kivik *senki*, aš-kosinga *se-*
hol, aš-kovinga *sehova*, aš-
mezivik *semmi* A.; * a-kijak,
a-kosojak, a-kov, a-meze-
jak W.

aška (pl. *aškt*) *lóiqa (kummet)*
R., aškâ A.; * aško R., aška
W.

aškenä (*dim.*) *nőknek nyakra-*
valója (apró gyöngyökből) R.
aškedan (3. -i) *összetekerni*, *be-*
göngyölni, *lábtekerceit föl-*
venni R., aškadan *begöngyöl-*
ni, *bepólyázni* A.

aškeřan (3. -aj) *föltekereni* R.

aščan (3.-i) *tartósan lenni*, *ma-*
radni (valamely állapotban),
p.o. ozada a. ülni, *stádo a.*
[*steada a. A.*] *állani (lábton*
állani); * aščan R., *lenni*, *lé-*
tezni, *maradni (p.o. ozado*
a. ülni, *mazed a. feküdni*;
koda ton aščit hogy vagy?);

- késni; valamibelenni* (to máz-de ašči mibe van ez = *hogyan ez?*) W.; aštan E,¹
- * aščića *jelenlevő* W.
- aščekšnan (*fr.*) R., aščikšnan *lenni, dolog nélkül álldogalni* A. [W.]
- * aščevan *megállani, kitarítani* ažjä rúd (*kettős szekérrúd*) R., ažia A.; * ažja R., ažeja, ažia W.
- * at (*némely erzdik ejtésében*) = a nem W.
- aťa *öreg ember; nagy atya; hím (állat, madár)* R., aťa *öreg ember, hím* A.; * aťa R., *öreg ember, házigazda* W., aťaka *hím (állat)* W.
- aťaj *ip; nagy bátya* A.; * aťavt *ip (férjnek atyja)* W. E,¹⁴, aťajt E,³
- aťaviz, aťavz *ip* A., aťaves R. aťaftēm' *avafťema atyátlan anyátlan, árva* R.
- aťakš, aťokš *kakas* R., aťokš *kakas; bocskornak hegye* A.; * aťakš *kakas*.
- * aťamar' (*aťa mar'*) *cseresznye* W. aťam *mennydörgés*.
- a. toraj *mennydörög*, a. jonks *szivárvány* A.
- * ađa *gyere, rajta!* E., *pl. ađado gyertek* W. E,¹⁵
- aškılan (3. -aj) *lépni* R., aškeľan, aškılan *lépni, járni* A., * aškılan R.
- aškilks *lépés* R., aškelks, aškilks A.; * aškilks R., eskilks W.
- aškėdan (3. -aj) *egyét lépni* R., aškėdan O.; * aškėdan R., eskėdan *lépni* W.
- * eskėdeme, -dima *ösvény* W.
- * aškoľan *l. aksėrdan*.
- azan *mondani; * azan a halottakról emlékezni* R.
- azėnkšnan (*fr.*) R., azinkšnan A.
- azėndan *elmondani, elbeszėlni*.
- * azar *dühös, bösz* W.
- * azargadan *dühös lenni, eszét vesztetni; azargadoz eszeveszett* W.
- * azargalan *dühösködni, őrvöngeni; azargaleme dühösség, örültség* W.
- * azo, *eredj, eredj el* W. E,¹¹, *több.: azodo, azdo* W., *ajdo* E,¹⁰
- azır *úr, gazda; * azoro*.
- kud-azır *házi-gazda*, kud-azır *ava házi asszony* R.; * kud-azoro, kud-azoro *ava*.
- oc-azır (*e h. ocu-a.*) *király, császár* R., oč-azır A.; * in-azoro.
- anan (3. -aj) *kérni, követelni; * anan (a) koldúlni, követelni* W.
- antšan (*fr.*) *kéregetni, koldúlni* R.
- anėk *kész* R., anik A.; * anok.
- anėklan (3. -aj) *készíteni; * anukstan R., anokstan (a)* W.
- anėklakšnan (*fr.*) R.
- anćak *csak* R., anćak A.; * anćak W.

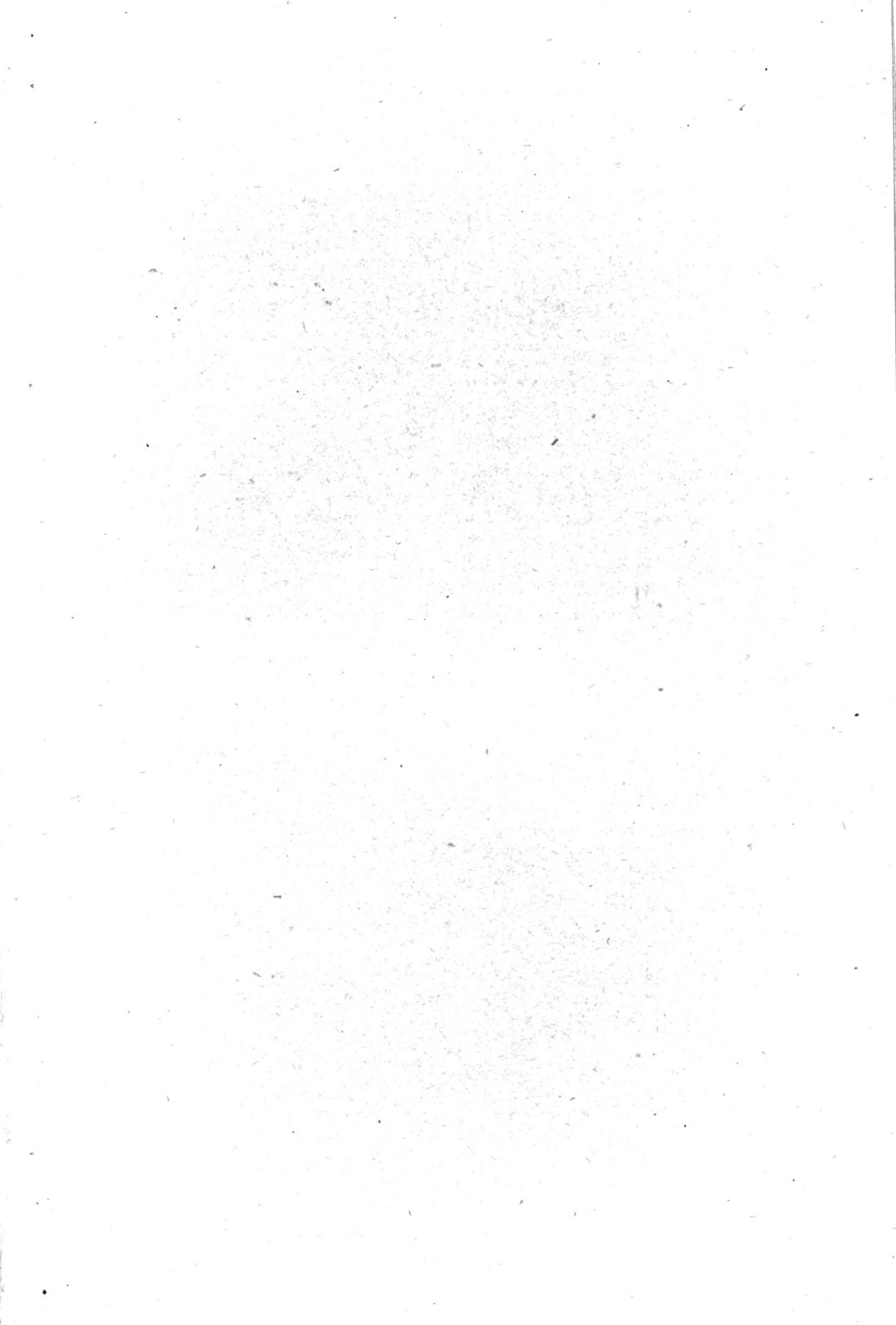
- antsíma *lék* (a jégben) R.; * ank-sima W.
- andan (3.-i) *etetni, étellel tartani*; * andan (o).
- anían (fr.) R., anían, antían A.; * andukšían R., andían W., anían E, 8, anían E, 14, 15.
- * anda *fiatal* (a. mirde) E, 14, 15.
- * andamo *fiatal ember* W. E, 12.
- apak (a gerundium és partic. praet.-nek tagadószója: a. kulik meg nem holt v. halva; * apak, p.o. a. jartsak (nem éve) étlen W., apak-afkst *hirtelen, egyszerre* E, 1.
- * apaš *tarjag, kiütés* (a bőrön) W.
- abīn *hiába, ok nélkül* A.
- abēndan (3.-i) *elálmétkodni* R.
- af *nem* (tagadó szó; a praes. ind., a névi igealakok, s melléknévek előtt használtatik); * a R., a (v. at) W.
- af-kalks *valóban, igazán* R., af-kilks A.; * alkuks W.
- af-lama *nem sok, kevés*; * a-lamo. R. W., a-lamoška *valamicske* W.
- * a-pokš *kicsiny, a-zdavi* (a-sodavi) *ismeretlen, a-tejevi lehetetlen, a-vanks tisztátlan, a-vizdi szemtelen, a-umok nemrég, a minap stb.* W.
- * avoľ *nem* (= non est; és ellentétben álló egyes szó előtt = non); *nem* (nein) W.
- afkü (pl. -at) *kárikus a. gyöngyfüzérés fej-ékesség* R.
- aftan *megvetni, fölhúzni* (tört, hálót); * affan R.
- aftēma *némínemű háló* (nyúl-fogásra) R., aftíma *háló* A.
- ava *nőstény*; *asszony* R., avâ A.; * ava *asszony*; *anya* R., *nőstény, asszony* W.
- avaj *napa* (socrus) A.; * avaj *anya*; *anyós* W.
- * avaka *nőstény* W.
- avaviz, avavz *anyós* A., avés R.; * avavt W. E, 14, avavt E, 3.
- avaň *asszonyi, női* (p.o. panaring) R.
- * avan (a) *ugatni* W., l. uvan.
- avardan (3.-i) *sírni* R., avafdan A.; * avardan.
- avafkšían (fr.) R., -kšían A.; * avarkšían R.
- * avargadan *elkezdeni sírni* W.
- * avne *sógor, sógorné* W.
- * avlan *csóválni, legyezni, inteni*: kurgonzo avli *ásítózik* W.
- amelan (3.-áj) *meríteni* R., amīlan A.; * amulan.
- ameldan (mt.) R., amīldan O.; * amuldan.
- aran (3.-aj) *oda állani; valamivé változni* R., *változni* A.; * aran R., aran (a), arakšían *oda állani, elállani, félremenni* W.
- mondinā araj *látszik nekem* A., aram *mondine* (? ara'-mondine) R.; araj *kell* (nekem; köteles vagyok) O.
- arak! *eredj el, menj!* A.

- * aravtan odaállítani, félre ten-
ni W.
- * aras nincsen; nem (nein) W. E.
aru tiszta O.
- arhci (pl. -iht) vőfél R.
- arhtan festeni (kačamsa a. meg-
füstölni) A.; * artan (o), art-
lan készíteni; festeni W.
- * artića festő W.
- aržä láda, aržänä (dim.).
- * aršo csorba W.
- * aršov csorbás W.
- * art szegélyzet (nöing alján) W.
- ardas l. őrdas.
- ardan (3.-i) vágatni R., futni A.;
* ardan (o) R., fölkerekedni,
vágatni, futni, utazni: melga
a. utána, eredni, üldözni W.
šančik a. vágatni A., šanšk a.
R.; * šanšne a. R.
- arňan (fr.); * arňnan, ardnik-
šňan W., artnekšňan, arsek-
šňan E, 14. [zä A.
- aršä (pl. -at) egyenes, sima R., ar-
af-aršä egyetlenlen R.
- aršeman, aršalgėdan egyenessé,
simává lenni R.
- aršäptan, aršalgeptan, -gestan
egyengetni, simítani R., ar-
zaptan A.
- aršan (3.-i) gondolni; * R., aršan
(artsan) gondolni, vélni, ta-
nakodni W.
- arsekšňan (fr.) R.
- * arseme, artseme gondolat
megfontolás W.
- * arnan l. őrnan.
- * arbuz görög dinnye W.
- * arv minta W.
- * arlan vakondok W.
- al alj (alets alja, ala-pe alsó-vég
R.); * alo (alo pel alsó fél,
alo turva alsó ajak) W., E.
(alo-pelej lefelé, a. pelde
alulról).
- pilg-al láb talpa, kavl-al hónalj,
sedal a palló alattikamara R.
- ala alant, alatt; * alo W.
- alu alá; * alov W.
- alda alulról, alól; * aldo W.
- alga alatt el; * alga W.
- * alks alj (alkso alja R.): pilg-
alks W.
- * aloň alsó W.
- al tojás, mony; * al.
alu tojásos R.; * alov R.
- aljan (3.-äj) tojni R., alijan A.;
* alijan R., alijan E, 16., al-
gandan (o) W.
- alä (pl. alat) ember (mann), pa-
raszt; atya R., ala A.; * ala
ember, paraszt W., bátya R.
- alä-lu falugyűlése R.
- alaj atyuska, alanä (dim.) A.;
* aläj sógor (férjnek bátyja)
W., ala E, 3. [W.
alaka bátya R.; * ala R., alkaj
alaša (pl. -at) ló, herélt ló R., ala-
šâ ló A.; * alaša ló W.
- * alučks kemény héj (tojás, dió
héja): kal a. halpikkely W.
- * aluž barát, kedves, szerető; fe-
lebarát W.
- * alkuks l. af-kilks.
- alगत hímezett szegélyzet (ing alján)
R.; v.ö. * art W.

* altán, alvtan (a) *igérni* W., al-
tan E, 10.
* altavks, alvtavks *igéret* W.
alnä, alnä *alacsony* R.; alne, al-
nenä A.; *alkine *alacsony* ;
sekély.
alñalgedan *alacsonyodni* R.;
* alkiñgadan (o).
alñalgeftan *alacsonyabbá tenni*
R., alnelgafan A.; * alkiñ-
gavtan W.
* äčke l. ečka.
äšä *hüvös* R.; * ekše R.
äšeman *lehülni* R.
äšendan *lehülteni magát* R.;
* ekšindan *hülteni* W.
äšenkšňan (*fr.*) R.
äšentftan *hülteni*, -fňan (*fr.*) R.
äšelan (3.-i) *fürödni* R., äšelan,
jäšelan A.; * ekšilan R., ek-
šelan W.
äšelékšňan (*fr.*) R.
* ekšelme *fürdő* W.
äšelaftan, jäšelaftan *fürösztetni*
A.; * ekšelevtan W.
äši (*pl.*-iht) *kút* R.
äšinä (*dim.*) *forrás* A.
äšks *árnyék, hüvös hely* (l. äšä) R.
äškssa (*árnyékában*) *mögött*
R.; * ekšne (mirdeñ e. *férj-*
nél) W.
* ekš mögé, -hoz (*asztalhoz, férj-*
hez) W. E.
äška (*pl.* äskt) *vas-szeg, szeg* ;
* eske W.
* äskilan l. askilan.
äzim *lócza* ; * äzem W., ezem R.
E, 5. 14.

karks ä. *derék (öv helye a tes-*
ten) R.
äzemsä *helyett; äzems helyébe,*
-ért, (l. fentebb a 124. l.) R.
* ezems *helyett, gyanánt* W.
äzkä, äzkenä *az imént, nem rég* R.
äznä (*pl.*-ñet) *íz, tag* ; * ezne R.;
íz (articulus); gyümölcs W.
ämbä *egész, mind [p.o. odáig] =*
lat. usque [eo]; v.ö. mäk.
ävedan *ijedni, megijedni* A.
äiftan *el-, megijeszteti: äiftéma*
madárijesztő A.
* ävksňan *betönni (lyukat)* W.
är *minden* R., är, er A.; ar O.;
* erva, erve W.
er-však *mindegyik, mindenik* A.
* erva-koda *minden, e.-ki min-*
denki, e.-kov mindenhova,
e.-kuva mindenütt, minden-
képen W.
äräza (*pl.*-at) *gyors, serény, siető*
R.; * eräza.
äraskadan *sietni* A., eraskëdan
R.; * eraskadan.
eraskëtksňan (*fr.*) R.
äraskaftan *siettetni, nógatni* A.;
* eraskavtan W.
ärék *eleven* R., ärik A.; * eräk W.
(l. eran.)
ärëklan *föleledni* R., äriklan A.
äriklaftan *fölelesztetni*.
* ärge *gyöngy* R., erge E, 11.
ärgedan *megettévedni* R.
ärgetkšňan (*fr.*) R.
äřhkä (*pl.* ärkt) *tó* R.; äřhkä,
jäřhkä A.; * erke (*pl.* erk)
R., ärke W.

- ärhkinä, järhkinä (*dim.*) A.
 *är̄tedan r̄arontani, r̄átamadni W.
 ǟl ūl (*gremium*) R.; *elle R., elest W.
 ǟldä (*pl. ǟl̄tt*) kancza R., ǟldä A.;
 *el̄de R., ēl̄de W.
 ǟlbädan hibázni, hibát tenni R.,
 ǟlbädan megüt̄ni magát, kif-
 ficzamítani (*tagot*) A.; *ilvi-
 dan R.
 ǟlbätks̄nán (*fr.*) R.; *ilvilan R.
 ǟlbätks̄ liba R.; *ilvetiks R.
 *ekš, ekšne l. ǟšks.
 *ekše, ekšilan l. ǟšü, ǟšilan.
 *ej̄dal hegyi mál̄na W.
 ēčan (3. īci) gyúr̄ni R.; *R., īčan
 (e) W.
 ēčsan (*fr.*) R.
 *ēčan beledugui E,¹
 ēčkä (*pl. ēčkt*) vastag; *ǟčke.
 ēčkelgēdam megvastagodni R.,
 ēčkalgadan A.; *ǟčkelga-
 dan W.
 ēčkelgēftan megvastagítani R.;
 *ǟčkelgaftan W.
 ēčkalma vastags̄ig R.; *ēčkil-
 gadmo R.
 *ēškan (e) evez̄ni W.
 ēški evez̄ü (*legény*) W.
 ežan (3. -i) melegedni; *äžan R.
 ešendan (*fr.*) R.; *ež̄nán.
 ež̄dan (3. -i) melegít̄eni R., ež̄-
 dan A.; *äš̄čan R., ež̄dan W.
 *ete ez, ene ezek E., v.ö. tä.
 es (*reflexiv névmás*): mon̄ts én
 magam stb.; estinü magam-
 nak stb., es-esin magamban
 stb.; *es W. E.
- *es: es orma forró láz: nyava-
 lyatörés, görcs. W.
 esa ott, eza oda, esta omnét, l. sä.
 ezan l. ašan.
 *ezems (*postp.*) l. äzim.
 ezga, ezda, esa, es, esta (*a prol.,*
abl., iness., illat., elat. casu-
sokat, főkép névmásoknál,
s a határozott nérvagozás-
ban helyettesítő postpositiók);
 *esga, estede, ejse és esne,
 eses v. ejs W., oste (*elat.*) E.
 ezna (*pl. -at*) sógor (*nénének férje*)
 R.
 en (*superlativust jelentő*): en ocu
 legnagyobb A.
 enaldan kéri, könnyörügni; *inel-
 dan R., inaldan (o) W.
 *eno igenis W.
 *eüge dér W.
 engādan kificzamítani (*tagot*)
 A.
 eflan (3. -i) motólalni (*czérnát*) R.;
 *eflan R., ävfan (e) W.
 evgen takács borda; *vijgene R.,
 vigne W.
 er gyere! rajta! erda gyertek! A.
 éran (3. -áj) élni, lakni; *éran
 (a).
 ersan (*fr.*) R.; *eraks̄nán W.
 éraj, erāj lakos A.; *erica W.
 érajks soká élő, éleletes R.;
 *äriks R.
 éraf, eráf élet (*vita*); *éramo-
 W. E.
 *érak eleven W., v.ö. ärék.
 érávan kelleni, szükséges lenni:
 érávi, erávi kell, szükséges;

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADASAI.

- A MAGYAR NYELV RENDSZERE. 2-dik kiad. Buda 1847. 1 ft.
- A MAGYAR HELYESÍRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10-dik kiadás. Pest 1853. 20 kr.
- A MAGYAR HELYESÍRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.
- A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai. 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.
- NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői. Buda 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei, Buda 1838. 53 l. — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai, Pest 1846. 1 ft. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés, Buda 1846. 70 kr.
- A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.
- A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, készítették Czuczor és Fogarasi. I—III. köt. Pest 1862—5. Sajtó alatt a IV. k. Minden kötet ára 5 ft.
- MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-dik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás, Buda 1843. 2 ft.
- MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. 70 kr.
- MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-dik kiad. Buda 1847. 2 ft.
- MAGYARÍTÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN, Szabó Józseftől. Pest 1861. 20 kr.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné Imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 ft. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 ft. — IV. 1. Guary-codex, Buda 1846. 1 ft 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.
- MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1861. 4 ft.
- CORPVS GRAMMATICORVM Linguae Hung. Veterum, Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 ft.
- FINN NYELVTAN, Fábrián Istvántól. Pest 1859. 2 ft.
- CHRESTOMATHIA FENNICA, Hunfalvy Páltól. Pest 1861. 3 ft.
- ABUSKA. Csagatajtörök Szógyűjtemény, Vámbéry Ármintól. Pest 1862. 1 ft.
- VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti, Budenz Józseftől. Pest 1865. 1 ft.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 ft.
- M. AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály. I. Pest 1860—61. 3 ft. — II. 1861—62. 3 ft. — III. 1863—5. 3 ft.
- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I. — IV. k. Pest. 1862—5. Mindenik kötet ára 3 ft.
- ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovics Istvántól. Szarvas 1848. 2 kiad. 3 ft. 36 kr.
- HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 20 kr.
- MAGYAR NYELVÉSZET, szerk. Hunfalvy Pál. Pest 1856—61. 6 köt. Egy-egy köt. 5 ft. 25 kr. A hat kötet együtt 25 ft.